

COĞRAFİLER

HAYATI, SANATI, FİKİRLERİ

NÂMİK KEMAL

MUSTAFA CANELLİ

YENİ ASYA YAYINLARI

TİCARET VE SANAYİ A.Ş.

**GAYEMİZ VATAN SATHINI
BİR MEKTEP YAPMAKTIR**

Kâzım GÖrkan Cad., No: 6,
Cağaloğlu, İstanbul
Tel: 520 70 72, 528 35 76

●
YAY 355-920/16
BİYOGRAFİ

●
BİYOGRAFİLER
9

●
Copyright © Bu eserin yayın
hakkı Yeni Asya Yayınları Anonim
Şirketine aittir. Yeni Asya
Yayınlardan önceden izin alınmaksızın başkası tarafından
yayınlanamaz, kısmen dahi olsa
iktibas edilemez.

●
DİZGİ VE BASKI:
NESİL MATBAACILIK,
YAYINCILIK A.Ş.
İSTANBUL, 1985

İçindekiler

ÖNSÖZ	5
Arayış içinde bir adam	9
Medeniyet deęliřtirmedeki yeri	22
Avrupa dönüşü Nâmık Kemal	30
Magosa Hayatı	32
Abdülhamid'le münasebeti	35
Midilli, Rodos ve Sakız	38
Şiirleri ve şairliği	42
Tiyatroları	47
Romanları	53
Gazeteciliği	57
Cemiyete verdiği fikir ve tesirleri	65
Eserlerinden seçmeler	72
Kaynaklar	104
Lûgatçe	108
İndeks	114

Önsöz

İNSANLIK TARİHİNDE varlığını ölümden sonra da devam ettirebilmiş, hayatıyla ve eserleriyle arkasında "hoş bir sadâ" bırakabilmiş pek çok "büyük insan" vardır. Kimi kahramanlığı, kimi adâleti, kimi ilmi dirâyeti, kimi hakka hizmeti, kimi engin teffekür dünyası ile birer yıldız gibi parlamış olan bu şahsiyetler, insanlığın tekâmülü yolunda birer rehber ve "kilometre taşı" durumundadır.

İşte peygamberler ve onları takip eden mâneviyat rehberleri. İnsanların ilâhî ölçüler ve istikamet dâiresinde yaşama ihtiyaçları için hayatlarını vakfeden bu rehberler, mukaddes hizmetleriyle onlara doğru yolu göstermişlerdir. Eğer bugün insanlık âleminde hakikî mânâda "insanlığı" temin eden değerler yaşıyorsa, bu, onların hizmetlerinin neticesidir. Ve insanlar tarihin karanlık sayfalarını aydınlatan huzur ve saâdet devirlerini onlara borçludurlar.

Bugün belli bir medeniyet ve bilgi seviyesine sâhibiz. Eskilere göre çok daha rahat şartlar içinde yaşıyoruz. Bunu, çoğunun isimleri unutulmuş ilim kahramanlarının gayretlerine borçluyuz. Çünkü iptidâî âletlerin, ateşin ve tekerleğin bulunmasıyla başlayıp, kompüterlere, atom enerjisinin kullanılmasına ve uzayın "fethine" kadar uzanan teknolojik başarılar, hep hayatını ilme adayan fedâkâr ilim adamlarının eseridir.

Dünya sahnesine çıkan her yeni nesil, öncekilerin hazırladığı bilgi ve tecrübe hazinesiyle medeniyet birikimini önünde hazır bulur. Yeni hamlelerini onlara dayanarak yapar. Bu itibarla, insanlık tarihinin büyük hamlelerini ve o hamleleri gerçekleştirenleri yakından tanımada büyük faydalar vardır. Bu sâyede

hem bugüne gelişin tarihini daha iyi öğrenecek, hem de o bilgilerin ışığında geleceğini daha iyi görebilecektir.

Yeni Asya Araştırma Merkezi tarafından hazırlanan "Biyografiler" serisinin hedefi, bugünün ve yarının nesilleriyle mâzinin kilometre taşları arasında bu haberleşmeyi temin edecek bir köprü kurmaktır. Bu çalışmanın, Asya ve Rumeli tarlasında Eflâtun'ları, İbnî Sinâ'ları, Bismarck'ları, Descartes'ları geride bırakacak kabiliyetlerin yetişmesine yardımcı olması en büyük temennimizdir.

YENİ ASYA YAYINLARI

Arayış içinde bir adam

Nâmık Kemal 21 Aralık 1840 tarihinde Tekirdağ'da doğdu.¹ İki yaşında annesi Zehra Hanımın ölmesi üzerine, ilk terbiye ve tahsili ile dedesi Abdüllâtif Paşa meşgul oldu. Tam bir Osmanlı hanımefendisi ve gün görmüş bir kadın olan anneannesi Mahdume Hanımın, onun dokuz yaşına kadar terbiye edilmesindeki hizmetinin, çoğu zaman Nâmık Kemal'in şahsiyetinde müşahade edilen nezâket ve mukaddes değerlere bağlılığın kaynağı olduğunu söylemek yanlış olmaz. Zira bu hanımın dindar, kültürlü ve uyanık bir kimse olduğu bilinmektedir.

Dokuz yaşına geldiği zaman önce Bayezid, sonra Vâlide Rüşdiyesine verilen Nâmık Kemal'in bütün resmî tahsilinin on iki yaşına kadar sürdüğünü bildiğimize göre, kendisini, hayatın olgunlaştırıcı dinamizmi, hadiselerin öğretici ruhu ve kendi hususî gayreti ile yetiştirdiğini kabul etmeliyiz.²

On iki yaşına geldiği zaman büyükbabası Abdüllâtif Paşa ile beraber Kars'a gitti. Kars, Nâmık Kemal için yeni bir gelişme zemini ve değişik bir mânâ dünyası oldu. Bu serhad şehrinde avcılık, binicilik, silâhşörlük gibi faaliyetler ona tabii yönelişlerini yaşama imkanı verdi.

1. Kenan Akyüz, *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*, (Ankara: DTCF Yayınları, 1979) s.52.

2. N. Fazıl Kısakürek, *Nâmık Kemal*, (İstanbul: Sebil Yayınevi, 1966) s.27.

İstanbul'da iken, kısa mektep hayatında tesiri olan çok sevdiği hocası Şakir Efendiye karşılık, Kars'ta da Kara Veli Ağayı bulmuştu. Kara Veli Ağa Kemal'de kuvvetli bir hafıza tesbit etti. Şakir Efendinin uyandırdığı düşünme ve okuma hasleti, Veli Ağanın gayretiyle Kars'ta yeniden harekete geçti. Bu zâta birlikte terbiyesi için tutulan ihtiyar ve âlim bir şeyh, Kemal'i yavaş yavaş maddî dünyadan mânâ âlemlerine çekmeye başladılar. Kemal'de bu çocukluk günlerinde bile tasavvufa karşı bir meyil müşahede edilmektedir.

Bu muallimler Kemal'e ebedî ve zengin ruh âlemlerinin feyizlerini elbette tattıramamışlardı. Dersler, sohbetler, ancak mânâ sarayının kapısını şöyle bir çalmak kabildendi. Ama cüz'î temas bile, henüz on üç yaşında bulunan Kemal'in tasavvuf neşesini hissetmesine ve kısa bir zaman sonra bu hissi nazım lisanıyla ifade etmesine yol açtı:

“Gelip mektûb-u mergubun safâ bahşeyledi cânâ
Sürûrumdan serim tâcı erişti Arş-ı Rahmân'a.”

Bu beyiti, onun ilk şiiri olarak kabul edilir. Bu sırada on dört yaşındadır.³ Mânâ itibarıyla çocukça bir hissin coşkunluğunu taşıyan bu beyit, o yaşta bile Kemal'in lisan ve vezin hâkimiyetini ve klâsik şiirimizin ses ahengini, kelime muvazenesini kavramış olduğunu göstermektedir.

On üç yaşında iken, dedesinin vazifesinden azledilmesi üzerine önce İstanbul'a döndü. Artık çocukluktan henüz erken olmasına rağmen çıkan—zaten onda herşey erken olmuştur⁴—Kemal, babasına yeniden kavuştu, onunla kısa süren ilmî ve felsefî münakaşalar yapma imkânını bul-

3. Murad Uraz, *Nâmik Kemal*, (İstanbul: Tefeyyüz Kitabevi, 1938) s.4.

4. Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, (Ankara: Çağlayan Yayınevi, 1967), s.323.

du. Oğlunun yetişmesi için arzulu ve gayretli baba Mustafa Âsım Beyin, Kemal' ile beraberliği uzun sürmedi. Dokuz ay sonra Abdüllâtif Paşa Sofya Mutasarrıflığına tayin edilince, önceden olduğu gibi torununu beraberinde götürdü.

Sofya, Nâmık Kemal'in edebî ve siyasî telâkkilerinin başlangıcı oldu. Aslında Sofya'da onun edebî kudret ve sosyal gelişmesini sağlayacak ne bir ciddî hadise, ne de önemli bir vasıta mevcut değildir. Sadece gelişen fizikî ve zihnî yapıya paralel bir ilerleme ile çevrenin cüz'î tesiri söz konusudur.

Sofya kahvelerinde hikmetli deyişler söyleyen saz şairleri, âleminde uzun vâdeli tesirler icra etmedi. Çocukluktan gençliğe sıçramaya hazır dünyasını dolduran en büyük hevesin güçlü bir şair olmak olduğunu belirtelim. Bu arzunun sevkiyle bazı divanlar okudu, imkânsızlıklar içinde kendi kendisine Arapça çalıştı, gazeller tecrübe etti.

Sofya hayatı, Nâmık Kemal'in kendi istidatlarını sınırlı imkânlarla yine kendisinin geliştirdiği devredir.

Plânsız edebî meşguliyetlerinden başka, Kemal Kars'tan getirdiği av ve ata binme alışkanlığını burada da devam ettirme imkânını buldu. Geçen zaman, ileride infilâk edecek büyük bir içtimaî zekânın kıvranımları içinde değildi. Bu gençlik yılları, onun ilerideki çok sesli şahsiyetinin başlangıcı olacak aksiyonu ihtiva etmiyordu. Bu durum Nâmık Kemal'de oldukça dikkat çekicidir. Zekî, dikkatli, istidatlı olmasına rağmen emsallerini geçen bir fevkalâdeliğinin henüz görülmeşi, bu yıllardaki şahsiyeti ile alâkalı olarak "orta halli" bir kimse şeklinde değerlendirilmesine haklılık kazandırmaktadır.

On altı yaşında iken Sofya'da evlendi.⁵ Son vazifesinden de azledilen Abdüllâtif Paşa, ailesi ve Kemal'le birlikte İstanbul'a döndü. Nâmık Kemal bu dönüşte kendilerine çok şeyler borçlu olduğu anneannesi Mahdume Hanım ve dedesi Abdüllâtif Paşayı kaybetti.

Dedesinin maddî manevî himaye ve desteğini de kaybetmiş olarak, Bab-ı Âlîde tercüme kâtipliği vazifesi alıp geçimini sağlamaya başladı. Bu sırada tanıştığı İstanbul'un edebî veçhesi onun için iki ayrı hüviyet taşıyordu:

Biri, Tanzimat İnkılâbının "yeni nesli" olarak ortaya çıkmış, henüz ne Batıyı anlayabilmiş, ne Doğuyu terk edebilmiş, bir tereddüdün girdabında, yarım akıllı, yarım idrakli, mutlak yenilik arzusunda, fakat bu arzunun hudutlarını tayin edemeyen bir grup.

Diğeri, yerini hiçbir yenilik ve değişikliğe bırakmak istemeyen Şark dünyası ve hâlâ eski kudretini devam ettirmek azim, gayret ve iddiasındaki eski edebiyat ve taraftarları. Ve bu iki ayrı dünyanın teşkil ettiği tezatlar âlemi. Nâmık Kemal ise bu zamana kadar, içinde hafif tasavvuf çeşnisi olan divan edebiyatı alâkasından başka birşeyle tanışmış değildi.

İlk memurluk hayatı, onun yavaş yavaş çevre ile temasının başladığı, kendisini bazı mühim zevat nezdinde duyurmaya çalıştığı günlerdir. Fikrî, siyasî ve edebî dünyasında Sofya'da başlayan kıpırdanmaların, Hâriciye Kalemindeki memurluğu zamanında kuvvetlendiğini söyleyebiliriz. Klâsik edebiyatımızın güçlü kalemleri olan Eşref Paşa, Leskofçalı Galib, Hersekli Ârif Hikmet Bey, Ziya Paşa, Kâzım Paşa gibi şahsiyetlerle tanışması da bu devrededir. Ve Nâmık Kemal 1860 senesinde devrin pekçok şairi-

5. Nüzhet Sadeddin Ergun, *Nâmık Kemal: Hayatı ve Şiirleri*, (İstanbul: Yeni Şark Kitaphanesi, 1933) s.37.

nin devam ettiği, Hersekli Ârif Hikmet Beyin konağında icra-yı sanat eden “Encümen-i Şuarâ”ya katıldı.⁶ Buradaki toplantılar Nâmık Kemal’in şiir ve fikir zevkine epeyce yardım etmiştir.

Sofya dönüşünden yirmi üç yaşına kadar geçen devreyi Nâmık Kemal’in hayatı için—pekçok edebiyat tarihçisinin de tesbitleri bu noktadadır—iptidai bir devre olarak kabul etmek mümkündür.

Bu devrede Kemal, eski şiir zevkine bağlı genç bir şairdir. Şahsiyetinin göze batan tarafı, çabuk öğrenen, kavrayan, kabiliyetli, zekî bir kimse oluşu idi. Eserleri arasında bulunan eski tarz şiirlerinin hemen tamamına yakın kısmını bu devrede yazdı. Bu şiirler henüz içtimaî fikirlerin ifade vasıtası olmaktan uzaktır.

Tanzimatın ilânı üzerinden otuz yıl kadar geçmiş, bütün gayretlere rağmen Batı, Osmanlı cemiyetine hakikî mahiyeti ile tanıtilamamıştı. Çünkü Tanzimat, daha, Batı fikir ve medeniyetini Türk kamuoyuna telkin edecek tesirli fikir adamları ve kalemler yetiştirememişti. Buna karşılık eski tarzın tanınmış kalemleri varlıklarını devam ettirmekten öte hüsn-ü kabul görüyorlardı. Sanat ve edebiyat dünyamızda, nazarları eskiden yeniye çevirecek kudretli şahsiyetler ufukta görünmüyordu. Mustafa Reşit Paşa ile hatları belli olmaya başlayan Batı ile temas, henüz fikrî zemine oturmamış siyasî bir espriden başka birşey değildi. İlk fikir ve sanat kıpırdanışlarının ortak vasfı ise mahiyeti meçhul bir yenileşme meyli idi. Bu, hedefi, maksadı, maksud neticesi ne olursa olsun, bir sârî hastalık gibi

“Tanzimat aydını”nın âlemini kuşatan “teceddüt meyli”nin ilk kahramanı olarak Şinâsî’yi görüyoruz.

6. Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, (İstanbul: Devlet Kitapları, 1969) s.237.

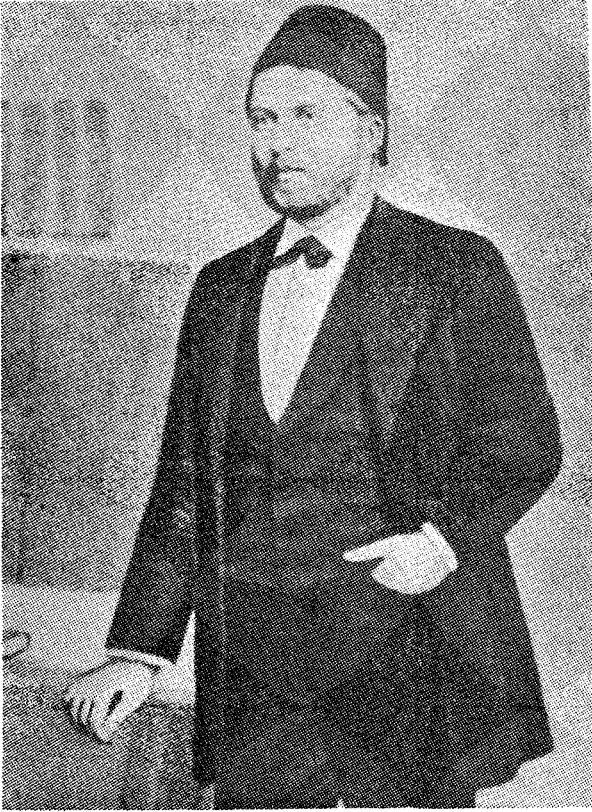
Şinâsî on sekiz yaşında Avrupa'ya gitmiş; Batı medeniyeti ile temasa gelince kendisince eski tarzdan yeniye geçiş lüzumunu hissetmiş; mahiyeti, kaynağı ne olursa olsun, hâlihazır Avrupa irfan ve telakkîsinin tellâllığını yapmaya başlamış sathî bir "Tanzimat entellektüeli." 7 İşte, Nâmîk Kemal'in hayatında bir dönüm noktasının başlaması gibi cirminden çok ziyade bir rolü oynayan kimse budur.

Bütün edebiyat tetkikçileri, Nâmîk Kemal'in Şinâsî ile tanışmasından sonra yeni bir âleme girdiğini, Şinâsî'nin onun üzerinde âdeta bir şeyh gibi tesirli olduğunu, ona sıkkı bir biçimde bağlandığını belirtirler. Kemal bu tanışmadan hemen sonra, Şinâsî'nin 22 Haziran 1862'den itibaren tek başına çıkarmaya başladığı *Tasvîr-i Efkâr*'da bentler yazmaya başladı. Aynı zamanda, yine Şinâsî'nin tavsiyesiyle Fransızca çalışmaya başlayan şairimiz, bunların neticesinde Şark irfânından uzaklaşmaya, Batı dünyasını tanımaya başladı. Gazete yazarlığı onu cemiyet meseleleriyle yüz yüze getirdi.

Bu safhada Nâmîk Kemal'de meydana gelen değişikliğin âni ve tavizsiz oluşu dikkatleri çekmektedir. Artık eski tarz şiir yazmayı bırakmış, hattâ divan şiiri ve eski edebiyatımızla alay etmeye bile başlamıştır. Tamamen içtimâî sahaya intikal eden Kemal'in, kendisinde şiir, edebiyat, estetik anlayışların uyanmasında temel teşkil elden eski kültür ve tarzı horlaması, çabuk tesir altına giren ve değişken şahsiyetini göstermesi bakımından mühimdir. Denilebilir ki Kemal, Şinâsî ile tanıştıktan sonra, kendi şahsiyetini buluncaya kadar ona bağlı ve hayrandır.

Şinâsî'nin tesiri ile Fransızca öğrenmeye başladığını söylemiştik. Bu Fransızca ile önce Montesquieu'yü, sonra

7. Kısakürek, a.g.e., s.64.

Nâmık Kemal gençlik yıllarında

Voltaire'i okudu. Voltaire'in, onun fikir ve sanat şahsiyetinin gelişmesinde ehemmiyeti vardır. Gerçi Voltaire'in bilhassa *Dictionnaire Philosophique* eserini okuduktan sonra bu zâtın, "akaid-i mevcûdenin tahrifine vakf-ı nefis etmiş" olduğunu; açtığı müstakim zannolunan meslek ve

yolların da “zulüm ve teşviştten başka birşey olmadığı”nı⁸ teslim etmiş, lâkin bu mütalâalar onda kayıtsız ve kaide tanınamaz bir fikrî serbestiyete meyil uyandırmıştır.

Nâmık Kemal bu tanışmadan kısa bir müddet sonra *Tasvîr-i Efkâr*'da yazdığı birkaç makale ile birdenbire meşhur oluverdi. Bâb-ı Âlîde henüz yeni tarzı anlayan tecrübeli yazarların bulunmayışı, Kemal'in kolayca bu şöhetri kazanmasında en mühim sebeptir. Kamuoyu şimdye kadar alışılmamış bu tarz ve duyulmamış bu sese kısa zamanda rağbet ediyor; gözler, yeni bir ifade tarzı içindeki genç yazarın yazdıklarına dikiliyordu. Bir kere, *Tasvîr-i Efkâr*'ın örneklik ettiği mânâda gazete hadisesini Osmanlı cemiyeti yeni tanıyordu. Çünkü bu noktada halkın tanıdığı evvelki birkaç örnek gayet resmî olmanın dışında önemsiz şeylerdi. *Tasvîr-i Efkâr* ilk Türk özel gazetesidir. Ve icra ettiği vazife o güne kadar yapılmamıştır. İşte Nâmık Kemal, böyle bir imkânı hazır bulma bahtiyarlığına ermiştir.

Nâmık Kemal heyecanlı ve gür sesiyle kısa zamanda halktan başka devlet adamlarının da—bilhassa Âli ve Fuat Paşalar—alâkasını çekmeye muvaffak oldu. Bundan sonra, zamanın münevverlerinin, tâbiri caizse bir fikrî reisi oldu. Gazetecilik çalışmalarının yanında—daha geri plân da kalan—edebiyat çalışmaları ile Nâmık Kemal, kısa vâdeli faaliyetine rağmen, siyasî ve fikrî hayatımızda mühim rolü olan bir cemiyete zemin hazırlıyordu. Bu cemiyet, siyasî tarihimizde Batılılaşma hareketinin ilk politik birliği olan “Yeni Osmanlılar Cemiyeti”dir.

Mehmet Bey, Âyetullah Bey, Menâpirzâde Nuri Bey, Reşat Bey (Kayazade) gibi, siyasî hayatımızda ehemmiyet-

8. Tanpınar, 19. *Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, s.326.

siz dört kişi 1865 Haziran'ında,⁹ memleketin idarî tarzını beğenmedikleri ve kendilerine göre devletin "kahredici politikasına" son vermek düşüncesiyle Yeni Osmanlılar Cemiyetini kurdular. Mehmet Beyi de cemiyetin reisliğine seçtiler.

Bu cemiyet ilk faaliyetlerinden olarak, nüfuzlu rehberlere ihtiyaç duyulması sebebi ve o kanaate lâyık olduğu düşüncesiyle Nâmık Kemal'i dairesine aldı. Daha sonra, cemiyetin kendisine has çalışma şekli içinde üyelerini çoğalttığını görüyoruz. Birinci ve en mühim maksadın ise "idareyi meşrûta tahvil" etmek olduğu gizli programlarında belirtilmiştir.¹⁰

Cemiyetin daha ilk sıralarda, siyasî ve fikrî hayatımızda mühim yer tutan, hırslı zeki, mizacına mağlûp ve müsrif bir devlet adamı olan Mustafa Fâzıl Paşa ile irtibatlı olduğu anlaşılmaktadır.¹¹ Daha evvel de belirtildiği gibi, cemiyetin esas maksadı rejimin değişmesi idi. Bu gayeye uygun olarak Padişah Abdülaziz'e meşrutî idarenin ilânı ve bir kabine teşkili için bizzat müracaat bile edilmiştir.

O günün genç aydınları sayılan fikir adamlarının bu gayeler için kurdukları cemiyetle, Mustafa Fâzıl Paşa gibi siyasî maksatlarına âlet etmek düşüncesiyle bazı siyaset adamları, bu arada Veliahd Murad Efendi ile temas ederler. Bu ve diğer siyasî faaliyetlerin tehlikeli olduğu ithamıyla cemiyet Âli Paşaya ihbar edilir.¹²

Cemiyet, çoğu saraya yakın, devlet idaresi ile alâkadar genç mensuplarıyla faaliyetine devam ederken, bir yandan da matbuat aracılığı ile günün meseleleri dile getiri-

9. Ebüzziya Tevfik, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, (İstanbul: Kervan Yayınları, 1973) s.82.

10. Kısakürek, a.g.e., s.75.

11. Tanpınar, a.g.e., s.195.

12. Tevfik, a.g.e., s.117-8.

lir. Bu mücadelede de *Tasvîr-i Efkâr* ve *Muhbir* gazeteleri öncülük ederler. Devlet-i Âliyenin hassas gördüğü siyasî meselelerin bu mevkuteler tarafından kurcalanması tabii ki hükûmetin hoşuna gitmez. Nihayet, bilhassa o sıralarda devletin başına bir gaile olan "Mısır meselesi"nin gündeme getirilmesi, *Muhbir*'in kapatılmasına sebep olur.¹³

Muhbir'in kapatılması üzerine, Nâmık Kemal *Tasvîr-i Efkâr*'da gizli bir itiraz mânâsını taşıyan "Mes'ele-i Şarkkiye" makalesini neşreder. Bunun üzerine siyasî tarihimizde "Kararnâme-i Âli" adı verilen kararnâme neşredilir (1866) *Tercümân-ı Ahvâl* gazetesi sahibi Ağâh Efendi ve Ali Suâvi Kastamonu'ya, Nâmık Kemal de Erzurum Vali Muavinliğine tayin edilmek suretiyle İstanbul'dan uzaklaştırılmak istenir. Bu yeni yer ve vazifelerine gitmek istemeyen muharrirler hükûmetle ihtilâfa düşerler. Mustafa Fâzıl Paşanın daveti de bu arada yenilenince çareyi Avrupa'ya kaçmakta bulurlar.¹⁴ (17 Mayıs 1867.) Birkaç gün sonra da Yeni Osmanlılar Cemiyeti hakkında takibat başlar.

Mensuplarından bir kısmı Avrupa'ya kaçan, Azmi Bey, Şâkir Efendi, Tahsin Efendi gibi bir kısmı da tevkif edilen cemiyetin böylece İstanbul'daki faaliyeti de sona erer. Artık Fransa'ya iltica eden yazarlar mücadelelerine önce Paris, sonra Londra'dan devam edecekler; bu mücadelede de Nâmık Kemal başı çekecektir.

Yakın tarihimizde vuku bulan bu kaçış hadisesi, umumî efkârda hoş karşılanmamıştır. Devlete karşı verilen mücadelenin, bu aydınları yabancılarla ittifaka götürmüş olması, uzantıları günümüze kadar ulaşan talihsiz bir hadisedir.

13: Tanpınar, a.g.e., s.198.

14: Cemil Meriç, *Mağaradakiler*, (İstanbul: Ötüken Yayınevi) s.278.

Mubbir Londra'da 31 Ağustos 1867'de Ali Suâvi tarafından yeniden neşredilmeye başlar.¹⁵ Fakat yeni şekliyle gazete cemiyetin gayelerinden uzaklaşır. Bu bakımdan, Paris'te bulunan Nâmık Kemal ve Ziya Beylerle *Mubbir* arasında ahenksizlik vardır. Olaylar Avrupa'da yeni bir gazetenin neşrini zarurî kılmış, Haziran 1868'de *Hürriyet* gazetesi neşredilmeye başlanmıştır. Gazete beşinci nüshadan sonra Nâmık Kemal'in imzası ile çıkar. 63. sayıya kadar Ziya Beyle birlikte çıkarılırlar. Bu sayıdan sonra, Ziya Paşanın Âli Paşa ve hükûmetle ihtilâfının devam etmesi, buna karşılık Nâmık Kemal'in Mustafa Fâzıl Paşa gibi Âli Paşa ile de anlaşması üzerine, bu iki dost birbirinden ayrılırlar ve Kemal İstanbul'a döner (1870.)¹⁶ *Hürriyet* gazetesini Ziya Paşa Londra'da 90. sayıya kadar yalnız başına çıkarmaya devam edecektir.

Cemiyetin Avrupa macerası sırasında iki meşhur gazetenin yanında *Ulûm* ve *İhtilâl* gazetelerinin de bu meyanda neşriyat yaptıklarını zikretmek lâzımdır.

Nâmık Kemal'le Ziya Paşanın birlikte çalıştıkları zaman *Hürriyet* gazetesinde başta meşrutiyet idaresinin kurulması teklifi olmak üzere, Âli ve Fuat Paşaların tenkidi, iktisadî meseleler, köylünün sıkıntıları, borçlar gibi günün problemleri dile getirilir. Bunlardan, bilhassa azınlıklara verilen tâvizler, sarayın israfları, dış politikadaki kararsızlıklar, mücadelenin ehemmiyetli konularını teşkil eder. Ne var ki, bu genç ve ateşli muharrirler, meseleleri dile getirirken her zaman dengeli hareket edemezler. Birçok mübalâğalarla bir tezyif ve tahkir kampanyası açtıkları, hükûmet erbâbının en küçük kusurlarını büyük birer hata gibi teşhir ettikleri görülür.

15. Tanpınar, a.g.e., s.200.

16. Mustafa Nihat Özön, *Nâmık Kemal ve İbret Gazetesi*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1938) s.1.

Nâmik Kemal ve Ziya Paşa.

Yeniliğin yetiştirdiği bu gençler, hasımları olan Âli ve Fuat Paşayı Hıristiyan âdetlerini kabul ile suçlayacak kadar tenkîdin ölçüsünü kaçırıp; böylece farkında olmadan eski

örfü müdafaa ederek güyâ mücadele ettikleri zihniyetin safına geçerler.¹⁷

Hayret edilecek nokta, bu Tanzimat neslinin bütün çizgiyle İslâm esaslarına bağlılık temennisinde olmasıdır. Hattâ onlara göre, Batı ile münasebetler iyi ayarlanmalıdır. Cemiyet nizamını temin edecek fıkıh gibi işlenmiş bir kaynak dururken, Batıdan kanunlar tercüme etmek gü-lünç, lüzumsuz bir hadisedir. Bu gençler ahlâk konusunda da dinî görüşü benimsemekteydiler. Tanzimat ve ısla-hatın millî ve mahallî bir rönesans olmasını istiyor, dinî esaslardan tâvizi kabul etmiyorlardı.¹⁸

Yeni Osmanlılar'ın şüphesiz en dikkate değer fikri, artık işlemez hâle gelmiş devlet teşkilâtına ciddî bir çeki-dü-zen vermektir. Bu hususta da yine en mühim aksiyon Nâ-mık Kemal'e aittir. Ona göre, iradenin sadece Bâb-ı Âlîde toplanması, bilâhare istibdadı netice vermiştir. İslâm di-ninin emri olan meşverete, usûlüne uygun olarak riayet edildiği takdirde pek çok güçlük halledilecektir. Nâmık Kemal bununla da kalmaz. Daha o günlerde kurulacak parlamento bir sistemin ana hatlarıyla projesini çizer.¹⁹ Bu parlamentoda hanedana da yer verir. Tabîî, bütün bunlar Kemal'in yenilikçi olduğu kadar muhafazakâr da olduğunu gösterir.²⁰

İstanbul'dan Avrupa'ya geçtikten sonra orada faaliyet-lerine üç buçuk sene kadar daha devam eden cemiyet, mensuplarının dağılması, bir kısmının ve bilhassa Nâmık Kemal'in İstanbul'a dönmesiyle artık fiilen dağılmıştır.

17. Tanpınar, a.g.e., s.200.

18. A.g.e., s.203.

19. A.g.e.

20. A.g.e.

Medeniyet deęiřtirmedeki yeri

13. asrın sonlarında kurulan Osmanlı devleti tam altı asır “İ'lâ-yı Kelimetullah” sancağını şerefle taşıdıktan sonra artık yorulmuştu. Tam altı asır Allah için, din için, vatan için mücadele edilmiş; üç kıt'ada Allah kelâmı aziz kılınmış; Ortaçağın cehalet ve zulmet karanlıklarında kalmış insanlarına ilim, irfan, adalet, medeniyet götürülmüştü. Devlet, millete hizmeti ibadet telâkki eden devlet adamlarının idaresinde giderek tarihin en yüce, en güçlü devleti olma şerefine erişmişti. Zaman zaman duraklamalar, yerinde saymalar, hattâ gerilemeler olmuşsa da, 18. asrın başlarına kadar tarihin verdiği şanlı vazife başarıyla yerine getirilmiştir.

18. asır, Osmanlı devleti için bir dönüm noktasıdır. Kabul etmek lâzımdır ki, altı asırdır dâima yükselen başarı çizgisi asrın başlarından itibaren düşmeye başlamıştır.

Kuruluşundan en yüksek seviyeye erişmesine kadar, bugünkü tâbiriyle kuvvetli bir “aydın” grubu, dâima devletin yanında yer almıştır. Devlet, şükredtleri idareciler kadar, her an idarenin yanında olan bu faziletli münevverler sayesinde yükselmiştir. Şeyh Edebâli ile başlayan bu halka, hemen hemen kopmadan 18. asra kadar gelmiştir. Diğer birçok sebebin yanında, devlete bağlı, onun devam ve bekası için fevkalâde bir gayretin içinde olan münevverimiz, Osmanlı medeniyetinin manevî mimarıdır.

Fakat 18. yüzyıla gelindiğinde durum bu değildir. Askerî üstünlüğünü kaybeden devlet, yapılan savaşlarda ard arda mağlûbiyetler almaya başlamıştır. İkinci Viyana Kuşatması (1683) ile başlayan mağlûbiyet, Karlofça andlaşması (1699) ile tescil edilir.²¹ Bu andlaşma imparatorluğun askerî gücünün kaybolduğunu gösteren resmî bir belge hüviyetindedir. Bu arada Batının kendisini epeyce toparladığını, fen ve teknolojide Osmanlı devletini geride bıraktığını kaydedelim.

Önceleri hakim devlet edâsıyla Batının bu silkinişine—haklı olarak—tepeden bakan Osmanlı devleti, daha sonra bundan vazgeçmiş, ancak yine ilgisizliğini devam ettirmiştir. Ne zaman ki, birbiri peşi sıra mağlûbiyetler gelmeye başlamıştır; artık Batı ile ciddi alâkadarlığın lüzumu da ortaya çıkmıştır. Daha evvel sadece siyasî, askerî ve iktisadî sahada olan Osmanlı-Batı münasebetleri yavaş yavaş başka sahalara kaymaya başlamıştır. İşte burada aydınların, devletin takınacağı yeni tavrın tesbiti noktasından tesiri büyük olmuştur. Asırlardır Avrupa'daki Osmanlı hakimiyet ve nüfuzuna karşı pek iyi düşünceler içinde olmayan Batının, bu niyetinin kuvveden fiile çıkmasını bilerek veya bilmeyerek kolaylaştırmak. İşte 18. ve 19. asır aydınının tarih önünde en büyük cürmü belki de budur. Tamamen Batının tezgâhladığı "muasırlaşmak" uğruna, devleti altı asır ayakta tutan değerlere yüz çevirdiği bir vâkıdır.

Aydınlarımızın mütemadiyen Batı medeniyeti mevzuunda tahşidat yapımlarıyla birlikte, Batının sinsî, plânlı, kesif taarruzları karşısında koca imparatorluk önce kuvvetinden şüphe etmeye başlar. Şüphe ve hayret yerini za-

21. Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, (İstanbul: 1978) c.VI, s.208.

manla Batı hayranlığına, hayranlık ise yerini maalesef teslimiyete bırakır.²² İşte, 3 Kasım 1839'da ilân edilen Tanzimat Fermanı, bu teslimiyetin tescili ve Osmanlı cemiyetinin Batı medeniyetine karşı verdiği en büyük tâvizdir. Bir diğer ifade ile, Bâb-ı Âlînin Avrupalılaştırmasıdır.²³

Gülhâne Hattına kadar zaten zemin hazırlanmıştır. Bu zemin bazan siyasî şartların icab ettirdiği bir mecburiyete çare zannedilerek,²⁴ bazan da hiç münasebeti yokken sırf bir işgüzarlık ve ferasetsizliğin neticesi olarak hazırlanmıştır.

Yapılan anlaşmalar gereği Batıya tahsile giden bir kısım gençlerin, orada gördükleri teknikten ziyade serbestiyeti nazara vermeleri ve dağılmak üzere olan imparatorluğu ayakta tutmak için idarenin daha otoriter, daha disiplinli icraatları ile birlikte bu gençlerin davetine icabeti, gelişmeleri bir ölçüde kolaylaştırmıştır.

İkinci Osman'ın Lehistan seferi sırasında çok bozuk gördüğü Yeniçeri ordusunu ıslah etmek için Avrupa'dan faydalanmak arzusu²⁵—ki buna muvaffak olamamıştır—mühim bir gayret olarak kabul edilir. Fakat III. Selim'den sonra Osmanlı ülkesinde başlayan Fransız modası ve hayranlığına sebep olan aydınlarımızın, bunu teşvik eden, cemiyete hiçbir mesafe kazandırmayan lâkaydlık ve bunlara alkış tutan anlayışı tenkitlere medar olmuştur.

İbrahim Müteferrika tarafından 1727'de matbaanın Osmanlı ülkesine getirilmesi hüsn-ü kabul görmüştür.²⁶ Fakat II. Mahmud devrinde pekçok dedikodu ve istihzâya sebep olan kıyafetlerin değiştirilmesi, resmî dairelere re-

22. Cemil Meriç, *Bu Ülke*, (İstanbul: Ötüken Yayınevi) s.54.

23. A.g.e.

24. *İslâm Ansiklopedisi*, "Tanzimat."

25. Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, (İstanbul: 1978) c.2, s.807.

26. A.g.e.

sim asılması gibi ehemmiyetsiz ve o günün dinî hissiyatını rencide eden icraatı tenkit edilmiştir.

Bu safhada Batı ile olan temasların ölçüsü ne olmalıydı? Siyasî şartlar icabı temasa mecbur olduğumuz Avrupa devletlerinden hem istifade etmek, hem de onların cemiyetimize nüfuz etmelerine mâni olmak mümkün müydü?

Bütün bu endişelere mahal kalmadan, devleti müsbet yolda icraata sevk edecek olanlar, şüphesiz, yine aydınlarımızdı. Onların bu vazifeyi bihakkın yapıp yapmadıkları kararı ise tarafsız tarihimize aittir.

Osmanlı cemiyetinin Batı medeniyetine geçişi için kesin bir tarih tesbit etmek, tabîî ki mümkün değildir. Batı ile olan münasebetlerin, siyasî ve iktisadî sahada Fatih Sultan Mehmed zamanında başladığı kabul edilir.²⁷ Fatih'ten 3 Kasım 1839'a kadar geçen zaman bu temaslar noktasından gelişmelere sahne olmuştur. Ancak Müslüman Türk cemiyetinin Batı ile temasının resmen vuku bulması ve bu hususun bir devlet politikası olarak karşımıza çıkması Tanzimatla birliktedir.

3 Kasım 1839'da Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa tarafından Gülhâne Parkında ilân edilen "Tanzimat Fermanı," azınlıklara verdiği haklar, padişahın yetkilerine dair koyduğu hükümler ve bazı içtimaî değişiklikler ile Avrupalılara âdetâ rüşdümüzü ispat etme gayreti idi. Esasen Batı karşısında askerî ve teknik üstünlüğümüzü kaybetmenin ezikliği içinde, onların bizden üstünlüğünün resmen kabulü mânâsını taşımaktaydı.

Bu fermanın ve bundan sonra ortaya çıkan gelişmelerin mimarı, bilindiği gibi, Mustafa Reşit Paşadır.

Gençlik yıllarında iltimas ve tavsiyelerle ikbalin basamaklarına tırmanan,²⁸ II. Mahmud zamanında esasen

27. A. g. e.

28. Kısakürek, *Sahte Kahramanlar*.

chemmiyetsiz birkaç mesele ile²⁹ dikkatleri üzerine toplamayınca becermiş olan Mustafa Reşit Paşa, sonraları devletin kaderini tayin işinin ve cemiyetin yapısını değiştirecek icraatın başında bulunmuştur.

Siyaset ilmini iyi bilen bu paşa, zekâ ve gayretini akıllıca kullanılmış, kaynak ve hareket noktası net olmayan fikirlerini devletin resmî politikası hâline getirmeyi başarmıştır.

Batı medeniyetine hayran padişahı (II. Mahmud), Avrupaî bir ıslahatın lüzumuna inandıran Paşa, II. Mahmud'un vefatından sonra 1 Temmuz 1839 tarihinde tahta geçen Sultan Abdülmecid'e de aynı derecede tesir ederek—daha önce belirtildiği gibi—dört ay sonra Gülhâne Hattını ilân ettirmeye muvaffak olmuştur.

Memlekette bu değişikliklerin başladığı tarih, pek çok hadise ile birlikte, ileride hakim şahsiyeti ile bunlara yön verecek olan Nâmık Kemal'e de hâmileidir.

Her değişiklik gibi Tanzimat hareketi de kendisine hem taraftar, hem de aleyhtarlar buldu. Bir taraftan tahsil için

Mustafa Reşit Paşa: çöküşü hızlandıran adam.

29. Mısır ve Mora meselelerinde verdiği rapor.

gittikleri Avrupa'da gördükleri aşırı serbestliğe özenen "Mehlika Sultana âşık" gençler³⁰ veya ikbalperestler bu değişiklikten birşeyler umarak taraftar olurken; diğer taraftan, bu değişikliklere zaten hasta ve yaşlı olan cemiyet bünyesinin dayanamayacağı endişesiyle tereddütle bakanların yanında, her türlü yeniliğe ölçüsüz mantıksız karşı çıkan kimseler dealeyhtar oldular. Tanzimat ve onu takip eden hadiseleri insan hak ve hürriyetlerinin müsbet mânâda temin ve tesbiti için bir imkân olarak gören aydınlarımız ise bu yolda gayretler göstermişlerdir.

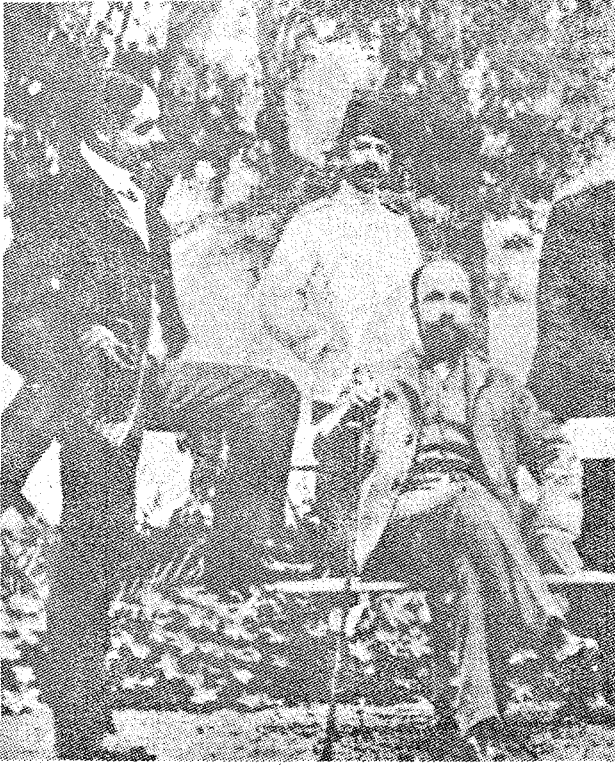
Tanzimat hareketi, cemiyet hayatında önce kendisini his, sonra kabul ettirmeye başlamıştır. Hadisenin mimarı Reşit Paşa, Hâriciye Nazırlığı sırasındaki siyasî çalışmalarının yanında diğer içtimaî sahalarda da faaliyet göstermiştir. Meclis-i Maarif, Encümen-i Dâniş gibi selâhiyetli ilim ve eğitim müesseseleri kuran Paşa, Tanzimat fikrini benimseyen edipleri de teşvik ve himaye ediyordu. Reşit Paşa, Tanzimat yıllarında devletin yeni unsurlara, açık fikirli, yenilik taraftarı, işbilir devlet adamlarına duyduğu ihtiyacı biliyor ve bu unsurları yetiştirmeye çalışıyordu.³¹

Sadık Rifat Paşa, Nuri Efendi, Sarım Paşa, Alî ve Fuat Paşalar, Ahmet Vefik Paşa ve kendisinden sonra Mithat Paşa gibi devlet adamları ile; Ziya Paşa, Şinâsî gibi Tanzimat edipleri onun himaye, teşvik ve gayretleriyle yetişmişlerdir.

Bu zevat içinde Şinâsî, Nâmık Kemal'in hayatının belli bir devresini ve bu devredeki fikrî istikametini tayin etmiş bir kimsedir ve tamamen Reşit Paşanın himmetiyle yetişmiş, kalemını Paşa ile paylaştıkları ortak kanaat istikametinde kullanmıştır. Paşa, Şinâsî'yi tahsil için Avrupa'ya gönderdikten sonra, ona Avrupa'da Lamartine ve Cacy ai-

30. Meriç, a.g.e., s.51.

31. Tanpınar, a.g.e., s.114, 194.

Nâmık Kemal, hayatında yeni bir devre açan Şinâsî ile.

lesi gibi hâmi ve arkadaşlar temini için de yardımcı olmuş, tam bir Avrupalı gibi yetişmesine gayret göstermiştir.

Silik şahsiyetine ve sönük eserlerine rağmen “Türk irfânının Avrupalılaşması”nı sağladığı bilinen Şinâsî, yirmi üç yaşına kadar “vasat bir şair” olmaktan başka hususiyeti bulunmayan³² Nâmık Kemal’in hayatında yeni bir devre-

32. A.g.e., s.324.

nin açılmasına muvaffak olan bir kimse olarak, Tanzimat entellektüellerinin belki de başıdır. Hayatının bundan sonraki dönemlerinde üstadının aksine, hakim şahsiyetiyle fikir ve sanat dünyamızda oldukça tesirli olan Nâmık Kemal'in, Şinâsî ile tanışmadan evvelki hayatı için, birkaç ehemmiyeti haiz nokta müstesna, çok sesli varlığına nazaran tam bir iptidaî devredir, diyebiliriz.³³

İşte, Nâmık Kemal'in 1870'lere kadar olan hayat seyri, bu hadiselerin cereyan ettiği ve Osmanlı cemiyetinin Garp medeniyetine intikal etmeye başladığı bu kargaşalı yıllarda geçer.

Nâmık Kemal, Avrupa'dan döndükten sonra artık kafası ve kalemiyle olgun bir kimsedir. Ciddî temeli ve mühim gayeleri olmayan yaklaşık üç buçuk yıllık Avrupa macerası onu pişirmiş, Batı dünyasını yeteri kadar tanıma imkânı sağlamıştır. Artık Avrupa bundan sonra hayatının her cihetten zirvesini teşkil eden noktalarında görünür.

33. Kısakürek, *Nâmık Kemal*, s.62.

Avrupa dönüşü Nâmık Kemal

Nâmık Kemal Avrupa'dan döner dönmez bütün kuvvetiyle fikir ve yazı hayatına atıldı. Önceleri Ebuzziya Tevfik Beyin çıkardığı *Haadika* gazetesine makaleler, siyasi bir mizah gazetesi olan ve Teodor Kasap'ın çıkardığı *Diyojen* gazetesine yazılar yazdı. Bunlar pek plânlı olmayan ve bizzat çıkardığı *İbret* gazetesinin neşre başlamasından evvelki çalışmalarıdır. 13 Haziran 1872 günü Ebuzziyâ Tevfik Beyle beraber *İbret* gazetesini çıkarmaya başladı. Makale çerçevesinde en keskin ve olgun şahsiyetini *İbret* çerçeveler.³⁴ Bu senelerde etrafını kendisine bağlamış, cemiyetin ihtiyaçları üzerinde kafa yormuş, düşünmüştü. Yazılarında okuyucu karşısına çok nâzik ve terbiyeli bir tavırla çıkıyordu.³⁵

Daha evvel Âli ve Fuat Paşalarla yapılan mücadele, Âli Paşanın ölmesi üzerine bu sefer Sadrazam Mahmut Nedim Paşa ile sürdürülmeye başlandı. Nâmık Kemal, *İbret*'in daha ilk sayısından itibaren, kendi tâbiriyle, "halka kavâid-i siyasiyye ve terakkiyat-ı medeniyyeye müteallik

34. A. g. e., s.94.

35. Tanpınar, a. g. e., s.333.

mâlümatı'' vermeye başladı. Hırslı ve dengesiz Mahmut Nedim Paşa, Âli ve Fuat Paşaları aratıyordu. Nitekim *İbret* henüz cemiyet meselelerine tam dalamadan, Nâmık Kemal'in "Garaz marazdır" yazısı üzerine dört ay müddetle neşriyattan men edildi. Fakat. M. Nedim Paşanın azledilip Mithat Paşanın sadrazam olması üzerine dört ay tamamlanmadan yeniden neşre başladı.

Nâmık Kemal gazetesinin kapatılması ile beraber Gelibolu'ya memur olarak tâyin edildi. Kısa süren mutasarrıflık vazifesinde başarılı olduğu ve bu sancakta iktisadî işlerle, maarif işleriyle meşgul olduğu, o günlerin gazetelerinde yazılmıştır.³⁶ Üç ay sonra İstanbul'a döndü ve tekrar gazetesinin başına geçip neşriyatına devam etti. Bu sıralarda memleketin ciddî meselelerini konu alan büyük makaleler yazmıştır. Ayrıca günlük meselelerle ilgili siyasî tenkit yazıları da yazıyor, hükûmetin icraatını tenkit ediyordu. Tabii, bunu çok ustalıkla yapıyor ve sanki hükûmeti Sultana şikâyet ediyor görünüyordu. Bunun da ötesinde, bu yıllarda yazdığı *Evrak-ı Perişan*'ı Padişah Abdülaziz'e attettiği, Padişahın Sırbistan kalelerini Sırlara teslimi ile, Romanya'nın bağımsızlık kazanmasına fıza göstermiş şeklinde bir târiz mânâsı taşıdığı ileri sürülmüştür.

Bütün bu yazılarla, devlete istikamet vermeye çalışan Nâmık Kemal'in, iyi niyetine rağmen, zaman zaman tenkidin ölçüsünü kaçırdığı bilinmektedir.

1 Nisan 1873 tarihinde Nâmık Kemal'in en mühim eserlerinden biri olan *Vatan Yahut Silistre* Gedikpaşa Tiyatrosunda oynandı. Halk büyük bir tezahürat gösterdi. Bu tezahürat eserin oynandığı geceden başka, iki gece daha tekrarlandı. Sonunda 5 Nisan 1873 günü *İbret* kapatıldı. Müelliflerinden Ahmet Mithat Efendi ile Ebuzziya

36. Özön, a. g. e., s.114.

Tevfik Rodos'a, Nuri ve Selim Bey Akka'ya, Nâmık Kemal ise Magosa'ya nefyedildi.³⁷ Böylece Kemal'in hayatının üçüncü dönemi başlıyordu.

Nâmık Kemal'in bu sürgün hadisesini çeşitli cihetlerden değerlendirmek mümkündür. 1,2,3 Nisan 1873 günleri çıkan hâdiseler dikkate alındığında, artık eski kuvveti olmayan saltanat makamının, o zamanlar hürriyet taraftarı olarak bilinen Veliahd Murad Efendinin ismi imâ edilerek çıkan galeyana karşısında, bir ihtilâl mânâsı ihtiva eden bu hadiseye karşı tedbir alma mecburiyetinde olduğu teslim edilmelidir. Saray, kendisine her vesile ile bazan haklı, bazan haksız muhalefet etmiş bir grubu İstanbul'dan uzaklaştırmayı en ehven çare görmüş olacak ki, bu yola gitmiştir.

MAGOSA HAYATI

Nâmık Kemal Sultan Abdülaziz'in 10 Nisan 1873 tarihli fermanıyla Kıbrıs adasında Magosa'ya gönderildi. Şairin otuz sekiz ay kaldığı Magosa ve bilhassa buraya gönderilişi ile alakalı olarak değişik kanaatler mevcuttur. Oğlu Ali Ekrem (Bolayır) ile Süleyman Nazif, Nâmık Kemal'in Magosa'ya gönderilişini bir "zulüm" olarak değerlendirirler. Bu değerlendirmede Kıbrıs'ın fevkalâde rutubetli havası ve sıtma hastalığının yaygın olmasının payı büyüktür. Nâmık Kemal'in de *Mes Prisons Muabezenâmesi*'nde anlattığı Magosa'daki ilk intibalarının pek iyi olmadığı anlaşılmaktadır.

Bununla beraber, Magosa'da hiç yalnız kalmamış, çalışmasına da mani olunmamıştır.³⁸ Ayrıca burada kendisi gi-

37. Uraz, a.g.e., s.7.

38. Tanpınar, a.g.e., s.340.

bi sürgün olan Şeyh Ahmet Efendi isminde bir zâtla tanışır ki, bu zât onun hayâtında Şeyh Galib ve Şinâsî'den sonra en mühim tesiri icra etmiş bir şahsiyettir. Şeyh Ahmet Efendi, Nâmîk Kemâl'de mevcut dinî duyguların gelişmesine, bundan da ileri, Kemâl'in dinî bir cezbe içine girmesine, onda "ittihad-ı İslâm" fikrinin ön plâna geçmesine vesile olmuştur. Bu sırada Kemal'in İstanbul'la irtibatının devam ettiği ve hadiseleri günü gününe öğrenebildiği bilinmektedir.

Burada kaldığı zaman içerisinde, adadaki vazifeli memurlarla irtibat kurmuş, yazı hayatına mükemmelen de-

Magosa sürgününde kaldığı ev.

vam etmiş, telif ettiği eserleri Kahire ve İstanbul'a göndererek bastırma imkânı bile bulmuştur. Veliâhd Murad Efendinin maddî yardımları kesilince eserlerinin basımından elde ettiği gelirle kendisini ve ailesini geçindirmiştir.

Tiyatro eserlerinden *Âkif Bey* ve *Zavallı Çocuk*'u Magosa'da yazmıştır. *Gülnehal*'i de burada tamamladığı tahmin edilir. Ayrıca *İntibah* romanını, *Yeni Nevruz*, *Tercüme-i Hâl*, *İrfan Paşaya Mektup*, *Mes Prisons Muâbezenâmesi*, *Tahrîb-i Harâbat* ve *Tâkib* isimli eserlerini hep bu devrede yazmıştır. Demek ki, Magosa onun için bazı sıkıntılarına rağmen, en verimli edebî çalışmalarını yaptığı belde olmuştur.

Bu eserlerinin hemen hepsini gizli de olsa bastırma imkânı bulmuş, İstanbul'daki okuyucularının sayısını biraz daha arttırmıştır. Ne var ki, bu sıralarda İstanbul'da hiç de iyi gelişmeler olmamaktadır. Sık sık meydana gelen kabine buhranları, istikrarsız bir siyasî hava ortaya çıkarmıştır. Bu çekişmelerden ve kargaşalıklardan istifade eden ve devamlı Batılı "dostlarımız" tarafından tahrik edilen Bosna ve Hersek isyan etmiştir.³⁹ Sırbistan ve Karadağ bu isyanları bütün gücüyle tahrik etmektedir.

Mahmut Nedim Paşanın ikinci sadâreti sırasında daha da kötüleşen hadiselerin sonucu, Sofya isyânı da başladı. Mahmut Nedim Paşanın kaçmasından sonra Mütercim Rüştü Paşa sadrazam oldu (Mayıs 1876)⁴⁰. Mütercim Rüştü Paşa kabinesi ise on beş yıl Osmanlı tahtında oturan Sultan Abdülaziz'i tahttan indirip yerine V. Murat'ı geçirdi. Dört gün sonra da (4 Haziran 1876) Sultan Aziz tarihte dâima münakaşa edilecek şekilde öldü.

Bu hadiseler gelişirken, üç sene evvel sürgüne giden Nâmık Kemal ve arkadaşları İstanbul'a döndüler. Fakat

39. Öztuna, a.g.e., c.7, s.93-4.

40. A.g.e., s.110.

İstanbul'da kargaşa artarak devam etmektedir. Mütercim Rüştü Paşa çıkan isyanların bastırılmasına bir ara muvafak oldu. Bu kısa ferahlık içerisinde memlekette hürriyet havaları esmeye başladı. Sanki meşrutî idarenin zemini hazırlanıyor gibidir. Sırbistan mağlûbiyeti, devletin ecnebî müdahaleleri yüzünden ağır şartlara razı olması gibi sıkıntılara rağmen, kamuoyu âdeta meşrutiyete yaklaşıyordu. Mithat Paşa da bu fikirlerin öncüsüydü.

Tahta geçişinden itibaren, zaten asabî olan mizacı bütün bütün bozulan V. Murad da tahtta fazla kalamadı. Üç ay sonra (31 Ağustos 1876), yine—son zamanlarda âdet olduğu üzere—kabine tarafından tahttan indirildi ve II. Abdülhamid'in 33 yıl sürecek padişahlık devri başladı.

ABDÜLHAMİD'LE MÜNASEBETİ

Nâmık Kemal Abdülhamid'in tahta geçmesi ile Şûrâ-yı Devlet âzâsı seçildi ve Kanun-u Esâsî Encümeninde çalışmaya başladı. Buradaki çalışmaları Kanun-u Esâsinin hazırlanmasıdır ki, bu kanun 1876'da ilân edildi. Kısa bir müddet sonra Abdülhamid aynı kanunun kendisine verdiği selâhiyete dayanarak Mithat Paşayı vazifeden aldı ve Avrupa'ya gönderdi. Bu sırada Nâmık Kemal'de bir tahttan indirme teşebbüsüne dahil veya bir konuşmasında bu mevzudan bahsettiği için itham altındadır. Kendisine taşrada bir vazife kabulü ile İstanbul'dan uzaklaşması teklif edildi. Bu teklifi reddeden Nâmık Kemal tevkif edildi. Ve beş buçuk ay hapis kaldı. Aynı durumda daha tedbirli hareket eden Ziya Paşa Suriye valiliğini kabul ederek hapsedilmekten kurtulmuştu. Bilâhare Suphi Paşanın reis olduğu bir mahkemede muhakeme edilen Nâmık Kemal beraat etti. Fakat İstanbul'da oturması mahzurlu görüldü-

günden, 5000 kuruş maaşla Midilli'de ikamete mecbûr edildi.⁴¹

Nâmık Kemal Midilli'de diğer işlerinin yanında yazı çalışmalarına devam etti, hattâ Sultan Abdülhamid'e gönderdiği bir eserinden dolayı kendisine "Nişân-ı Osmânî" verildi (1882).

Abdülhamid'in Nâmık Kemal'le olan münasebeti başlangıçtan itibaren anlatılanların aksine, müsbet yolda gelişmiştir. Sultanla daha ilk görüşmelerinden itibaren onun nezdinde itibara mazhar olmuş, hattâ bunun ötesinde, huzurunda gâyet samimî ve serbest konuşma imkânı bile bulmuştur. Ayrıca kaynaklar Abdülhamid'in Nâmık Kemal'e karşı muamelesinin dâima nazik ve yumuşak olduğunda müttefikdir.⁴²

Sultanın ister hakikat, ister şâyia olsun, aleyhinde bilinen bir kimseyi hapis veya hal yerine, pahalı sürgünlere göndermesi, bununla da kalmayıp mühim vazifeler vermesi, Nâmık Kemal'e karşı garaz içinde olmadığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. II. Abdülhamid, memleketin içinde bulunduğu fevkalâde nâzik bir devrede "zamansız hürriyet ve meşrutiyet fikirlerinin" devamlı öne sürülmesine mâni olmak istemiştir. Neticede Nâmık Kemal'in tesir ve şöhreti ise bir kat daha artmıştır.

Sultan Abdülhamid, hâtıralarında "Kemal Bey benim mağdurlarım arasındadır. Fakat aslında o kendi kendisinin mağduru idi"⁴³ diye bahsettiği Nâmık Kemal'i beğendiğini söylemektedir. Yine aynı hâtıralarında Abdülhamid, Nâmık Kemal'in çok karışık ve çapraşık bir insan

41. İsmail Hikmet Ertaylan, *Nâmık Kemal*, (İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1931), s.31.

42. Kısakürek, a.g.e., s.114.

43. İsmet Bozdağ, *Abdülhamid'in Hâtıra Defteri*, (İstanbul: Kervan Yayınları, 1975) s.46-7.

2. Abdülhamid: Nâmık Kemal için daima müsamahakâr idi.

olduğunu, “mizacında birbirine aykırı iki ayrı insan yaşayan nâdir kişilerden biri olduğunu”⁴⁴ ifade eder. Ancak onun Âl-i Osman’dan yana olduğunu ve bu yüzden Mihtat Paşa ile aralarının açık olduğunu da teslim eder. Kanun-u Esâsiye, “icabında meclis-i meb’usânı toplamak padişahın selâhiyetinde olduğu gibi, lüzumunda meclisi dağıtmak veya tatil etmenin de padişah yetkisinde olmasını” bizzat teklif eden, Nâmık Kemal’dir.

44. A.g.e.

Nihayet Abdülhamid, Nâmık Kemal hakkında, "İtiraf edeyim ki vatanperver bir insandı, mülkün bekasını herşeyin üstünde görüyordu" demekten kendisini alamamıştır.⁴⁵ Midilli'ye gönderilmesi için ise "Kemâl Beyin Mago-sa'ya gidişi, Midilli'ye gönderilişi, hep kalemine ve vatan-severliğine kıyamadığım içindir. Yoksa çok daha ağır cezalara çarptırılması icab eden işlere girip çıkmıştır. İstanbul'da kalması mahzurluydu. Çünkü çevresine toplananlar onu kışkırtıyorlardı, kullanıyorlardı. Nitekim bu yüzden hapsettim, sürgün ettim, ama muhabbetimi bir gün bile eksiltmedim. Nerede olmuş olursa olsun, kendisi ve ailesi refah içinde yaşamıştır" demiştir.

Nâmık Kemal'in bu muameleye karşı tavrı ise, bizzat Sultan Abdulhamid'in ifadesi bir tarafa, zaman zaman Sultana haklılık kazandıracak bir mahiyet arz ediyordu. Millî ve İslâmî hamiyetinden doğan bazı söz ve mısraları, aslında "Şu hürriyet perdesi altında müthiş bir istibdadı taşıyan şu asrın gaddar yüzüne çarpılmaya lâyık iken; ve halbuki o tokada müstehak olmayan" Sultan'ın yüzüne savruluyordu.⁴⁶ Bütün hassasiyetine rağmen Sultan Abdülhamid, Kemal'in,

"Ne münikin zulm ile, bidâd ile imhâ-yı hürriyet
Çalış, idrâki kaldır muktedirsen âdemiyetten"
hitabına muhatap olmaktan kendisini koruyamamıştır.

MİDİLLİ, RODOS VE SAKIZ

Nâmık Kemal, Midilli'de kaldığı zamanın iki buçuk senesinde, eserleri içinde hemen hemen en ehemmiyetlileri diyebileceğimiz ve bilhassa, yer yer "ittihâd-ı İslâm" ide-

45. A. g. e., s.47.

46. Bediüzzaman Said Nursî, *Lem'alar*, (İstanbul: Sözler Yayınevi. 1976) s.161.

alini başarıyla işlediği *Celâleddin-i Harzemşah* isimli piyesi ile *Cezmi* romanını yazdı. İki buçuk senenin sonunda Kemal'in yine "fermân-ı şahâne" ile adaya mutasarrıf tayin edildiğini görüyoruz ki, bu hizmetini de üç sene devam ettirecektir. Ne yazık ki, iklimi ve tabiatı pek güzel olan Midilli'de çoluk çocuğunu da yanına alarak geçirdiği seneler, imparatorluk için hiç de iç açıcı değildir. Nâmık Kemal—tedbirli Sultanın bütün gayretlerine rağmen—iç ve dış tesirlerle kaybedilen savaşları—Plevne'nin düşüşü gibi—devletin yavaş yavaş çöküşünü bu gurbette uzaktan seyrediyordu.

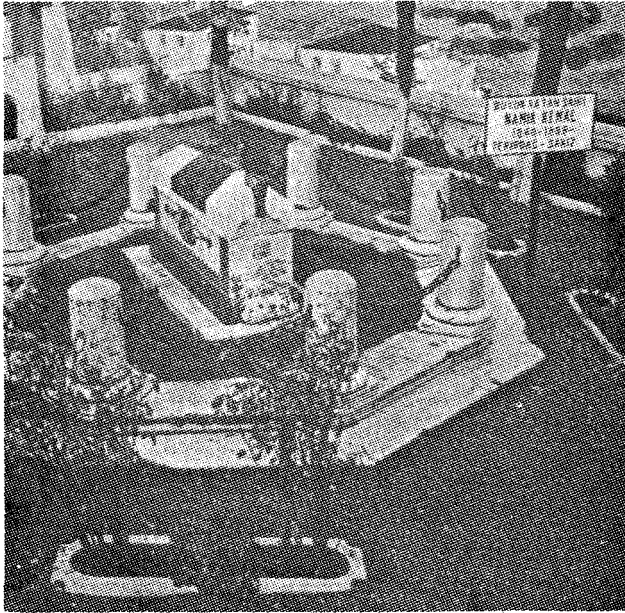
Nâmık Kemal'in mutasarrıflık vazifesi adadaki Rumların pek hoşuna gitmemiş ve sık sık çeşitli yalan ve hilelerle hükümet makamlarına şikâyet etmişlerdir. Bu şikâyetlerin artması ve Cezayir ve Adalar Valisi Arap Hakkı Paşanın da bu şikâyetleri nazara alıp Kemal'in mutasarrıflığının değiştirilmesini teklif etmesi üzerine, Nâmık Kemal beş buçuk sene kaldığı Midilli'den ve mutasarrıflığından alındı ve aynı vazife ile Rodos Adasına tayin edildi.⁴⁷

Rodos da çok güzel ve mutedil iklime sahip bir ada idi. Nâmık Kemal Midilli'de iken zatürreye tutulmuş ve epeyce zayıflamıştı. Bu yıllarda artık yetişkin bir delikanlı olan oğlu Ali Ekrem, o yıllarda babasının, bedeni gibi azminin de zaafa uğradığını söyler. Artık Nâmık Kemal ufak tefek hadiselerden bile müteessir oluyordu. Bir müddet devam eden bu hâlin Rodos'ta bir ara düzelir gibi olduğunu, sıhhatinin düzeldiğini ve *Osmanlı Tarihi*'ni kaleme alıp, "Dêvr-i İstilâ"ya kadar tamamladığını yine oğlundan öğreniyoruz. Fakat artık eski gayret ve dinamizm, yerini bir durgunluğa bırakmıştır.

47. Ertaylan, a.g.e., s.67.

Bu, son diyebileceğimiz çalışmalar ve gayretler ne yazık ki yine kaderin garip bir cilvesi ile kesintiye uğruyordu. Talihsiz bir hadise Rodos'tan da alınmasını ve dünya yolculuğunun son durağı olan Sakız'a sevk edilmesini netice veriyordu. Rodos kalesi subaylarından genç bir teğmenin uygunsuz bir hareketi İngiliz hükûmeti ile Osmanlı hükûmetinin arasını açıyor ve bir türlü başı gaileden kurtulamayan hükûmet, çaresiz, Nâmık Kemal'i Sakız Adası mutasarrıflığına alıyordu.

Sakız, yazın çok sıcak ve rutubetli, kışın ise aynı derecede soğuktur. Burada Kemal'in eski hastalığı yeniden ortaya çıkar. Yapılan tedâviler onu bir parça iyileştirdiğinde,

Nâmık Kemal'in Bolayır'daki kabri.

Osmanlı Tarihi'ni yazmaya çabalar. Ama artık mecâli kalmamıştır. Ruhun de, ölümünü bekleyen bir hâlet içinde dir.

Nâmık Kemal'de rûhî ve zihnî bakımdan çöküşün uzvî çöküşten daha evvel olduğunu, herşeyin erken başladığı Şairde bu tükenişin de erken olduğunu yine Ali Ekrem Beyden öğreniyoruz. Bir de bu sırada, birinci cildi İstanbul'da basılan *Osmanlı Tarihi*'nin neşirden men edildiğine ve mevcutlarının toplatıldığına dair bir telgraf alır ki, bu haber ona büyük bir darbe olmuştur. Nihayet kısa, fakat oldukça çileli, ıztıraplı, hareketli hayatı 1888 senesinin 2 Ocak Pazar günü sona erer. Ve Nâmık Kemal Sakız'da, yanında hanımı ve evlâtları da bulunmadığı halde vefat eder. Önce Sakız'da cami kapısının önüne defnedilen Kemal, vasiyeti üzerine Sultan II. Abdülhamid tarafından Bolayır'a, çok sevdiği Şehzade Süleyman'ın yanına nakledilir. Birkaç sene sonra yine Sultan Abdülhamid, Nâmık Kemal'in kabrini Tevfik Fikret'in yaptığı plâna uygun olarak ihtişamlı bir şekilde inşa ettirmiştir.

Şiirleri ve şairliği

Şiir, Nâmık Kemal'in edipliğinin belki de en zayıf ciheti olmakla beraber, onu şöhretine ulaştıran vasıtalarından önde gelenidir. Klasik divan şiirimizin şekli hususiyetlerini hemen hemen aynen koruyan şiirlerinde onu meşhurlaştıran, şüphesiz, devri için pek yeni ve orijinal bulunan muhteva ve üslûbudur.

Şiire pek genç yaşta başladığını belirtmiştik. Hattâ Sofya'da iken bir divan teşkil edecek kadar şiire sahip bulunuyordu. Şinâsî ile tanışmadan evvel yazdığı ve tam bir "divan şiiri" özelliği gösteren bu şiirleri, yaşadığı devrin hususiyetlerini taşıyan yarı tasavvufî eserlerdir.⁴⁸

Gerek klâsik tarza uygun bu şiirleri, gerekse Nâmık Kemal için dönüm noktası sayılan Şinâsî ile buluşmasından sonraki şiirleri, ne yazık ki, uzun zaman ne bir divan, ne de bütün şiirlerini içine alacak müstakil bir şiir kitabı olarak toplanamamıştır. Bu husustaki ilk mühim çalışma Saadeddin Nüzhet Ergun'un 1933 yılındaki *Nâmık Kemal: Hayatı ve Şiirleri* adlı eserine kadar uzanmıştır. Bu eser de Nâmık Kemal'in bütün şiirlerini içine almamaktadır.⁴⁹

Şairliği ve şiirleri edebiyat araştırmacıları tarafından iki bölümde değerlendirilen Nâmık Kemal'in ilk devresini teşkil eden şiirleri, pek sevdiği ve tesirinde kaldığı Fuzûlî, Nâbî, Nefî, Örfî, Sâmî ve Şeyh Galib'den izler taşır. Fakat daha yakına geldikçe, bu şiirlerin onda en ziyade tesir-

48. Tanpınar, a.g.e., s.350.

49. Ergun, a.g.e., s.131.

li olan ve büyük hayranlık beslediği Leskofçalı Galip ile ikinci derece Ârif Hikmet Beylerin izlerini taşıdığı ve Kemal'in onları taklit etmeye çalıştığı görülür.

Leskofçalı Galib Beyin gür'sadâlı, istiğna dolu ve devrinden şikâyetler eden tasavvufî şiirleri, Nâmık Kemal'in ilhâmını dolduran şiirlerdir. Bu şiirler Şairin üslûbuna dahi tesir etmiştir. Bu şiirlerindeki mecazlar, istiâreler, telmihler, kelime oyunları, tasavvufî deyişler, tefekkür sistemi tamamen eski şiirimizden ilham almakla beraber, bütün şiirlerinin, kuvvetli bir azim ve gayretin mahsulü olduğu dikkati çeker. Tabîî, bu tasavvufî şiirlerde gönülden bir duyuşun, özleyişin, yanışın samimî ve sıcak ifadesini aramak beyhudedir. Ancak bu yüksek duyguların güzel birer nazireleridir, diyebiliriz. Şiirinde zaman zaman,

“Gelmez fenâ-yı cism ile ervâha ihtilâl,”

gibi panteist duyguların ifadesini bulurken, bazan da,

“Ne minnet intizâr-ı berka ey ehenger-i gayret

Benim gönlümden al gel tiğ için pulad lâzımsa”

mısralarıyla coşkunuğa erişiriz. Bazan,

“Rind olan âsudedir sıklet-i eşkâlden,”

mısralarıyla terk-i dünya eden genç Şâir, bazan,

“Şâh-ı evreng-i cünûnuz ihtişâm-ı aşk ile

Sâye-yi zülfün sevâdı mülk-ü sevdâdır bize,”

soyleyişinde eski tarzın âşıkane örneklerini verir.

Bu şiirlerinde ses ve söz güzelliklerine de dikkat eden Şair,

“Vâkıf-ı sırt-ı şuûnâtsiz lisân-ı halden

Ol Süleymânız ki her bir zerre gûyâdır bize,”

gibi zarif, kelime seçme zevkinin inceliklerini gösteren mısralarıyla, mâhir ve klâsik zevkin özelliklerini vermeye çalışır.

Bütün bunlar onda önceleri kaynağını bilhassa Nefî'den alan "kainâtı kendi etrafında toplama" fikrine yarıdım ediyordu.⁵⁰ Eski şiir, onun, devrin icabı olarak sadece alâka duyduğu tasavvufî düşünceye dayalı fikirlerini ifade eden geniş bir zemin olmuştur. Fakat bütün bunların, onun büyük şair olmasına kâfi hususiyetler olmadığı, şiirlerinin vasat ve vasata yakın eserler olduğu ortadadır. O, şairliğinin ilk devresinde tesirinde kaldığı, beğendiği şairleri taklit etti. Farklılık, çok okuduğu eski şairlerin hepsinin terkiibinden ortaya çıkan, kendisine mahsus üslûbudur.⁵¹ Bu, pekçok şairin hususiyetlerini bir arada gösteren karma bir taklit üslûbudur. Bunun için, Nâmık Kemal'in bu ilk devre şiirlerine tam olarak tasavvufî şiir demek mümkün değildir. Çünkü bu şiirlerde bütün tasavvufî kelime, mazmun ve mecazlar sayılıp dökülmüş, fakat ahenkli bir terkibe ulaştırılamamış, zevk edilmemiş, nazârî mâlûmat halinde kalmıştır.

Sadeddin Nüzhet'in tesbitine göre, bu ilk devreyi dolduran şiirlerinin yekûnu iki yüz yetmiş üç parçadır.

Nâmık Kemal'in şairliğinin ikinci devresinin Şinâsî ile tanışmasından sonra başladığını ve şekli husûsiyetler dışında, birden bire eski ile alâkasının kesildiğini belirtmiştik. Bu değişme onda, başka şairlerde de görüldüğü gibi, kendi tabii seyri içinde mütedil bir geçiş şeklinde değildir. Artık tasavvufî hayallerden sıyrılmış, "sade şiir" adını verdiği doğrudan doğruya ifade tarzına yönelmiştir. Çok seyrek ve çeşni olarak yazdığı gazelerde dahi, girift mazmunları ve eskiden kullandığı kelime oyunlarını terk etmiştir. Pekçok edebiyat tarihçisi onun bu devresini "gazelden vatanî şiire" diye isimlendirirler. Bunlar ilk örne-

50. Tanpınar, a.g.e., s.352.

51. Ergun, a.g.e., s.129.

ğini “Hamâset Kasîdesi” ve *Vatan Yahut Silistre*’nin içindeki şiirlerden alan heyecanlı manzumelerdir. Diğer bir ifade ile, bu şiirler birer yürüyüş marşını andırırlar. 93 Harbinin felâketinden sonra bu heyecana bir mersiye edası da karışmıştır.⁵²

Nâmık Kemal’in şairliğinin ikinci devresini dolduran şiirleri, sadece bu heyecan manzumelerinden ibaret değildir. Batı tesirinde değişik hayal ve tasvirlerin yer aldığı—bilhassa “Rüyâ” gibi şiirlerinde—manzumeler de denmiştir. Bunlarda Victor Hugo tesiri daha ziyade dikkati çeker. Bunların dışında, bu devrede hece ile yazılmış birkaç şiiri de vardır—“Bekçi destanı” gibi.

Nâmık Kemal’in, kendi tâbiriyle, “saf şiirden uzaklaşıp kalemini hayat dâvâlarına tahsis ettikten” sonraki şiirleri sayıca oldukça azdır. Bu, kendisini o sıralarda daha çok nesire verdiğini gösterir. Arada sırada şiirle meşguliyetleri, şiirde vasıta bakımından tesir arama çabalarıdır. Esâsen Nâmık Kemal bütün yazı türlerine vasıta olarak bakmıştır.

İkinci devrede yazdığı bu şiirler sayıca ne kadar az ve kalitece ne kadar düşük olursa olsun, yine de ona şiirdeki şöhretini sağlayan eserlerdir. Şair Nâmık Kemal’i bizlere bildiren ve tanıtan, onun vatanî ve umumî şiirleridir. Şiirde büyük başarılar sağlayamamasının sebebi, onu bütün mülâhazaların dışında, sadece bir tebliğ vasıtası telâkkî etmesindedir.⁵³

Nâmık Kemal’in ikinci devrede şiirinin başlıca temasının “vatan” olduğunu belirtmiştik. Daha önceleri Leskofçalı Galib, Hersekli Ârif Hikmet Bey ve Deli Hikmet’-

52. Tanpınar, a.g.e., s.353.

53. Kısakürek, a.g.e., s.160.

in örneklerini verdiği vatanî şiirlerde muhteva yönünden muvaffak olduğu kabul edilir. Bu şiirlerdeki “vatan” kelimesiyle, bütün Osmanlı toprakları kastedilmiştir. Vatan teması, devletin toprak bütünlüğünün korunması, bu topraklarda yaşayan insanların iyi idare edilmesi, sınırların emniyet altında olması, vatanın herşeyden, hattâ en kıymetli bilinen varlıklardan bile aziz bilinmesi temennîlerini işlemiştir. Başlı başına bir ideoloji, bir fikir sistemi değildir. Vatanî şiirlerini oturttuğu zemin kuvvetli bir ideoloji kaynağı olmamasına rağmen, Nâmık Kemal, gür sesi, hamiyeti ve samimiyeti sayesinde, aynı zamanda o günlerde yeni olan herşeye kulak açan kamuoyu nazarında bir dâvâ adamı hüviyeti kazanmıştır.

Esâsen Nâmık Kemal, bu ikinci devrede verdiği şiirleri—diğer bütün ifade vasıtalarını olduğu gibi—fikrinin hizmetine vermiş, şiiri kullanmıştır. Belki bu sebeple—daha evvel de belirtildiği gibi—ona büyük şair denilemez, ama büyük bir ediptir. Zaten kendisi de “Harâbat” ve “Takip” te ve *Tasvîr-i Efkâr*’daki makalelerinde büyük bir şair olmadığı gibi, şiirle meşhur olmak fikrinin de bulunmadığını ifade etmektedir.

İkinci devredeki şiirlerine, “Hürriyet Kasîdesi,” “Vatan-ı Osmânî,” “Vatan Şarkısı,” “Vatan Mersiyesi,” “Hilâl-i Osmânî,” “Vatan Türküsü,” “Hırre-Nâme” gibi müstakil isimli yeni tarz şiirleri ile bazı murabba, kıt’a ve beyitleri başarıli örneklerdir.

Tiyatroları

Nâmık Kemal, bir yazısında, edebiyat türleri içinde en ziyade tiyatroyu sevdiğini söyler.⁵⁴ Tiyatroya faydalı bir eğlence nazarıyla bakar. Onun tiyatrosu bir dâvâ tiyatrosudur. Eserlerinde vatanperverlik, İslâm birliği, insan hakları gibi şiddetle savunduğu fikirleri ve cemiyet için lüzumlu gördüğü meseleleri işler.

Bu tiyatrolarının hemen hepsi vatan fikri etrafında döner. Batı tesirinde ortaya çıkan bir nev'in ilk örnekleri olması bakımından, fevkalâde başarılı sayılmayan bu eserlerde vatan fikri, bazan hadisenin tabii akışını bozan bir hitabet manzarası gösterir. Bir yerde Nâmık Kemal hadiseleri zorla arzu ettiği istikamete götürür. Söylemek istediği kıymetli fikirleri vak'anın tabii seyri içinde, kahramanlarından birine, esrarlı bir fısıltı olarak söylettiremez. Bunda hem Kemal'in hâkim şahsiyeti, hem de henüz bu türün işlenmemişliğinin tesiri vardır.

Tiyatrolarında vatan fikri dışında ve ikinci plânda beşerî aşk ve ihtiras konularına da yer vermiştir. Fransız klâsiklerini tanıyan Kemal, bu hususta da Hugo'nun tesirinde kalmıştır. Bunun için, romantik dramı tercih etmiştir. Eserlerin konuları basittir. Hemen hepsi bir kuvvetli vak'anın etrafında döner. Bu kuvvetli vak'ayı besleyecek yardımcı unsurlar yoktur veya pek azdır. Kahramanlar muharririn arzusuına göre konuşur. Aynı zamanda bu kahramanlar her zaman aynı hususiyetleri sergileyen "düz" tiplerdir.

54. Tanpınar, a.g.e., s.360.

Nâmık Kemal'in önemli bir hususiyeti de, kahramanlarına karşı tarafsız olmayışıdır. İyi, namuslu, vatanperver, adaletli kimseler dâima iyidir ve sonunda da olsa muvafak olmaya mecburdur. Kötü çizdiği portrelerin hemen hiç iyi tarafı yoktur. Bunları düşünmez. Gülnihâl, İslâm Bey, Âkif Bey, Dilâşub gibi tipler hep iyi; Kaplan Paşa, Mehpeyker, Dilrubâ gibi tipler ise hep kötüdür. Bu tipler iyi veya kötü, ne olursa olsun, basit ve silik şahsiyetlerdir. Kahramanlarda derin insan psikolojisini bulamayız. Hepsi de belli aksiyonu ifade eden figüranlardır. Henüz kuvvetli tahliller ve beşer hâfızasında derin izler bırakan kahramanlar o devir için erken sayılır. Esâsen, basit vak'asına, teknik kusurlarına rağmen, Nâmık Kemal'in tiyatrolarını meşhur kılan, onların birer yerli drama özelliği taşımasıdır. Shakespeare'den çok sonra olmasına rağmen, bu, Kemal'i Türk cemiyeti için yeni olan bu türün büyük muharriri yapmıştır. Kemal'in altı adet tiyatro eseri vardır.

VATAN YAHUT SİLİSTRE

Hayatta iken oynanan tek eseri budur.⁵⁵ Eserin sahnelenmesi Kemal'in otuz sekiz aylık nefyine sebep olmuştur. Vatan sevgisi üzerine yazılmış bir piyestir. 1828'de geçen bir vak'a, Kırım Harbine adapte edilmiştir.

Eserin özeti: Zekiye isminde bir genç kıza gönüllü asker İslâm Bey âşık olur. Zekiye haksızlığa uğramış bir subay olan Sıtkı Beyin kızıdır. İslâm Bey orduya katılınca Zekiye de erkek elbisesi giyerek arkasından gider.

İslâm Beyin gönüllü olduğu savaşta Silistre muhasara altındadır. Kale kumandanı Sıtkı Bey, haksızlığa uğrayıp rütbesi alındıktan sonra, tekrar gönüllü olarak orduya katılmış, izini kaybettirmiştir. Asıl adı Ahmet'tir. Büyük gayretlerle eski rütbesine kadar yükselir.

55. Ahmet Köklügiller, *Vatan Yahut Silistre*, (İstanbul:1983) s.3.

İslâm Bey yaralanır. Bu arada Zekiye'nin, eski sevdiği kız olduğunu öğrenir. Muhasara devam etmektedir. Kale nin teslim edilmesini istemeyen Sıtkı Bey, düşmanın cep-hânesini ateşlemenin tek çare olduğunu düşünmektedir. Bu işi eserin espri kahramanı Abdullah Çavuş yapar. Kale kurtulduğunda Sıtkı Bey de gönüllü Zekiye'nin kendi kızı olduğunu öğrenir. Böylece aşk, babalık, evlât sevgisi, dostluk ve bütün hayat, vatan sevgisi çerçevesi içine girer. Bu çok girift olmayan vak'a etrafında Nâmık Kemal, Batı tiyatrolarından aldığı bazı sahnelerin de tesiriyle fikirlerini işleme imkânı bulmuştur.⁵⁶

ZAVALLI ÇOCUK

Piyessin mevzuu, 19. asırda en moda mevzulardan biri olan, ana-babaların, çocuklarını, kendi menfaatlerini düşünerek evlendirmelerinin felâketle neticelenmesi hadisesidir.

Şefika on dört yaşındadır ve tıp tahsili yapan amcasının oğlu Atâ'yı sevmektedir. Şefika'nın babası Halil Bey ise, kızını zengin bir paşaya vererek içinde bulunduğu sıkıntıdan kurtulmak istemektedir. Şefika sırf ailesini kurtarmak için bu evliliğe istemeyerek razı olur. Fakat verem olup evlenmeden ölür. Bunu duyan Atâ, Şefika'nın yatağı başında kendisini zehirleyerek öldürür.

Bu çok basit vak'â, sade bir dille, hiçbir gelişmeye imkân vermeyecek biçimde yazılmıştır.⁵⁷ Bu eserde de *Romeo ve Jüliet* veya *Hernani*'den izler vardır. Eser daha sonraları gelişen romantizme zemin hazırlamıştır.

56. Tanpınar, a.g.e., s.365.

57. Özön, *Zavallı Çocuk*, (İstanbul:1973), s.29.

ÂKİF BEY

Konu ve karakterler cihetiyle en önemli tiyatro eseridir. Nâmık Kemal bu eserinde insan karşısında biraz daha serbesttir.⁵⁸

Bir deniz askeri olan Âkif Bey yanlış tanıdığı ve dış görünüşüne aldandığı Dilrubâ ile evlenir. Kırım Harbi başlamıştır ve Âkif Bey karısından ayrılmak zorundadır. Zira deniz ve vatan sevgisi onda herşeyden evvel gelir. Âkif Bey harbe gider ve bir müddet sonra ölüm haberi gelir. Dilrubâ hemen karakterinin icabını yerine getirir ve bir başka adamla evlenmeye karar verir.

Âkif Beyin babası, oğlunun vasiyeti üzerine gelinini almak üzere vak'anın geçtiği küçük kasabaya gelir. Dilrubâ, acılı babayı, zaten oğlunu hiç sevmediğini söyleyerek reddeder.

Eserin son safhasında ölümden kurtulan Âkif Bey, kasabaya gelir. Fakat Dilrubâ daha önceden kararını vermiştir ve düğünü yapılmaktadır. Eser Âkif Bey ve Dilrubâ'nın ölümü ile biter.

Eserde yine vatan fikri hâkimdir. Vak'anın hayattan alınmış olması muhtemeldir. O dönemde uzun harpler ve esaretlerden dönen askerlerin, karılarını başkalarıyla evlenmiş olarak buldukları oluyordu. Esasen bu vak'a Batıda da işlenmiştir. Eserin bunlardan Balzac'ın *Colonel Chabert*'inden ilham almış olması mümkündür. Eserin kahramanı Dilrubâ, *İntibab*'daki Mehpeyker ve *Cezmi*'deki Şehriyâr'ı andırır. Âkif Bey ise Nâmık Kemal'in hissî kahramanıdır ve mübalâğalı bir biçimde verilmiştir. Eserin diğer bir ciheti, Türk deniz edebiyatının ilk örneği olmasıdır. Canlı ve uzun deniz tasviri, Batı tesirindeki Türk edebiyatı için yeni ve dikkat çekicidir.⁵⁹

58. Tanpınar, a.g.e., s.366.

59. Özön, *Âkif Bey*, (İstanbul:1972) s.24.

GÜLNİHAL

Siyasî ve ahlâkî kanaatlerini en çok anlattığı eserdir. Eserdeki isimlerin birer sembol olduğu ve herbirinin yakın siyasî tarihimizdeki belli şahısları temsil ettikleri belirtilmiş, hadisenin ise mevcut idareye kıyas yapılabileceği ihtimalinden bahsedilmiştir.⁶⁰

Rumeli şehirlerinden birinde hüküm süren Kaplan Paşa, keyfî idaresi ile halka zulmetmektedir. Bütün rakiplerini öldürmüş, yalnız Muhtar Beyle İsmet Hanım kalmıştır. Onlar ise birbirlerini sevmektedirler. Gülnihal, İsmet Hanımın dadısıdır. Tedbirli, gün görmüş bir hanımdır. Kaplan Paşa Muhtar Beyi hem mevkiine, hem de sevgisine rakip gördüğü için tevkif eder. İsmet Hanım, Kaplan Paşayı oyalamak için, nişanlanma vaadinde bulunur. Muhtar Bey serbest bırakılır. Sofya'ya gider ve Kaplan Paşanın haksızlıklarını anlatır. Kaplan Paşanın idam fermanı ile döner. Eserin sonunda Kaplan Paşa günahsız Gülnihal'i öldürür. Kendisi de başkası tarafından öldürülür. İsmet Hanımla Muhtar Bey evlenirler.

Yer yer *Hamlet*'le benzerlikler gösteren eser gizli ve siyasî maksadı olsun olmasın, konusunu Rumeli tarihinin yaşanan hadiselerinden almıştır.

CELÂLEDDİN HARZEMŞAH

Eserleri içinde en mühim yeri işgal eder.⁶¹ Moğol istilâsı. Nâmık Kemal üzerinde çok tesir uyandırmış ve eserlerinde işlemiştir. Yine Nâmık Kemal bu eseriyle kahraman telâkkisini, İslâmcılığını, ahlâkî kanaatlerini, cesur, fakat talihsiz bir hükümdarın, Celâleddin'in şahsında işleme imkânı bulmuştur.

60. Kenan Akyüz, *Gülnihal*, (İstanbul: 1969) önsöz.

61. Hüseyin Ayan, *Celâleddin Harzemşah*, (İstanbul:1875), s.3.

Diğer eserlerine nazaran daha entrikalı olan bu eserin başında, Nâmık Kemal'in edebiyat telâkkisini ortaya koyan bir de mukaddime vardır.

Vak'a tarihidir.⁶² Eser, Muhammed Harzemşahın vefatından sonra yerine geçen Celâleddin'in hayatı ve maceraları etrafında gelişir.⁶³ On beş perde olan eserin sahneye konulması oldukça zordur.

Bir kan ve zulüm seli halinde Türk-İslâm memleketlerine akan Moğol istilasına karşı Celâleddin'in topladığı küçük kuvvetlerin milyonlara karşı koyuşu hisli bir dille anlatılır. Az sayıdaki askeriyle kuvvetli Moğolları defalarca yenen kahramanlık örneği Celâleddin'in, aynı zamanda Selçuklular ve Eyyübîlerle ittifak temin etme gayretleri dile getirilir. Eser, Müslümanlar arasındaki ihtilâftan acı acı yakındır. Nihayet, bir ömür süren bu şanlı mücadele Celâleddin'in şehadetiyle neticelenir.

Eser, önce eski harflerle Mısır'da iki defa neşredilmiş, sonra Türkiye'de baskıları yapılmıştır. Shakespeare'den ve Hugo'dan alınan tesirler vardır. *Cromwell* gibi, okunmak için yazılmıştır.

KARA BELÂ

Üslûp ve kuruluş itibarıyla zayıf bir eserdir. Halk hikâyelerini andırır. Hint saraylarında, padişahın kızı Behre-
ver, Harem Ağası Ahmet ve Hüsrev arasında geçen mâcerâyı konu alır. Eserin sonu Nâmık Kemal'in diğer eserlerinde olduğu gibi, yine cinayet ve intiharla biter. Hikâyenin çok basit, konuşmaların kalitesiz olduğu basit bir dramdır. Eserin hazırlanışında *Othello*'nun tesiri tahmin edilir.

62. Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, (Ankara: DTCF Yayınları, 1953) s.41.

63. Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, (İstanbul: Devlet Kitapları, 1969) s.250.

Romanları

Edebiyat telâkkîlerini anlattığı “Celâl Mukaddimesi”-nde, “Romandan maksat, güzerân etmemişse bile güzerânı imkân dahilinde olan bir vak’ayı, ahlâk ve âdât ve hissiyât ve ihtimâlâta müteallik her türlü tafsilâtıyla beraber tasvîr etmektir” diyen Nâmık Kemal’in iki romanı vardır: *İntibah* ve *Cezmi*.⁶⁴

İntibah’ın mukaddimesinde Kemal romanla muhatap ıslah etmenin ve eğlendirmenin murad edildiğini ifade eder. Romanlarında Victor Hugo’nun önderliğini yaptığı, “birtakım hikmet, fikir ve duyguları edebî olma özelliği içinde verme” esasına dayalı romantizmin tesiri görülür. Bununla birlikte, romanları, tiyatro kadar idealine hizmet etme vasfından uzaktır.

19. yüzyılda roman Batıda artık temelleşmeye yüz tutmuş ve kuvvetli örneklerini vermiştir. Nâmık Kemal’le ilk örneğini veren Türk romanı ise henüz emekleme devresinde bile değildir. Bu münasebetle, Nâmık Kemal’in romanları ve bilhassa bunlardan *İntibah*, gerçek romanın özelliklerini aksettirmez. Sanki, klâsik divan edebiyatımızın mesnevî tarzının mensurlaştırılmış şeklidir. Yalnız mesnevîlerde bulunan masal ve hayal unsurlarının yerini burada gerçek hayat tabloları almıştır.

64. Hüseyin Ayan, a.g.e., s.13.

İNTİBAH

Romana—divan edebiyatından gelen bir alışkanlıkla olsa gerek—bir beyitle başlanır. Bu beyitler diğer bölüm başlıklarında da bulunur.⁶⁵ Girişteki Çamlıca tasviri edebiyatımız için bazı yenilikler taşımasına rağmen, eski kasidelerimizden teşbihlerini andırır.

Romanın kahramanı Ali Beydir. Ali Bey tecrübesiz, saf, arzularının esiri, içe kapanık, hayatın sıkıntı ve zorluklarına karşı dayanma gücüne sahip olmayan, mirasyedi bir gençtir. Ne bu hususiyetlere sahip Ali Beyi, ne de Mehpeyker veya Dilâşub gibi romanın diğer kahramanlarını bütün uzvî ve ruhî hususiyetleri ile canlı bir biçimde veremeyen Nâmık Kemal, insan ruhunun inceliklerine inmeyen, müsamahasız bir hayat ve sert ve kesin çizgilerle çizilmiş bir ahlâk anlayışı içinde, eserin, tiyatrolarından da güçsüz olmasına sebep olur. Vak'anın sık sık kesilmesi, yazarın aradaki kendi kanaatlerini, hadisenin akışını keserek vermesi büyük bir teknik kusurdur.

Babasının ölümünden sonra Ali Bey, henüz hayatın hiçbir cihetini tanımadığı halde, Mehpeyker adında hafifmeşrep ve namuslu olmayan bir kadınla tanışır. Annesi bütün ısrarlarına rağmen oğlunu bu menhus kadından ayıramaz. Bu konuda Ali Beyi evlendirmek için bulduğu, Dilâşub isminde oldukça temiz ahlâklı kız da onu bu memnu alâkadan uzak tutamaz.

Eserin bundan sonraki bölümlerinde Ali Beyin Mehpeyker'den uzaklaşması ve Mehpeyker'in, sonunda, masum Dilâşub ve kendisinin sonunu getiren acı intikamı gelişir. Sonunda Ali Bey herşeyini kaybetmiş olarak hapishanede ölür. Son pişmanlık fayda etmemiştir.

65. Baha Dürder, *Nâmık Kemal'in Romanları*, (İstanbul: Çığır Kitabevi, 1940) s.31.

Eserde Mehpeyker'le gayet fena bir tablo pek başarılı olmayan bir biçimde çizilmiştir. Dilâşub ise asâlet, güzellik, terbiye timsâlidir. Ne yazık ki, yazar bu günahsız kıztı, hiçbir maddî-manevî bedeli olmadan ucuza harcamıştır. Eserdeki diğer şahıslar ikinci, üçüncü derecedeki ehemmiyetsiz kimselerdir.

Nâmık Kemal'in, eski hikâyenin bütün unsurlarından istifade ederek yazmak istediği, ancak yeni ile eskinin ortasında zayıf ve mütereddit bir ziya olan bu roman, bir aile faciasına biraz romantizm ilâve edilerek⁶⁶ hazırlanmış bir hikâyedir. Eserde *La Dame aux Camelias*⁶⁷ ve Balzac tesiri de vardır. Diğer adı "Sergüzeşt-i Ali Bey"dir.

CEZMİ

Bu romanın *İntibah*'tan dört yıl sonra yazılmış olması Nâmık Kemal'i biraz daha hakikî roman üslûbuna yaklaştırmış, biraz daha müteddilleştirmiş, onu eskinin içinde yeni aramaktan vazgeçirmiştir. Eseri iki cilt olarak düşünmüş, fakat vefatı ile ikinci cildi hazırlayamamıştır. Romantizm, *İntibah*'tan daha ziyade dikkati çeker. Burada da insanlar ya çok iyi, ya çok fenadır. Üslûp, *İntibah*'a göre daha sanatlıdır. Yine yer yer olaylar kesilmiş ve yazar kendi düşüncelerine yer vermiştir.

Eser kahramanı Cezmi 17. yüzyılda yaşamıştır. Eserin mevzuu, Padişah 3. Murad zamanında ve Osmanlı-İran harpleri sırasında geçer. Cezmi hem iyi bir asker, hem iyi bir insan, hem de iyi bir şairdir. Çeşitli savaşlarda kahramanlıklar göstermiştir. Savaşlardan birinde Âdil Giray ile tanışır.

Âdil Giray bir savaşta İran'a esir düşer ve Tebriz'e götürülür. Orada Şâhın kızkardeşi Perihan'la tanışır. Birbirle-

66. A. g. c.

67. A. g. c., s.33.

rini severler. Şahın karısı Şehriyâr da tek taraflı olarak Âdil Giray'ı sevmektedir. Şah sülâlesi Şîî, buna karşılık Perihan sünnidir. Cezmi kıyafet değiştirerek Tebriz'e gider. Maksudı, çok sevdiği Âdil Giray'ı kurtarmaktır. Perihan ve Adil Giray'la buluşur. Kaçmak için hazırlanırlar, fakat tertibatları duyulur. Şehriyar ve askerleri ile Âdil Giray arasında kanlı bir çarpışma başlar. Zayıf olan Âdil Giray tarafı yenilir ve Âdil Giray'la Perihan şehit olur. Cezmi yaralanır. Cezmi, arkadaşlarını gözyaşları içinde defneder, derviş kıyafetine girerek oradan uzaklaşır.

Nâmîk Kemal esere devam imkânı bulsaydı, bütün 18. asır Türkiye'sini içine alacak bir eser yazacaktı.⁶⁸ Fakat bulduğu hazin vak'a, ona eserin birinci cildi için kâfi geldi.

Cezmi tarihî bir eser olmasına rağmen, mahallîlikten ve devrin hususiyetlerinden uzaktır. Eserde Fransız romantizmi ile mistisizm, Âdil Giray'ın şahsında birleştirilmeye çalışılmıştır.

68. Tanpınar, 19. *Astr Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 394.

Gazeteciliği

Nâmık Kemal'in şahsiyetinin en ziyade bâriz ve tesirli olduğu cihet gazeteciliktir. Romanda, tiyatrodâ, şiirde ciddî bir varlık ortaya koyamayan, onlara ancak fikir vasıtaları olarak bakan Nâmık Kemal'e gazetecilik noktasından da aynı şeyleri söyleyemeyiz. Nâmık Kemal'in—bir fikir adamı olması hasebiyle—gazeteciliği, bütün cemiyeti kucaklayan, büyük terkîp ve tahlil kabiliyetine sahip bir sanattır. O, gazeteciliğin, amelî dünyanın inşasına mahsus zengin bir vasıta olduğu hakikatını hakkıyla kavramış ve bundan âzamî istifâdeyi sağlamıştır.

Kemal, divan tarzı şiiri terk ettikten hemen sonra gazeteciliğe sarılır. Oldukça plânlı ve gayeli gazete yazıları neşreder. Bir tiyatro, roman veya şiir yazarı olarak büyük bir edip sayılmayan Nâmık Kemal, aksiyoncu fikir adamı hüviyetini gazetecilikte bulur ve gösterir.

Nâmık Kemal'i gazetecilik sahasına sevk eden vasıtanın, *Tasvîr-i Efkâr* olduğunu biliyoruz. Nâmık Kemal *Tasvîr-i Efkâr*'dan başlayarak aslî şahsiyetini ortaya koyan bu meşguliyetini şöhret, keyif, zevk ve hüner içinde ölümlüne kadar götürdü. Herşeyin üstünde tuttuğu içtimâî fayda fikri, onu gazeteciliğe sevk eden âmildir. Bu bakımdan şanslı da sayılır. Memleketimizde gazeteciliğin ilk ku-

rulduğu günlerde, fikri ortaya koyma bakımından en geniş imkânlar Nâmık Kemal'e hazırlanmıştı. Nâmık Kemal'e gelinceye kadar, gazetecilik çalışmaları kuru ve zevksizdir. Şinâsi'nin ilk defa diriltmeye çalıştığı gazeteciliğe hayat veren ve mânâsını ifa ettiren, Nâmık Kemal'dir.

Nâmık Kemal'e ilk ciddi gazeteci olma imtiyazını kazandıran yazılar, başta siyasi ve edebî makaleleri olmak üzere, fıkralar, mukaddimeler, bendler, hitabeler, mizah yazıları ile bazan her biri bir risalecik çapında olan tenkitler, fikir yazılarıdır. *Makalât-ı Siyasiyye ve Edebiyye* adıyla altı ciltlik bir eser haline gelen gazete yazıları—ki *Tahrîb-i Harabat* ve *Tâkip* bu yazılardır—*Celâl* Mukaddimesi, *İrfan Paşaya Mektup*, *Renan Müdafaanâmesi* ve *Bahâr-ı Danış* hep gazete yazarlığının meyvesi olan eserlerdir.

Muhteva bakımından gazeteciliği değerlendirilecek olursa, onda, birinci plânda bir terkip, sezîş kuvveti olarak fikir ve fikrî yazılar ön plânda gelir. Dinî plânda hassas, ince olmasa da koyu ve ateşli bir Müslümandır. Yazar insan ve cemiyet noktasında ise zirvededir. İnsanı âdeta mefkûreleştirmiştir.

Gazete yazılarıyla, Tanzimatla birlikte ortaya çıkan Batı taklitçiliğinin karşısına çıkmış, millî ve manevî değerlerin terkine veya hafife alınmasına hiçbir şekilde razı olmamıştır. Bu yazılarında, herşeyin üstünde değer ve mevki verdiği ve her vesile ile münhasıran işlediği mevzu, vatan ve hürriyettir. Zira o, hürriyeti sefahat ve rezalet olarak görmüyor, pekçok hamiyet ve ilim sahibi gibi, "âdâb-ı İslâmiyye ile müteeddibe ve mütezeyyine" olarak kabul ediyordu.⁶⁹

69 Bediüzzaman Said Nursî, *Münazarat*, (İstanbul: Sözler Yayınevi, 1977), s.15.

Nâmık Kemal, vatan mefhumuyla cemiyetin ana gayesini, hürriyet mefhumuyla da ferdin en mühim ihtiyacını tesbit etmiştir.⁷⁰ Millet, hürriyet, tasarruf, kardeşlik aile, ecdâd gibi maddî-manevî bütünlük ifade eden, cemiyetin mukaddes değerlerine, hatıralarına, âdetlerine "vatan" adını vermiştir. Bu anlayış, vatan fikrini maddîlikten uzak bir mefkûre haline getirmektedir. Nâmık Kemal, devletin eskiden var olan kudret ve şehametine sahip olmasını, bunun için Batı telakkîlerinden de istifade edilmesini gerekli buluyordu. Tabii, bunu, çok büyük bir inkılâpçının hamlesinde olduğu gibi gelişmiş bir sistem olarak göremeyiz. Bu mesele de onda ferdî plânda kalmak durumundadır. Yani, sözleri ve yazıları, cemiyete yön verici, sürükleyici anonslar değil, hâlihazır meselelerin heyecanlı, fakat güzel hitabeleridir. O pekçok kişinin gaflet içinde bulunduğu bir sırada gür sesle tehlikeyi haber veren ve hatâları âdetâ haykıran bir hatiptir.

Hürriyet mefhumu Nâmık Kemal'in âşık olduğu insanî bir vasıf, her türlü hadiseye tatbik ettiği ana ölçüdür. Allah'ın insanı hür yarattığı düşüncesinden hareket eden Nâmık Kemal, bu noktada meselenin esasına nüfuz etme gayreti içindedir. Hakikî hürriyetin, insanı sair canlılardan ayıran mühim bir husus olması gerçeğini anlamaya çalışmıştır.

Nâmık Kemal, gazetelerde neşredilmiş bütün yazılarında; Batının fenninin alınması, ancak İslâm ahlâk ve faziletine bağlı kalınması esasına dayanan bir eğitim anlayışını müdafaa etmiştir. Asrımızın âlim ve mütefekkeri Bediüzzaman Said Nursî'nin, "Vidânın ziyası ulûm-u diniyedir; aklın nuru fûnûn-u medeniyedir. İkisinin imtizacıyla ha-

70. Kısakürek, a. g. e., s. 229.

kikat tecellî eder, talebenin himmeti pervaz eder” şeklinde ifade ettiği mânâyı dile getirmiş, din ve feni ilimlerinin ayrı ayrı okutulmasından netice alınamayacağı kanaatine varmıştır. ⁷¹Müsbet ilimlerle İslam esaslarının birlikte mütalâa edilmesini, cemiyetin gelişmesinin böylece mümkün olacağını beyan eden Kemal bu noktada mühim bir hizmeti de ifa etmiştir.

Bundan başka, yazılarında devlet idaresi, Doğu ve Batı medeniyetleri, edebiyat ve estetik, iktisat, iş dünyası, tarih mevzularındaki kanaatlerini de dile getirmiştir.

Bütün bu yazılarında, muhtevaya uygun, şiddetli, heybetli bir üslûp kullanmıştır. “Kavl-i leyyine,” yani yumuşak ve mutedil üslûbuna çok az rastladığımız Nâmık Kemal’in gür arslan sadâsı uzun zaman kulaklarda çınlamıştır. Bu yazılarında kullandığı dil ise, dili yenileştirme ve sadeleştirmedeki bütün niyetlerine rağmen, kendi arzu ettiği kadar sade değildir. Fakat o, konuşma dilini yazı diline aktarmaya çalışmış, bunda da zaman zaman muvafak olmuş bir ediptir.

71. Bediüzzaman Said Nursî, a.g.e., s.72.

Diğer eserleri

TENKİTLERİ

Tanzimat devrinde yeni edebiyatı müdafaa ve eski edebiyat üzerine yürütülen geliş güzel fikirler hakkındaki tenkitleri, tenkit türünün ilk ve selâhiyetli örnekleridir. Bunların bazıları müstakil eserlerin önsözlerinde—*Celâl, İntibâh* Mukaddimeleri gibi—bazısı gazetelerde yazdığı uzun ve hemen hemen eser hacminde bir makale halinde,—‘Edebiyat Hakkında Bazı Mülâhazât’ *Tasvir-i Efkâr*’da—bazısı da müstakil risale ve risalecikler halinde—*İrfan Paşaya Mektup* gibi.

Bunlardan *İrfan Paşaya Mektup*’ta, eski edebiyat mensubu İrfan Paşanın eski tarz şiirlerini toplamış ve ‘yeni yetme’lere bir divan edebiyatı dersi vermiştir. Fakat aynı Nâmık Kemal, eski şiirin bir antolojisi olan, Ziya Paşanın *Harâbât*’ını yerden yere vurduğu *Tahrîb-i Harâbât*’ı da yazabilmiştir. Mücadele arkadaşı Ziya Paşanın bu eserini yeni bir edebiyatın tesisinde mühim engel olarak görmüştür. Nâmık Kemal *Tahrîb-i Harâbât*’ı gayet iğneli, alaycı bir dille ve keskin bir lisanla yazmıştır. Bu tenkidin, ikinci cildi için *Takip* adını aldığını ve önce *Mecmua-yı Ebüzziyâ*’da neşrolup sonra kitap olarak basıldığını biliyoruz.

Nâmık Kemal bunlardan başka, Şeyh İnâyetullah isimli bir Hind müellifinin Urduca *Bahâr-ı Dâniş* isimli eserini Farsçadan tercüme etmiş, bu tercüme eserin önsözünde ise—*Bahâr-ı Dâniş* Mukaddimesi—yine divan şiirini tenkit etmiştir.

O arada Recâizade Mahmud Ekrem, İtalyan şairi Silvio Pellico'dan *Mes Prisons* adlı eseri tercüme etmiştir. Nâmık Kemal, Silvio'nun hapisane hatıraları ile kendi hayatı arasında benzerlikler bulunuyormuş gibi bir mânânın anlaşılmasına tahammül edemediğinden, çektiği sıkıntıları hiçe sayan ve millet hizmetinde çekilen sıkıntıların ehemmiyetsiz olduğunu beyan eden bir edâ ile *Mes Prisons Muâbezenâmesi*'ni yazmıştır.

Fransız Ernest Renan'ın İslâmiyet hakkındaki tenkitle-rini reddeden bir eser de Nâmık Kemal'in mühim tenkit-lerindedir. Bazı hatalı bilgilerin bulunduğu bu küçük eser, 1908'de kitap olarak basılmıştır.

TARİH ESERLERİ

Kemal Türk tarihine ciddi alâka duyan ilk Tanzimat edibidir. Türk tarihi içinde Osmanlı devrine duyduğu alâka ve hayranlığın ise ayrı bir yeri vardır. Duyduğu bu alâkayı ilmî olmamakla beraber, edebî ve terbiyevî bir eserle tatmin etmek istiyordu. Bunun için kaleme aldığı *Osmanlı Tarihi* dört cilttir. Rodos'a nefyinden evvel bu tarihin ancak "Devr-i istilâ"ya kadar olan kısmını hazırlayabilmiştir. 1866'dan sonra Rodos'ta tarih çalışmalarına hız verdi. Pekçok Batılı kaynaktan istifade ederek çalışan Nâmık Kemal, 1888'de *Osmanlı Tarihi*'ne giriş olmak üzere *Roma Tarihi*'ni neşretti. Bu eserini Sultan Abdülhamid'e sundu. Ancak bu tarih, kullandığı bazı tâbirler sebebiyle neşirden men edildi. Daha sonra 1908'de dört cilt halinde neşre başladı. Fakat neşir tamamlanamadı. Birinci ciltte Osmanlı devletinin kuruluşundan I. Murad devrine; ikinci ciltte Yıldırım Bayezid devrini Fetret devrine kadar; üçüncü ciltte de, Çelebi Sultan Mehmed ve II. Murad de-

virlerinin hâdiselerini anlatır. Dördüncü cilt ise Fatih Sultan Mehmed'e tahsis edilmiştir.

İlk defa 1872'de basılan *Bârîka-i Zafer* isimli tarih eserinde—eser bir yönüyle de tenkidîdir—İstanbul'un fethini anlatır. Yine 1873'de yayınlanan *Devr-i İstîlâ* kronolojik bir kısa Osmanlı tarihidir. Bu eseri *Evrak-ı Perişan* isimli tarih – biyografî eserinin başına almıştır.

Kaniye, ilk baskısını 1874'de takma adla yayınladığı, Tiryaki Hasan Paşanın kahramanlıklarını anlatan eseri ve bir tarih risâlesidir. Aynı sene yayınlanan *Silistre Muhâsarası* da Ahmet Nâfiz takma adıyla yayınlanmış, Silistre muhasarasını bir subayın hatıralarına dayanarak anlatan tarihî eseridir.

BIYOGRFİLER

Selâhaddin Eyyübî, Fatih Sultan Mehmed ve Yavuz Sultan Selim'in hayat ve hizmetlerini daha önce belirtilen *Devr-i İstîlâ* ile birlikte *Evrak-ı Perişan* adı altında biyografik bir eser olarak yayınlanmıştır.

Terceme-i Nevruz veya *Terceme-i Hâl-i Nevruz* da 64 sahifelik bir biyografisidir. Gazan Hana İslâm dinini kabul ettiren Emir Nevruz'u anlatır.

Daha önce tarihî eserler içinde zikredilen *Kaniye*'nin biyografik bir eser olarak düşünülmesi de mümkündür. Oldukça ağır bir nesirle anlattığı bu eserde Osmanlı askerlerinin kahramanlığı da dile getirilir. *Kaniye*'de, *Magosâ*'da tanıdığı arkadaşı Yüzbaşı Ahmed'i anlattığı gibi; *Silistre Muhâsarası*'nda da yine Ahmed Nâfiz'in hatıralarından konu çıkarılmıştır. Yazar, dinlediği hatıraları Ahmet Nâfiz imzasıyla yazdı ve aynı isimle 1874'de İstanbul'da neşretti.

Nâmık Kemal'in Mekteb-i Harbiye için yazdığı, müsvede halinde kalan iki ciltlik *Tarih-i Askerî* isimli eseri hâlen Türk Tarih Kurumu arşivlerinde bulunmaktadır. Bu eser de Osmanlı tarihiyle benzerlikler arz eden bir tarihtir.

Her mevzuda yazdığı mektupları, bir eser kadar mühim ve tesirlidir. Bu mektupların pekçoğu çeşitli kaynaklardan elde edilmiş ve Fevziye Abdullah Tansel tarafından dört cilt olarak neşredilmiştir.⁷² Onun hemen her mevzudaki görüş, kanaat ve düşüncelerini anlamada mektuplarının ehemmiyeti büyüktür. Bu mektuplardan Ahmet Mithat Efendiye yazılanları Hikmet Dizdaroğlu tarafından bulunup yayınlanmıştır.⁷³

Gazetelere yazdığı makaleleri de Ebüzziya Tevfik tarafından, *Cümel-i Müntehabât-ı Kemal*, *Müntehabât-ı Tasvîr-i Efkâr* isimleriyle kitap hâlinde yayınlanmıştır.

72. Fevziye Abdullah Tansel, *Nâmık Kemal'in Mektupları*, (Ankara 1967)

73. Hikmet Dizdaroğlu, *Nâmık Kemal*, (İstanbul:1977), s.41.

Cemiyete verdiği fikir ve tesirleri

Hareketli bir hayatın ve pekçok edebî, tarihî, içtimâî eserin sahibi olan Nâmık Kemal, edebî ve siyasî tarihimizde kendisinden çok bahsedilmiş bir kimsedir. Bu husus eserlerinin kemiyet ve keyfiyet değerlerinin de ötesinde gerçekleşmiş bir hadisedir. Nice sayısız eser sahiplerine nasip olmayan bir şöhet, Nâmık Kemal için vâki olmuştur. Hakkında “büyük edip”, “vatan şairi,” “dâvâ adamı” gibi değerlendirmeler yapılmış, en ziyade alâkayı ise vatan ve hürriyet muhtevalı şiirlerinde toplamıştır.

Nâmık Kemal, daha önce de belirtildiği gibi, büyük bir şair değildir. Onun şiirinde insan ruhunun derinliklerine nüfuz eden, insanı mühim ve müthiş hakikatlarla dolu sırlar âleminde gezdiren veya kâinatı cezbeye getirecek ehemmiyetli fikirlerin heyecanını taturan hususiyetleri aramak beyhüdedir. Kezâ, tiyatrolarında, ne kuvvetli bir tahlil, ne kudretli bir tasvir, ne sağlam bir teknik, ne de orijinal bir fikrin örgüsünü bulamayız. Romanları, bizde bu türün ilk örneği olmasının ötesinde edebî kıymeti yüksek eserler değildir. Tenkit, biyografi ve tarih çalışmalarına, birkaç parıltı müstesnâ, bu vâdide verilmiş nûmüne örnekler diyemeyiz. Bütün bunlarla birlikte, Nâmık Kemal büyük bir edip olarak tanınmış ve büyük bir ekseriyet vatan şairini böyle değerlendirmiştir.

Acaba bu, tamâmen yanlış ve haksız bir tesbit midir? Acaba, bir kısım sanat ve fikir adamlarının—az da olsa—söyledikleri gibi, Nâmık Kemal aslında “dev gibi gösterilen bir cüce,” bir hiç, bunun da ötesinde, millet aleyhinde olan kimselerle münasebet kurmuş kötü bir insan mıdır?

Eserleri, fikirleri ve hayatı ciddiyetle ve tarafsızca incelendiğinde, hakkındaki değerlendirmelerin bazı küçük farklılıklar göstermesi mümkündür. Ancak kesinlikle söylenebilecek olan şey, onun kötü bir insan, hiçbir kıymet ifade edemeyen bir “cüce”, haddinden ziyade ehemmiyet verilmiş bir şair, hiçbir değeri olmayan bir edip olmasıdır. Bu çeşit değerlendirme ve ifadeler, herşeyde kusur arayan, muhali talep eden, müsamaha kapısını kapatmış veya sadece kendilerini ve fikirlerini nazara vermek isteyen çevre veya kişilere aittir. Yaşayışında ve siyasî mücadelesindeki bazı yanlış hareketleri, birtakım tenakuzları da olsa, bunlar, hakkında bu derece insafsız hüküm vermek için kâfi sebepler değildir.

Daha önce belirtildiği gibi, Nâmık Kemal'e Türk tarihinin çok büyük bir ilim, fikir ve sanat adamı gözüyle bakmak, onu belli fikir ve hareketlerin müessisi, mimarı olarak görmek de doğru bir tesbit olmaz. Pekçoğu vasat veya vasata yakın eserleri ile, belki dâvri için henüz yeni olan fikirleri gür bir hitabet lisanıyla söylemiş olması, ona kıymet kazandıran hususiyetlerin başıdır. Bu gür sesle, işlediği muhtevanın, millet ekseriyetinin duygu ve düşüncelerine tercüman oluşu, devleti eski kudretine kavuşturmak için yeni arayışlar içinde olan milletin orijinal bulduğu herşeye alâka duyması da Nâmık Kemal'i şöhrete ulaştıran mühim âmillerdendir.

Cemiyet, asırlardır dahil olduğu Doğu medeniyetinden Batı medeniyetine intikal edeceği devrede, bu yeni te-

lâkkiye karşı bilgisiz ve duygusuz iken, Nâmık Kemal içtimaî plâna çıktığı andan itibaren dikkatleri çekti. Cemiyet bir içtimaiyat adamı olarak onu ön safa geçirdi. Yani, Nâmık Kemal fevkalâde şartların ve intikal devresinin de hazırladığı imkânlarla bilindi, tanındı, meşhur oldu.

Nâmık Kemal'in tesirini üç noktada incelemek yerinde olur: siyasî, içtimaî ve edebî.

Kemal, siyasî noktada, fertler arasında içtimaî şuuru tesis etmek, bu şuuru her türlü vasıta ve imkâna kavuşturmak, millete politika terbiyesi vermek bakımından mühim tesirlere sahip bir kimsedir. Şinâsî'nin başlatıp muvaffakiyetle devam ettiremediği siyasî çalışmaları devrinde tamamlamış, bu hususta gazeteyi çok güzel kullanmıştır. İşte, bu husus cemiyetimizde yenidir. Nâmık Kemal canlı hatıralar ve yaşanmış tecrübeler içerisinde cemiyetimize ilk siyasî heyecânı tattırmıştır. Kendisinden sonra, siyasî ve içtimaî çalışmaların basın yoluyla anlatılması âdet olmuştur. Demek ki, bu hususta ilk olmak şerefi Nâmık Kemal'e aittir.

Sarayla ve saray erkânı ile dâima yüz yüze iyi geçinen, hânedana saygılı olan, kurulacak yeni idarede hânedana da yer verilmesini müdafaa eden Kemal, aynı zamanda ısrarlı bir meşrutiyet taraftarıdır. Bütün sohbet ve yazılarında bu hususu bilhassa nazarlara vermeyi, siyasî hedefi hâline getirmiştir. Bunu sadece fikir olmaktan çıkarıp—pratik de olsa—kurulacak bir meclisin esaslarını tesbit noktasına kadar ileri götürmüştür. Demek ki, Nâmık Kemal, ilmî temellere dayandırılmış, derin araştırmaların mahsulü olarak ortaya konulmuş akademik, sistematik bir tarzda olmasa da, hürriyet ve meşrutiyet hareketinin fikir plânında önderidir.

Vatan fikrinin, devlet bütünlüğünün sağlanması ve korunması kanaatine münhasır olarak, onunla başladığını kabul etmek lâzımdır. Bilhassa memleketin bozgun ve korku günlerinde millette mevcut bu husustaki temayülü işletmesini bilmiştir.

Özellikle tesbit edilmesi icab eden husus, Nâmık Kemal'in o günlerin içtimaî atmosferi içinde, inanç, kanaat ve fikrî yapısının gereği olarak, "Osmanlıcılık" ve "ittihad-ı İslâm" düşüncesine bağlı olduğudur. O, ırkî esasa dayanan bir milliyetperver değildir. Esasen, devrinde henüz Türkçülük hareketi yoktur. İslâmî esaslara bağlıdır. İslâm Birliği fırkinin temsilcilerinden biri olduğu, *Celâleddin-i Harzemşah* ve *Cezmi* isimli eserlerinin muhtevalarında ortaya koymasının dışında, devrinde ve sonradan pekçok âlim ve mütefekkir tarafından kabul edilmiştir.

Bu cümleden olarak, astımızın âlim ve mütefekkiri Bediüzzaman Said Nursî, "İşte, ben bu ittihadın [İslâm ittihadının] efradındanım ve bu ittihadın tezahürüne teşebbüs edenlerdenim. Yoksa sebab-i iftirak olan fırkalardan, partilerden değilim... Elhâsıl, Sultan Selim'e biat etmişim, onun ittihad-ı İslâmdaki fikrini kabul ettim. Zira o, vilâyat-ı Şarkiyyeyi ikaz etti, onlar da ona biat ettiler... Bu meselede seleflerim, Şeyh Cemâleddin Efganî, allâmelerden Mısır Müftüsü merhum Muhammed Abduh, müfrit âlimlerden Ali Suâvî, Hoca Tahsin ve ittihad-ı İslâmı hedef tutan Nâmık Kemal'dir" der.⁷⁴

Lâkin, vatan şuuru ve kalkındırmaya çalıştığı vatanda yaşayanların ekseriyeti Türk olduğu için, daha sonra geli-

74. Bediüzzaman Said Nursî, *Divan-ı Harb-i Örfî*, (İstanbul: Sözler Yayınevi, 1978) s.19.

şen Türkçülük cereyanı onun fikir ve sözlerinden istifade etmeye ve onu bu fikrin mimarlarından birisi olarak göstermeye çalışmıştır.

Nâmık Kemal inandığını yaşamak noktasındaki eksikliklerine rağmen, samimî bir mü'min, sağlam bir Müslümandır. Devrinde pekçok edipte görülen İslâmî meselelere karşı lâkaydlık onda kat'iyen görülmediği gibi, zaman zaman bu itikadın mükemmel, feyizli, sıcak ifadelerine rastlamak da mümkündür. Hazret-i Peygambere duyduğu bağlılık ve muhabbeti "Nât-ı Peygamberî"sinde dile getiren vatan şairimiz⁷⁵ ne hoş söylemiştir:

"Sen ol mahbûb-u âlemsin ki, zülf-ü ebruvânındır
Nitâk-ı Kâbe-i ulyâ, revâk-ı Mescid-i Aksâ
Sen ol nûr-u Cemâlullahsın kim, hüsn ü aşkıdır
Çerâğ-ı Leyle-i esrâ, sirâc-ı kurb-i ev ednâ
Aceb bir Kâbe-i ismetsin, ey rûh-u behiştî kim
Olur hâk-i harîmin secdegâh-ı Âdem ü Havvâ
Aceb bir mushâf-ı hikmetsin, ey feyz-i İlâhî kim
Eder her nakş-ı hüsnün, şerh-i râz-ı alleme'l-Esmâ
Kitâb-ı hüsnünün her safhası, bir sûre-i i'caz
Hatt-ı ruhsarının her nüktesi bir âyet-i kübrâ."

Türk mekteplerinde müsbet ilimlerin daha yaygın ve asrın icaplarına uygun olarak okutulması kanaatını devamlı söylemiştir. O günler için belki de erken ve yeni olan belediye, fabrika, maden ocağı, elektrik, yardımlaşma sandığı gibi konuları ortaya atmış ve makalelerinde işlemiştir. Bu gazete yazılarıyla İstanbul umûmî efkârında ciddi alâka uyandırmıştır.

Eserlerinin kıymet ve ehemmiyeti ne olursa olsun, etrafında onu taklit eden genç istidatlar meydana gelmiştir.

75. Bediüzzaman Said Nursî, *Âsâr-ı Bediyye*, s.71.

Bunların sayısı da oldukça kabarıktır. Tesirinde kalanların başında Rezaizade Mahmud Ekrem'i saymak lâzımdır. Yine Tanzimatın zeki ve gayretli edibi Ebüzziya Tevfik Bey, Nâmık Kemal'in tesir dairesinde olanlardandır. Nâmık Kemal'i en çok anlatan, oğlu Ali Ekrem Beyden ziyade Ebüzziya Tevfik'tir. Abdülhak Hâmid de tesir ettiği zevat arasındadır. Sadece iki defa kısa süre görüşen Hâmid ve Kemal devamlı mektuplarla muhabere etmişlerdir. Samipaşazade Sezai, Süleyman Nazif, hep Kemal'in tesiri altında kalmış, yazdığı şürlere nazireler yapmış, üslûbunu taklit etmiş, Tanzimat ve Servet-i Fünûn edipleridir.

Nâmık Kemal bütün bu hayranlarına kendi sanatkârlığı ölçüsünde, maddî ve nazarî olarak tesir etmiştir. Kendisinden sonra gelenlerin hemen hepsi sanat noktasında Kemal'den daha ileri bilinirler. Nâmık Kemal, cezbedici şahsiyetiyle bütün hayranlarını çekmiştir. Bu tesir, sanatçı olmaktan ziyâde bir aksiyon adamı olmak itibarıyla Cumhuriyet devrine kadar uzar.

Nâmık Kemal'in bir tesiri de dilin sadeleşmesi noktasındadır. Kendisinin oldukça az ve ancak sanatının ikinci devresinde riayet edebildiği "sade dil" anlayışına, sonraları millî edebiyat ve cumhuriyet devrelerinde itibar edilmiş, hattâ zamanla bu konuda ifrat edilerek sadeleştirme işi uydurmacılığa kadar uzamıştır. Dilin sadeleşmesi hususunda ilk fikir Şinâsî ve Nâmık Kemal'den gelmiş ve bilhassa Kemal amelî plânda olmasa da sade dil nazariyesini devamlı müdafaa etmiştir.

Netice olarak, Nâmık Kemal'i sanatı, eserleri, fikirleri, mücadelesi itibarıyla fevkalâdeliğin, mükemmelliğin misali olarak değerlendirmiyoruz. Onu, sanat ve edebiyat dünyamızı dolduran büyük bir edip, bir dehâ olarak tavsif etmek yerinde bir tesbit olmaz. O, sanat, kabiliyet ve bütün gayretini yeni ve orijinal değil, fakat inandığı müsbet

Bir dehâ değil, fakat bir dâvâ adamı.

ve lüzumlu fikirler için kullanmış bir dâvâ adamı, bir içtimâî vâizdir. Tesirinde cemiyetin ihtiyacı kadar, gür sesinin, çarpıcı üslûbunun, cesur ve hâkim şahsiyetinin ehemmiyeti de vardır. Sanat ve içtimaiyat âleminde derinliğine değil, genişliğine mühim tesir icra etmiştir. Bununla cemiyetin son asırda üzerine çöreklenen atalet ve şaşkınlığı silkelemiş, derin düşünce ve duygu âlemlerinin kapılarını aralamıştır. Cemiyetimizin, temel değerlere bağlı kalma kaydıyla, değişen ve gelişen asra ayak uydurabilmesi, yenileşmesi lüzumunu ve fikrini işlemiştir. Kuvveti ne olursa olsun, değişen cemiyetimizin istikbaline ışık tutmak istemiştir.

Eserlerinden seçmeler

GAZEL

Olmaz gam-ı âlem dil-i erbâb-ı vefâda
Yok fitneye ruhsat harem-i Beyt-i Hudâda
Bir yüzden olan gamzede bir yüzden alur feyz
Hâşâ ki ola zulm ü cefâ hükm-i kazâda
Hâhişger-i ikbâl isen terk-i mekân et
Hiffetle gezer hâk ü hasin evc-i ûlâda
Düşme heves-i rif'at ü ikbâline dehrin
Bin berk-ı belâ hâsıl olur cevvi-i hevâda
Mahviyyet olur âkile sermâye-i râhat
Yok dağdaga-i havf ü recâ bezm-i fenâda
Teslim ü rızâdır işi erbâb-ı kemâlin
Olmaz elem-i hırs u tezellül ukalâda
Hak cûyların cezbe-i irfânını seyr et
Namık eser-i ra'şeyi gör kiblenümmâda.

GAZEL

Sana senden gelir bir işte ancak dâd lâzımsa
Ümidin kes zaferden gayrından imdâd lâzımsa
Hayâtından neden hiç iştibâh etmezsin ey gafil
Acâib gördüğün her hâli istib'âd lâzımsa
Çocukluktan niçin dût eylemiş insânı isti'dâd
Eğer her matlabın tahsiline feryâd lâzımsa

Tefevvukyâb-ı irfân eylemek ahfâdı elzemdir
 Hamiyyet meslekinde gayret-i ecdâd lâzımsa
 Umûmu müstefid etmez husûsun hakkını ibtâl
 Sakın bir ferdi ezme gayret-i efrâd lâzımsa
 Senin İblîsden farkın nedir indimde ey gaddâr
 Hudâ'nın ni'metinden herkesi ib'âd lâzımsa
 Ne cür'etle edersin haksız işte Haktan istimdâd
 Yed-i kudret mi olsun âleme cellâd lâzımsa
 Benî nev'in halâs et âteşin kayd-i esâretten
 Cihanda bir de firdevs eylemek icâd lâzımsa
 Tevâzu' ayn-i rif'at, hidmet-i millet seyâdettir
 Olunsun hulk-i Peygamberle istişhâd lâzımsa
 Salâh ümmidine düşme mevâid-i ekâbirden
 Zevâl-i cehle bak maksûduna mîâd lâzımsa
 Zekâ bir şu'ledir kim, şânı âlidir tenezzülde
 Bulursun ehl-i istiğnâda isti'dâd lâzımsa
 Kapılma dehrin iğfâlâtına ahlâk bahsında
 Sana ol fende vicdânın yeter üstâd lâzımsa
 Denir tab'ı beşerde içtimâ'ı acz ü nihvettir
 Cihânın tavrını bir hikmete isnâd lâzımsa
 Emin ol, haşre sürmez hasret-i erbâb-ı isti'dâd
 Biraz sabreyle dehr-i dündan almak dâd lâzımsa
 Ne rütbe bezledersen artar ol nisbette mahsûlü
 Maârifdir cihanda bî-mefâd îrâd lâzımsa
 Benim sabrıyla seyret ızırâb-ı ehl-i ikbâli
 Sana ger hüsn ü kubhu keşf için imdâd lâzımsa
 Bize vâcib Kemal efzâyis-i sabr ü metânettir
 Felek de her cefâsın eylesin müzdâd lâzımsa.

GAZEL

Nâm-ı Ahmed nüsha-i icâde Bismillâh'dır
 Pençe-i Âl-i abâ aynıyle bir Allah'dır

İki şakkolmuş yed-i i'câz ile bir mâhtur
Bir garîb ervârını gördüm cihân-ı aşkının
Kim Mesîh'i çârê cûyâ Hızr'ı rehberhâhtır
Şer-i esrâr-ı mahabbettir meâl-i kâinât
Sûret-i levh ü kalem pîşinde şekl-i âhtır
Bik kıyâmet kadde pâ mâlim ki *Nâmîk* tâ ezel
Dâmeninden pençe-i rûl-i emel kûtâhtır
Hırkapûşum şimdi hikmethâne-i endîşede
Mürşid-i âlicenâbın Galib-i âgâhtır
Reşk eder divân-ı Şevket nüsha-i âsârına
Hükmü galib kendi mülk-i nazma şahenşâhtır.

GAZEL

Refah-ı millet için terk-i rahat eyleyelim
Vatan yolunda yürü, azm-i gurbet eyliyelim

Müeyesser olmak ise bari mülkün ihyâsı
O yolda ölmeğe îsar-ı kudret eyleyelim
Medar-ı izz ü refah ihtiyar-ı mihnettir
Hükûmet ise garaz halka hizmet eyleyelim
Bakıp nigâh-ı bastretle kendi halimize
Sözün de pek büyüğünden feragat eyleyelim.

KIT'A

Sen oldun cevrine ey dil-siken mahzun, ben mahzun
Felek gülsün sevinisin şimdi sen mahzun, ben mahzun
Ölürsem görmeden millette ümmid ettiğim feyzi
Yazılsın seng-i kabrimde: Vatan mahzun, ben mahzun.

VATAN KASİDESİ

Görüp ahkâm-ı asrı münharif sıdk u selâmetten
Çekildik izzet ü ikbâl ile bâb-ı hükûmetten
Usanmaz kendini insan bilenler halka hizmetten
Mürüvvet mend olan mazlûma el çekmez ianetten
Hakîr olduysa millet şanına noksan gelir sanma
Yere düşmekle cevher sâkıt olmaz kadr ü kıymetten
Vücudun kim hamir-i mâyesi hâk-i vatandandır
Ne gam râh-i vatanda hâk olursa cevr ü mihnetten
Muîni zalimin dünyada erbab-i denaettir
Köpektir zevk alan sayyâd-ı bî-insâfa hizmetten
Hemen bir feyz-i bâki terk eder bir zevk-i fâniye
Hayâtın kadrini âlî bilenler hüsn-i şöhetten
Nedendir halkta tûl-i hayâta bunca rağbetler
Nedir insana bilmem menfaat hıfz-ı emanetten
Cihanda kendini her fertten alçak görür ol kim
Utannmaz kendi nefsinden de âr eyler melâmetten
Felekten intikam almak demektir ehl-i idrâke
Edip tezyid-i gayret müstefid olmak nedametten
Durur ahkâm-ı nusrat ittihâd-ı kalb-i millette
Çıkar âsâr-ı rahmet ihtilâf-ı re'yi ümmetten
Eder tedvir-i âlem bir mekînin kuvve-i azını
Cihan titrer sebat-ı pay-ı erbab-ı metanetten
Kaza her feyzini her lûtfunu bir vakt için saklar
Fütûr etme sakın devletteki za'f u betâetten
Değildir şîr-der-zencîre töhmet acz-i akdâmı
Felekte baht utansın bî-nasib erbab-ı himmetten
Ziyâ dûr ise evc-i rif'atından ıztırârîdir
Hicâb etsin tabiat yerde kalmış kabiliyetten
Biz ol nesl-i kerim-i dûde-i Qsmâniyânız kim
Muhammerdir serâpâ mâyemiz hûn-i şehâdetten

Biz ol âl-i himem erbâb-ı cidd ü içtihadız kim
Cihangîrâne bir devlet çıkardık bir aşîretten
Biz ol ulvî-nihadânız ki meydan-ı hamîyyette
Bize hâk-i mezar ehven gelir hâk-i mezelletten
Ne gam pür-âteş-i hevl olsa da kavga-yı hürriyet
Kaçar mı merd olan bir cân için meydan-ı gayretten
Kemend-i can-güdâzı ejder-i kahr olsa cellâdın
Müreccahtır yine bin kerre zincir-i esaretten
Felek her türlü esbâb-ı cefâsın toptasın gelsin
Dönersem kahbeyim millet yolunda bir azîmetten
Anılsın mesleğimde çektiğim cevri ü meşakkatler
Ki ednâ zevki âlâdır vezâretten sadâretten
Vatan bir bîvefa nâzende-i tannâza dönmüş kim
Ayırmaz sâdikan-ı aşkını âlâm-ı gurbetten
Müberrâyım recâ vü havften indimde âlîdir
Vazifem menfaatten hakkım ağraz-ı hükûmetten
Civanmerdân-ı milletle hazer kavgadan ey bîdât
Erir şemşir-i zulmün âteş-i hûn-i hamîyyetten
Ne mümkün zulm ile bîdad ile imhâ-yı hürriyet
Çalış, idrâki kaldır muktedirsen âdemiyetten
Gönülde cevher-i elmâsa benzer cevher-i gayret
Ezilmez şiddet-i tazyîkten tesir-i sıkletten
Ne efsûnkâr imişsin, âh, ey dîdâr-ı hürriyet
Esîr-i aşkın olduk gerçi kurtulduk esâretten
Senindir şimdi cezb-i kalbe kudret setr-i hüsn etme
Cemâlin tâ ebed-dûr olmasın enzar-ı ümmetten
Ne yâr-ı cân imişsin, âh, ey ümmid-i istikbal
Cihânı sensin âzâd eyleyen bin ye's ü mihnetten
Senindir devr-i devlet, hükümünü dünyaya infâz et
Hüdâ ikbâlini hıfzeyesin her türlü âfetten
Kilâb-i zulme kaldı gezdiğin nâzende sahrâlar
Uyan ey yâreli şîr-i jeyan bu hâb-ı gafletten

Sıdk ile terk edelim her emeli, her hevesi,
Kıralım hâil ise azmimize ten kafesi;
İnledikçe eleminden vatanın her nefesi,
Gelin imdâda diyor, bak budur Allah sesi!

Bize gayret yakışır merhamet Allah'ındır;
Hükm-i âtî ne fakîrin, ne şehensâhındır;
Dinle feryâdını kim terceme-i âhındır;
İnledikçe ne diyor bak vatanın her nefesi...

Mahv eder kendini bülbül bile hürriyet için;
Çekilir mi bu belâ âlem-i pür mihnet için?
Dîn için, devlet için, can çekişen millet için
Azme hâil mi olurmuş bu çürük ten kafesi?

Memleket bitti, yine bitmedi hâlâ sen, ben
Bize bu hâl ile bizden büyük olmaz düşmen;
Dest-i a'dâdayız Allah için, ey ehl-i vatan,
Yetişir terk edelim gayrı hevâ vü hevesi!...

VATAN TÜRKÜSÜ

İşte adû karşıda hâzır silâh
Arş yiğitler, vatan imdâdına!
Arş, ileri arş, bizimidir felâh,
Arş, yiğitler, vatan imdâdına!

Şân-ı vatan, hıfz-ı bilâd ü ibâd,
Etmededir süngünüze istinâd,
Milleti eyler misiniz nâmurâd?
Arş, yiğitler, vatan imdâdına!

Cümlerimizin vâlidemizdir vatan,
Herkesi lütfuyla odur besleyen,
Bastı adû göğsüne biz sağ iken
Arş, yiğitler, vatan imdâdına!

Rehberimiz gayret-i merdânedir;
Her taşımız bir nice bin cânedir,
Câna değil meyli bu gün şânedir
Arş, yiğitler, vatan imdâdına

Yâre nişandır tenine erlerin,
Mevt ise son rütbesidir askerinin,
Altı da bir, üstü de birdir, yerin
Arş, yiğitler, vatan imdâdına!..

VATAN ŞARKISI

Âmâlimiz efkârımız ikbâl-i vatandır
Serhaddimize kal'a bizim hâk-i bedendir
Osmanlılarız, ziynetimiz kanlı kefendir

Gavgada şehâdetle bütün kâm alırsız biz
Osmanlılarız, can verimiz nâm alırsız biz

Kan ile kılıçtır görünen bayrağımızda
Can korkusu gezmez ovamızda dağımızda
Her güşede bir şîr yatar toprağımızda

Gavgada şehâdetle bütün kâm alırsız biz
Osmanlılarız, can verimiz nâm alırsız biz

Osmanlı adı her duyana lerce-resandır
Ecdâdımızın heybeti ma'rûf-i cihandır
Fıtrat değişir sanma, bu kan yine o kandır

Gavgada şehâdetle bütünü kâm alırsız biz
Osmanlılarız, can veririz nâm alırsız biz

Top patlasın âteşleri etrâfa saçılınsın
Cennet kapusu can veren ihvâna açılınsın
Dünyada ne bulduk ki ölümden de kaçılınsın

Gavgada şehâdetle bütün kâm alırsız biz
Osmanlılarız, can veririz nâm alırsız biz.

VATAN MERSİYESİ'nden

Âh, yaktık şu mübarek vatanın her yerini
Saçtık eflâke kadar dûdunu âteşlerini
Kapadı gözde olanlar çıkacak gözlerini
Vatanın bağına düşman dayadı hançerini
Yoğmuş kurtaracak bahtı kara mâderini

Serilip hâk-i hakarete vatan can veriyor
Yetişin son nefesimdir, gelin imdâda diyor
Sevgili vâlidemiz âkıbet elden gidiyor
Vatanın bağına düşman dayadı hançerini
Yoğmuş kurtaracak bahtı kara mâderini

Bu vatandır dağıtan âleme ilm ü edebi
Bundadır Beyt-i Harem Mescid-i Aksâ-yı Nebi
Ne belâ çektik ise hep bu vatandır sebebi
Vatanın bağına düşman dayadı hançerini
Yoğmuş kurtaracak bahtı kara mâderini

Vatanı çigñedi geçti vatanın ağıyârı
Merhamet kaldı sana iki cihan hünkârı
Gidiyor sevgili Kur'ân'ını hıfz et bâri
Vatanın bağırina düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

VÂVEYLÂ'dan

Nevha-I

Feminin rengi aksedip tenine
Yeni açmış güle misâl olmuş
İn'itafıyla bak! Ne âl olmuş!
Serv-i sîmîn safâlı gerdenine.
O letâfete o nihâl-i revân
Giriyor göz yumunca rüyâma.
Benziyor, aynı, kendi hülyâma.
Bu tasavvur dokundu sevdâma.
Âh, böyle gezer mi hiç cânân?
Gül değil arkasında kanlı kefen...
Sen misin, sen misin garîb vatan?

Nevha-3

Git, vatan! Kâ'be'de siyâha bürün!
Bir kolun Ravza-i Nebî'ye uzat!
Birini Kerbelâ'da Meşhed'e at!
Kâinata o hey'etinde görün!
O temaşâya Hak da âşık olur.
Göze bir âlem eyliyor izhâr
Ki cihândan büyük letâfeti var.
O letâfet olunsa ger inkâr
Mezhebimce demek muvafık olur:
Aç, vatan! Göğsünü İlâh'ına aç!
Şühedânı çıkar da ortaya saç!..

Nevha-4

De ki: “Yâ Rab! Bu Hüseyin’indir!
Şu, mübârek Habîb-i Zî-şânın.
Şu kefensiz yatan şehîdânın
Kimi Bedr’in, kimi Huneyn’indir.
Tazelensin mi kanlı yâreleri?
Mey dökülsün mü kabr-i Ashâba?
Yakışır mı sanem şu mührâba?
Haç mı konsun bedel şu mîzâba?
Dinin kalmasın mı bir eseri?
Âdem evlâdı birtakım cânî...
Senden alsın mı sâr-ı şeytânî?”

VATAN YAHUT SİLİSTRE’DEN

İKİNCİ FASIL İKİNCİ MECLİS

(Gönüllüler, neferler, Abdullah Çavuş, Zekiye, Miralay)

SITKI BEY

“Kalede kalmak isteyenler bir tarafa ayrılınsın.”

BİR GÖNÜLLÜ

“Hep burada kalmak istiyoruz ki buraya geldik. Biribirimizden niçin ayrılacağız?”

SITKI BEY

(Hiç kimseye iltifat etmeyerek)

“Ağalar! Düşman suyu geçti Şehrin öbür tarafında herkes birbirine giriyor. Memleket bir-iki güne kadar bütün bütün muhasaraya uğrayacak gibi görünüyor. Allah zeval vermesin, devlet kalesini kendi askeriyile de muhafazaya kadirdir. İçinizden her kim burada bulunmak istemezse Paşadan izin var. Hemen bugün dışarı çıkınsın.”

BİR GÖNÜLLÜ

“Düşman çok. Asker az. Bizi azaltmak mı istiyorsunuz?”

ABDULLAH ÇAVUŞ

“Asker az olmakla kıyamet mi kopar? Azdan az olur, çoktan çok.”

SITKI BEY

“Kıyamet mi kopar? Kıyamet mi kopar? Sen sus da biraz şunlar söylesin.”

ABDULLAH ÇAVUŞ

“Ay, ben söyleyince kıyamet mi...”

SITKI BEY

(Lâkırdısını keserek)

“Süphanallah! Ağalar, muhasarada kurşundan, güllenden başka açlık, susuzluk da var... Kim kendini kurtarmak isterse...”

BİR GÖNÜLLÜ

(Miralayın karşısına gelerek)

“Bey bey! Biz buraya kendi iradetimizle geldik. Gelişiniz ancak bugün içindi. Siz bir elinizle bize düşmanı gösteriyorsunuz bir elinizle kapıyı! Saçıma, sakalıma ak düştüğüne mi bakıyorsun? Ben yaşadığımı kâfi görüyorum. Kefenimi boynuma, şehitliği gözüme aldım. Bağdat’tan buraya o niyetle geldim.

ABDULLAH

“İşte hepsi böyle söyleyecek! Hepsi de bu akılda. Ay, ne darılıyorsun? Bir kere de iş benim dediğim gibi çıkarsa kıyamet mi kopar?”

SITKI BEY

(Hiçbirine iltifât etmeyerek, gönüllüye hitaben)

“Birader, sözüm size değil.”

BİR GÖNÜLLÜ

“Hangimizedir?”

BİR DİĞER GÖNÜLLÜ

“Hangimizi daha kavga başlamadan düşmandan yüz çevirecek kadar alçak zannediyorsunuz?”

SITKI BEY

“Pekâlâ! Siz de bizim gibi vatan yolunda ölmek istiyorsunuz. Sâyiniz Allah indinde zâyi olmaz. Hayatınız giderse adınız kalır. İnsan olana öldükten sonra bir güzel nâm bırakmak belki hiç ölmekten hayırlıdır.”

(Zekiye'ye hitaben)

“Çocuk, sen kimsin?”

ZEKİYE

“Efendim?”

SITKI BEY

(Bir garip nazarla yüzüne bakarak)

“Sen kimsin?”

ZEKİYE

(Telâsla)

“Âdem.”

SITKI BEY

“Adın nedir?”

ZEKİYE

(Kendini toplayarak)

“Âdem, efendim.”

SITKI BEY

(Kendi kendine)

“Ne münasebetsiz hülyâ!”

(Zekiye'ye hitaben)

“Kaleden çıkmaya mezûnsun.”

ZEKİYE

“Kalede kalmaya izin yok mu?”

SITKI BEY

“Çocuğum! Ne işe yararsın ki, seni alıkoyayım?”

ZEKİYE

“Vatan için öleceğim. Başka ne hizmet istersiniz?”

SITKI BEY

“Sen daha silâh kullanamazsın.”

ZEKİYE

“Ben size canımı arz ediyorum. Siz bana yaşımın küçüklüğünü söylüyorsunuz. Buraya adam öldürmek için mi geldiniz? Ölmek için mi? Öldürmek içinse, beni de öldürün. Ölmek içinse, emin olun ki sizden daha kolay, daha rahat ölürüm.”

ABDULLAH

(Miralaya yaklaşarak)

“İçimizde şu zavallı çocuk kalınca kıyamet mi kopar?”

SITKI BEY

“Sen galiba bir vakit olacak, kale elden giderse yine ‘Kıyamet mi kopar?’ diyeceksin.”

ABDULLAH

“Hayır, Beyim. Ben ölmeden kale elden gitmez. Öldükten sonra da lâkırdı söyleyemem a? Nasıl ‘Kıyamet mi kopar?’ derim.”

ZEKİYE

“Benden ne istersiniz? Vatan bir Allah tekkesi değil midir? Tekkeye gelen kurbanın semizliğine, zayıflığına bakılır mı? Lûtfedin, çocuklarınıza da devlet yolunda ölmeye izin verin. Bu kadar gençler vebadan, veremedен ölüyor. Bir iki de kurşundan, güllenden ölürse ne olur?”

ABDULLAH

“Şu sanki ne olur? Kıyamet mi kopar!”

SITKI BEY

(Şefkatle Zekiye'nin yüzüne bakarak)

“Çocuk.”

(Kendi kendine)

“Bıyiksızı ölmek ister, ak sakallısı ölmek ister. Ne diyeyim? Allah cümlesini vatana bağışlasın.”

★

★★

(Kalenin kumandanı Miralay Sıtkı Bey, Zekiye'nin öldü veya kayboldu sanılan babası Ahmet Beydir; evvelce orduda bir haksızlığa uğrayarak "Keçe külâh" edildikten sonra, mazisini gizleyerek neferlikten tekrar miralaylığa kadar yükselmiştir. Üçüncü fasılda İslâm Bey yaralı, hasta olduğu halde, kalenin pek sıkışması üzerine Zekiye ve Abdullah Çavuşla beraber düşman cephaneliğini ateşlemeye giderler. Dördüncü fasılda muvaffakiyetle dönerler, Miralay Sıtkı Bey kızını tanır ve kahraman İslâm Beyle nişanlar, perde zafer ve düğün neşeleriyle kapanır).

HÂRZEMŞAH'tan

Dördüncü Meclis

Evvelkiler—Nureddin

NUREDDİN: *(İçeri girerek)* "Padişahım!"

CELÂLEDDİN: "Gel Mevlâna! Allah himmetinizden büyük, hizmetinden ziyade ecir ihsan etsin! Şöyle yanıma gel de otur! Âdaba, teşrifâta hacet yok! Hârzem'in, ordularımızın,—sağlıkla olmasın—biraderim olacak bedbahtların halini Özbek söyledi. Beriki hainler hani? Nüştekin, Hadım Han takımı, ne oldu onlar? Cengiz tarafına geçtiler, değil mi? Orasını anlamak istiyorum."

NUREDDİN: "Hayır padişahım! Hamdolsun ki, mel'unlar o mezellete bile nail olamadılar. Tatarlar arz ettikleri iman-ı yeis, hâşâ estagfirullah, iman-ı yeis değil, şirk-i me'yusa ne sayılmış. Hepsinin idamına emir verilmiş. Sebebini anlayamadım. Her ne olur ise olsun, bir haneye düşen ateş, içindeki muziyatı da yaktığı gibi Tatarlar, İslâm memleketinde bu kadar yüz bin insan şehit ettikten sonra birkaç yüz de akrep tepelediler. İslâmlara o kadarlık bir hizmetleri dokundu. İçlerinden yalnız Burak Hacıp kurtuldu.

Habis meğer pek cesur imiş. Padişahım, dâiniz daha yaralanmadan herifin yanında ne kadar haşerat varsa Tatar atlarının ayağı altında ezildi. Bulduğumuz yer pek yakın olduğu cihetle vukuatı gözümle gördüm. Hattâ atı da vuruldu. Kendi biçilecek tarlaya uğramış ejder gibi Tatar askerini iki tarafa bölerek bir dehşetle, bir nümayişle sıyrıldı, gitti. Şecaatinin yüzde biri kadar olsun din yoluna, Allah aşkına fedakârlığı olsa idi gerçekten hizmet-i hümayununuza lâyük adam olurdu.”

ÖZBEK: “Burada ondan ziyade teessüfe şâyan adamlar var! Seyfeddin-i İrakî! Bilmez misiniz?”

CELÂLEDDİN: “Anladık! Geçenki galebemizde pek çok hizmeti görüldü. Tut ki, galebeyi yalnız o kazanmış olsun, ne demek istersin? Her hevesine esir mi olalım? Kula atını altın çelenk gibi başımızda mı taşıyalım?”

ÖZBEK: “Hayır padişahım! Maksat o değil. Herif muamelât-ı şâhanenizden acı acı şikâyet ediyor. Allah bilir, amma hiyânet edecek. Bilmem, düşman tarafına geçecek kadar alçak mıdır? Hele hizmet-i Hümayununuzdan çekileceği şüphesiz gibi görünüyor.”

KUTBEDDİN: “Kim? Seyfeddin mi? O zaten askeriyle beraber dağa doğru çekiliyordu. Bir çeyrek evvel atına binmiş ‘Beni seven arkamdan gelsin! Padişahı seven burada kalsın!’ diye bağılıyordu. Ben halini gördüm de şehid olmaya gidiyor, kendini milletimize feda edecek zannettim.”

ÖZBEK: “Padişahım, ne fermanınız olur? Orduda ihtilâl var. Şehzade hakikat-ı hâlini benden cesaretle söylüyor.”

NUREDDİN: “O da beriki hainlerin hangi haline özenmiş de Ebû Cehil ile, Yezid ile âhîret yoldaşlığına heves etmiş?”

CELÂLEDDİN: “Cehenneme kadar yolu var! Bana bir rütbe-i şehâdet nasip olacak değil mi? Mezara da refik ile,

hizmetkâr ile gidilmez. Ben kismetimi almaya giderken kimsenin yardımına muhtaç değilim. O gürültü nedir?"

Beşinci Meclis

Evvelkiler—Seyfeddin

SEYFEDDİN: (*İçeri girerek*). "Padişahım, bargâh-ı saltanatın elbette herkes nasibini almak ister. Bendenizin istediğim yalnız kadriye riayet olunmaktır. İki saat evvel de mahsus adam göndermiş, arz etmiş idim. Beni tahkir ettiler. Emrime tâbi olup da yolunuza can vermeye gelen askerler âmirlerinin hakaret görmesini istemiyorlar. Ordudan ayrıldılar. Emr-i şâhanenize muntazır duruyorlar. Siz efendimize benden ziyade mâlûmdur ki, benim atıma kırbaç vurmamak kimsenin haddi değildir."

CELÂLEDDİN: "Ne yapalım? Atınızın başına vuran adamın boynuna kılıç vurmakla mı ceza edelim? Biz de hatırınız için ahkâm-ı şer'iyeyi bırakalım da, Cengiz'in yasasıyla mı harekete başlayalım? Tatarın bir hınzırı ulûhiyet makamına çıkarmak için telef ettiği adamlar yetişmemiş gibi biz de sizin kula atı İcl-i Sâmîri makamında tutmak için mi kırbaç vuran adamı öldürelim? Atına kırbaç ile vururlarsa orduda ihtilâl peyda oluyor. Fakat İslâmiyet bu gün muhatarada, Allah'ın ism-i mukaddesi ayaklar altında sürünüyor. Minarelerimiz, Cengiz'e secde etsin, diye yerlere yıkılıyor. Tatarın kılıcı korkusundan dünyada hiç kimse, Müslümanım, diyemiyor. Bunların zararı yok! Sizin atınız indinizde dinden, vatandan, insaniyetten mukaddes değil mi? Tatar bir köpeğe tapıyor. İslam da, hatırınız için, biraz tapmak lâzım gelir, öyle mi? Çık dışarı! Git, Cengiz'e muin ol! Sizin kadar alçak mahlûkata onun kadar alçak padişah yakışır. Ben, sana muhtaç değilim! Askerine de muhtaç değilim. Elinden ne gelirse birini icrada kusur etme!"

SEYFEDDİN: "Padişahım!"

CELÂLEDDİN: "Daha lâkırdı söylemeye çalışıyor. Çık dışarı! Şimdi murdar kanının damarlarından, Cehennemlik canının bedeninden çıktığını görürsün."

SEYFEDDİN: "Padişahım! Ben kadrimin, haysiyetimin muhafazasını istiyorum. Benim atımın başına kırbaç vurulmaz. Ben de ikinci derecede bir... padişahım!"

NUREDDİN: "Of karınca da kendi mülkünün padişahı imiş. Be adam! Sultan-ı Müsliminin fermanına böyle mi itaat edilir? O sana ahkâm-ı İlâhiyeden bahsediyer, sen ona, kadrini, atının başına kırbaç ile vurulamayacağını söylüyorsun. O sana Allah nâmına, din nâmına, insaniyet nâmına emirler veriyor. Sen ona haysiyet gibi, hayvan başı gibi ya mevhum, yahut birkaç dirhem gümüşe alınabilir şeylerden söz söylüyorsun. Hicâbın mı yok? Dinin mi yok? Aklın mı yok? Ne garip mahluksun?"

SEYFEDDİN: "Padişahım! Sen galiba bu mecnunun hayalâtına bakıyorsun? Ecdâd-ı izâmınız bunu iltizam buyurdular. Düşününüz, benim mertebemde bir âmirin atına kim hakaret edebilir de ceza görmez?"

CELÂLEDDİN: "Allah o kaidelerin de senin de, atının da bin türlü belâsını versin! Dünyayı böyle Cehennemden beter hale getiren, hep onun gibi şeytan icadı kaideler, hep senin gibi Allah düşmanı mahlûklar değil midir? Be habis! İslâmiyet o senin de kıyâmete kadar bekâsına itikat ettiğin, o senin de âhirette necâlini onun sayesinde beklediğin İslâmiyet bir hale geldi ki, kudsiyetine kim inanırsa dünyadan izâlesi vâcip sayılır. Hepimize vücut veren, hayat ihсан eden, Allah-ı Azimüşşânın, toprağın en aşağı tabakasına düşen müzahrefâtan, deryânın ta ka' rına çöken süprüntülerden alçak bir mahlûku,—hâşâ—kendi makâm-ı ulûhiyetine çıkmak istiyor. Bütün ibadullâha kendi kavmi gibi muamele etmek istiyor. Sen bunların

hiçbirinden müteessir olmuyorsun. Hükûmet-i İslâmiyeyi o mevhum haysiyetinin muhafazasıyla uğraştırmaktan başka birşey düşünmüyorsun, öyle mi? Senin mâbudun at, dinin nahvet, ibadetin intikam mıdır? Sen meğer İslâma Tatardan muzır imişsin.”

SEYFEDDİN: “Bundan sonra ne yaparsam, padişahım, mâzurum! Benim ümidim efendimizden hakkımda riayet idi.”

CELÂLEDDİN: “Sübhanallah, riayet insana olur. Yıkıl şuradan!”

SEYFEDDİN: “Pekâlâ, madem ki biz insan değiliz, gideriz!” (*Seyfeddin çıkar*)

ÖZBEK: “Padişahım, emret! Hainin vücudunu dünyadan kaldırayım. Düşman tarafına geçerse başımıza bir Cengiz daha peyda olur.”

CELÂLEDDİN: “İslâmın kuvveti şu orduya inhisar etmiş. Şimdi araya kılıç düşürelim, birbirimizi telef edelim de Cengiz uzaktan yalnızca halimizi seyr etmekle bir muzafferiyet kazansın, öyle mi? Allah'ın avni bizimle kalır, o haini Allah'a tercih eden arkasından gider, ne yapalım? Zaten maksadımız gaza veya şehâdet değil mi? Elhamdülillâh, gazi olduk, şimdi de şehâdete nefsimizi tevdi ederiz. Yâ Rabbî, âlemde gösterdiğin istiğnâ, hikmetine ne büyük delildir! Eğer bir irâdenin vücûda gelmesi kullarının re'yine mu'allâk olsaydı, nâm-ı mukaddesine yemin ederim ki, bu mel'ûnlar, Zâtü'l-Ulûhiyyetini hilkat-i âlemden pişman etmeye çalışırlardı.”

(Perde iner)

İTTİHAD-I İSLÂM makalesinden

Barika-ı marifet ki, bir yeti tenvire başlar, feyzi in'itâfiyla fikirlerde parlak parlak tasavvurlar, gönüllerde büyük büyük arzular peydâ olmak tabiidir.

Dikkat buyurulsun ki, biz o sabah-ı saâdetin daha mebâdi-i infilâkinde bulunduğumuz halde, henüz fekk-i müjgâna başlamış olan enzâr ne kadar mukaddes maksatlara taallûk ediyor.

Avrupa'nın kemalât-ı medenîye ve derecât-ı marifeti buralarda bilinmeye başladı, öyle bir kuvve-i küllîyenin galebe-i nüfûzuna münferiden şu mülkün karşı durabilmesinde olan imkânsızlık pek az zaman içinde anlaşıldı.

Encümenğâh-ı âlemde akrandan dûn kalmayacak bir mevki-i haysiyet istemek ise, herkes için tabiî olmakla, bizde dahi o hâhiş taharri-yi esbâb arzularını uyandırdı. İşte o sâika ile Devlet-i Âliyyenin zuhûrundan beri birtakım eâzımın efkârını işgal eden ittihad-ı İslâm şimdî maksad-ı umumîden olduğunu görüyoruz...

Bu mukaddemâttan anlaşılır ki, umum ehl-i İslâmın vaktiyle hâiz oldukları mertebe-i ûlâ-yı medeniyeti bugüne kadar idâme edemediklerine sebep olan ahvâlin en büyüklerinden biri de araya düşen tefrikalardır.

Bu ihtilâfâtın—şerhine yürek dayanamayacak bir dağ-ı derûn olan netâyic-i siyasiyesinden başka—beşeriyetin müftakır olduğu terbiye ve marifetçe bulunduğumuz hale dahi pek büyük tesirleri olmuştur.

Vâkıa vaktiyle Me'mun'un sarayı darü'l-muallimîn-i ci-hân idi, fakat o encümen-i marifetin etibbâsı, kûh-ı billûr kenarından gelirse, fukahası, muhât-i garbî sabilinden vürûd ederdi; hey'et-şinâsları Ceyhun menbâından peyda olursa, mütekellimleri Sind mansabında vücûd bulurdu. Yüz milyonlarla nüfûs bir lisan söyler, bir fikre hizmet ederdi.

Biz ise, hâlâ Tahran'ın keşfiyât-ı fikrîyesini bilemiyoruz; hâlâ Kaşgâr'a bildiğimizi değil, adımızı bildiremiyoruz. Bu hal ile eslâfın menzile-i kemalâtına ne tarîk ile vâsil olabiliriz? Hele Avrupa'nın güftâr ve etvarca ihtilâfıyla

beraber sa'y-i terakkî noktasında yek-vücûd olan yüz elli milyon kadar ashab-ı himmetine nasıl yetiştiriz?...

İşte biz de, matlab-ı alâmızı hiçbir emrine itaat ettirmekte cebir ve kuvvetten istiâneye ihtiyacı olmayan öyle bir mûta-yı cihâniyânın sâye-i himâyesine verirsek, o zaman beka ve terakkisinden emin oluruz.

Bir kere Asya halkına mukaddemât-ı maarif ve usûl-i akaid ta'lim olununca, herkes tabiatıyla anlar ki, Şariat-ı Muhammediye, hiçbir vakit iki arşın bir dağ veya harita üzerinde iki karış bir çizik, iki takım insanı birbirinden ayırmakla veya onlardan bir takımını "olmaz" yerine, "nebâşed" demekle veya birtakımı yumru yanaklı, diğer takımını çatık kaşlı bir nesilden gelmekle aralarında olan uhuvvet-i insanîyye ve ittihad-ı İslamîyyeyi unutmalarına hiçbir vakit cevaz vermez...

Demek ki, ehl-i İslâm, sûret-i ittihadını politika ağrazında veya mezhep mücadelelerinde değil, vâiz önlerinde, kitap sahifelerinde aramaya muhtaçtır.

İşte bu esas üzerine ihyâ-yı İslâm ünvanıyla bir ittifak teşekkül eylediğini ve her isteyenin âzâlığına duhûl yed-i ihtiyarında bulunduğu kemâl-i memnuniyetle istihbar eyledik ve buna dâir *Basîret*'te bazı mâlûmat dahi gördük. Me'mul ederiz ki, bu ittifak şimdi bulunduğu cemiyet halinde kalmaz, yakında umum-u milletten ibaret olur ve İslâm bir kere şu nokta-ı hayr üzerine burada içtima ettikten sonra pekçok zaman sürmez, dünyanın her tarafında birleşir.

Gayret edelim, etrafı kendimize güldürmeyelim,
Ecdâdımızı mezarlarında lerze-nâk-ı şerm etmeyelim
Ahlâfımızın tahkîr ve nefrîninden sakınalım

Gayret, gayret ki bu yolda sarf olunacak himmetler yâr ve ağıyar indinde İslâmın insanîyetine, Osmanlıların hamîyetine mikeyat edilecektir.

İbret, 27 Haziran 1872

TERAKKÎ makalesinden

Evet, şöyle birkaç sene içinde İstanbul'u Londra veya Rumeli'yi Fransa hâline getirmek mümkün olmadığını biz de biliriz. Fakat madem ki Avrupa bu hale topu iki asır içinde gelmiş ve madem ki, esbâb-ı terakkîce onlar mücid olmuş, biz o vesâiti hazır bulacağız. İş etraflı tutulduğu halde, hiç olmazsa iki asır içinde olsun, biz de en mütemeddin memleketlerden sayılacak bir hale gelebileceğimizde hiç iştibah var mıdır? İki asır ise hayât-ı cemiyyete nisbeten lemhâ-yı basar hükmünde kalmaz mı?

Bu maksada vusûl ise birçok mevâniin def'ine ve birçok hâlâtın tağyirine, birçok esbâbın ihzârına tevakkuf ederse de, esâsen ma'rifet ve sa'yde olan noksanımızın islâhına bir çare bulmak her işe mukaddemdir.

Bizde mehdiden lahde varıncaya kadar ilmi velev Çin'de olsun taleb etmek hakkında olan evâmîr, bütün bütün unutulmuş. İnsan biraz elifbâ okudu ve biraz da "imma tereyinne"nin i'lâli gibi abesiyât ile uğraştı mı, tahsilini tekmiil etmiş zannolunur. Her ne işe girecekse sellemehüselâm ibtidâ ediyor.

Elden gelen sa'yi fiile getirdikten sonra, müyesser olan kisb ile iktifa demek olan kanaat başka mânâyâ haml olunmuş. Bir hırka ile bir lokma nasîb oldu mu bir kenz-i lâ-yüfnâyâ mâlikîyet zehâbı hâsil olarak ten-perverlik peygûlesinde yan gelip zevke bakmak sevâb hükmünde tutuluyor.

Her türlü ikbâl ve menâlin bekasına gururdan tahzîr için nazargâh-ı ibrete vaz olunan fenâ-yı âlem bütün bütün hilâf-ı maksat birtakım fikirler tevlidine medar edilmiş. İnsan bir kere öleceğini bildi mi, ölünceye kadar kendinin ve ondan sonra evlâdının nasıl yaşayacağını hiç düşünmek lâzım gelmez itikadında bulunuyor. Kırmızı yemeni veya tek yelkenli çırnık yapmak itikadiyât hükmünü bulmuş; bir potin imâl eylemeye veya bir vapur peyda etmeye çalışmaktan, ilhâdı mûcib olacak haller kadar, tevakkî ediliyor.

Halkta bu fikirler mevcut iken, hemen hiç kimsenin çekmecesinde havâic-i zarûriyesini idare edecek miktardan ziyâde ve belki o kadar para bulunabilmek ve hemen hiç kimseye ceddinden—tamir ihtiyacından vâreste—bir kârgîr-hâne kalmak ihtimali yoktur.

Ey ihvân-ı vatan, nice bir bu zalâm-ı gaflet? Nice bir bu hâb-ı tenperestâne? İdrâkten mi kaldık? Biz de bir fen öğrenmeye çalışalım. Ellerimiz tutmaz mı oldu? Biz de yeni bir şey yapalım da meydana çıkaralım.

İbret'in üç numaralı nüshâsında dahi denilmiştir: "Âyetle, hikmetle, icmâ ile, rivâyetle, tecrübe ile, ibretle mübeyyendir ki, insan için her ne hâsıl olursa sa'y ile olunur, insan her neye vâsıl olursa sa'y ile olur."

Makâlât-ı Siyasîyye ve Edebiyye, İst. 1327/1911 s.248

VATAN makalesinden

Akıl, "Murabba başkadır, müselles başka" kaziyyesinin hakikatına ne kuvvetle hükmediyorsa, vicdan da "Vatan başkadır, haric-i vatan başka" sözünün kuvvetine o kuvvette itimad ediyor.

Şîrharlar beşiğini, çocuklar eğlendiği yeri, gençler maişetgâhını, ihtiyarlar küşe-i feragatini, evlat vâlidesini, pe-

der ailesini ne türlü hissiyat ile severse insan da vatanını o türlü hissiyat ile sever. Bu hissiyat ise sırf sebepsiz meyl-i tabii'den ibâret değildir.

İnsan vatanını sever, çünkü mevâhib-i Kudretin en azîzi olan hayat havâ-yı vatanı teneffüsle başlar.

İnsan vatanını sever, çünkü atâyâ-yi tabiatın en revnaklı olan nazar lemha-i iftitahında hâk-i vatana taallûk eder.

İnsan vatanını sever, çünkü madde-i vücûdu vatanının bir cüz'üdür.

İnsan vatanını sever, çünkü etrâfına baktıkça her köşesinde ömr-ü güzıştesinin bir yâd-ı hazînini tahaccür etmiş gibi görür.

İnsan vatanını sever, çünkü hürriyeti, rahatı, hakkı, menfaati vatan sâyesinde kaimdir.

İnsan vatanını sever, çünkü sebep-i vücûdu olan ecdâdının makbere-i sükûnu ve netice-i hayâtı olacak evlâdının cilvegâh-ı zuhûru vatandır.

İnsan vatanını sever, çünkü ebna-yı vatan arasında iştirâk-i lisan ve ittihâd-ı menfaat ve kesret-i müvânese cihetiyle bir karâbet-i kalb ve uhuvvet-i efkâr hâsıl olmuştur. O sâyede bir adama dünyaya nisbet vatan, oturduğu şehre nisbet kendi hânesi hükmünde görünür.

İnsan vatanını sever, çünkü vatanında mevcut olan hâkimiyetin bir cüz'üne tasarruf-u hakikî ile mutasarriftir.

İnsan vatanını sever, çünkü vatan öyle bir gâlibin şemşiri veya bir kâtibin kalemiyle çizilen mevhum hatlardan ibâret değil. Millet, hürriyet, menfaat, uhuvvet, tasarruf, hâkimiyet, ecdâda hürmet, aileye muhabbet, yâd-ı şebâbet gibi bir çok hissiyât-ı ulviyyenin içtimâından hâsıl olmuş bir fikr-i mukaddestir...

İbret, 22 Mart 1873

MÜRRİYET-İ EFKÂR makalesinden

İnsanın hürriyeti, muhtar olduğundan, ihtiyarı ise, sâhib-i fikir bulunduğundan gelir.

Bu bedâhet göz önüne alınınca, tamamiyle teslim olunmak iktiza eder ki, her türlü havâss-ı beşeriyeye olduğu gibi hürriyete dahi esas, kuvve-i müfekkiredir...

Pek kanlı, pek hatarlı, pek müteaddit tecrübelerle sâbit olmuştur ki, fikre galebe yine mücerred fikrin şânındandır. Maddiyât, ta'addiyât-ı efkâr üzerine taslît olunca, baruta dokunan ateş veyahut buhara hadden ziyâde icrâ olunan tazyîk hükmünü vermek mukarrerdir.

Bir kere tarihleri gözümüzün önüne alalım, vaktiyle İslâm'da zındıka çıktı, ilhad çıktı, tabiiyyun zuhur etti. Tenasuhiyye zuhûr etti. Hiçbirinin üzerine kılıç çekmediler. Meydanı fenn-i kemâle bıraktılar. Şimdi memâlik-i İslâmiyenin hiçbir yerinde onlardan veyahut o kabilden olan birçok mezheplerden eser bile görülemiyor.

Avrupa'da Katolik itikadının en ehemmiyetsiz bir cihtine dokunacak ne kadar mezheb-i dîn ü hikemî zuhûr ettiyse, üzerlerinde o dehşetli Engizisyon musallat oldu. İşkenceyi, diri diri adam yakmak, ağza erimiş kurşun akıtmak hadlerinde bile tutmadı. Mahsûs alet icâd etti; bir takım bîçârelerin tâ ölüm derecesine gelinceye kadar her kemigini ayrı ayrı kırdı; yine mazlûmunu, evlâdına bakarcasına himmetlerle şifâ-yâb eyledi; sonra, ikinci, üçüncü, dördüncü defaya kadar yine kemiklerini kırdı. Bu kadar ezâlar, bu kadar belâlarla beraber, dâima galebe, Katolik mezhebinin aleyhinde bulunanlarda kaldı. Hâlâ da onlarda kalıyor.

Birçok ukâlâ, bu hakikati pîş-i nazara alarak demişlerdir ki, fikr-i insanîde bir garîb hasa görülür: Hürriyetini iz-

hâr etmeye başlayınca, eğer pek şiddetle üzerine varılırsa kendinde olan ulûv-i mâhiyeti birdenbire kemâliyle idrâk eder, karşısında her ne türlü kuvvet mevcut olursa olsun mukavemetten çekinmez, hattâ yüzde doksan nisbetinde galib olur; tazyiki az gördüğü zaman ise, hasmının za'fını anlar, fare ile oynayan kedi yavrusu gibi eğlenir, yolda bir harekete başlar. Meselâ, istediği birşeyi söylemekte mazarrat görürse, kinâye ile onu söyler, ona da muktedir olamazsa muamma ile anlatır, tasvîr ile gösterir, hâsılı elbette bir tarîk bulur, maksadına nâil olur...''

Makalât-ı Siyasîyye ve Edebiyye İst; 1327/1911, s.40-45

RENAN MÜDAAFAANÂMESİ'nden

M. Ernest Renan, elsine-i Şarkîyyede ihâta-î külliyesi itibariyle Fransa Encümen-i Dânişi'nin âzâlığı gibi men'ü'l-vusûl bir mevkiî hâiz iken, İslâmiyet bahsinde câhiliyetini iddiâ ettiği görünmesin.

Yalnız Ernest Renan değil, Avrupa'da ulûm-ı şarkîyyeye intisab ile marûf olanların diyânet-i İslâmiye mebhahsinde zihinlere hayret verecek kadar câhil olduklarını pek kolay isbat edebilirim.

Birçok seneler İstanbul'da oturmuş ve Arabî ve Farisîden başka o iki lisâna müftakır olması ve kavâidinin lâyıkıyla mazbût bulunmaması cihetleriyle, bir ecnebiye göre tahsili elsine-i İslamiyyenin kâffesinden müşkil görünen Türkçede oldukça güzel yazacak kadar maharet kesbetmiş olan *Târih-i Osmanî* sahibi Hammer bile, Şarka dâir bir kitap okumayan ecnebler kadar ve fakat onlardan daha garîb bir vukufsuzluk gösterir...

Bunlardan başka, Avrupalıların bir garîb itikadları vardır ki, o itikadın bir cüz'ünü M. Renan, cevâbiyle meşgul olduğum risâlesinin tercümesini zîrde naklettiğim fıkrasında pek güzel hülâsa etmiştir:

“Bir İslâm çocuğu, on, on iki yaşına doğru umûr-ı diniyesinin tahsiline başlayınca, o zamana kadar oldukça müteyakkız iken birdenbire mutaassıp olur ve hakikat-ı mücerrede zannettiği şeye temellükten dolayı bir nahvet-i eblehâne ile mâlâmal olarak, haddizâtında sâirlerin mâdûnunda bulunan bu halden dolayı bir imtiyaza mâlik imiş gibi kendini bahtiyar bilir. Bu gurur-ı mecnûnâne, İslâmın en esaslı seyyesidir.”

Bunlar, İslâmı kendisine sâir milletlerden büyük nazariyle bakar zannederler de, kaziyenin aksini iltizam ederek kendileri İslâma sâir milletlerden küçük nazariyle baklar. Böyle küçük bir kavmin akaidine ise zanlarınca ehemmiyet vermek iltizam-ı mâlâyelzem kabilinden olacağı için, Şarka müteallik mesâil ile uğraşanların çoğu diyânet-i İslâmîyyeyi de, bazı akvâm-ı vahşiyenin mezâhibi gibi, eğlence kabilinden olarak tahkik ederler.

Şâyân-ı dikkat bir cihet daha vardır ki, gerek kavâidin vüs'at ve suûbeti ve gerek yazının hâli cihetiyle bir ecnebî için elsine-i Şarkîyyede maharet hâsıl etmek es'ab-ı umûr addolunabilir. Bir derecede ki, Avrupada lisân-ı Osmanînin allâmelerinden ma'dûd olan Hammer, tâbirât-ı tahkiriyyeden ma'dûd “gidi” kelimesinin mânâsını anlayamadığından serhad dilâverlerinin nakarat-ı celâdetlerinden olan “Yoktur sizinle viremiz Eğriği gidi eğriği” beytinde “gidi” lâfzını “hurre” mânâsına olan kedi zannetmiş de *Tarih*'inde o mânâ ile tercüme eylemiştir.

Lisân-ı Arabda ihata-i külliye ile müştahir olan M. Renan da bu risâlesinde feylesof lâfzını Arapların kesr-i fâ ve imâle-i yâ ve sükûn-ı lâm ile telâffuz eylediklerinden bahsediyor! Elsine-i İslâmîyyeye merak eden Avrupalıların birtakımı, her kavmin kaide kitaplarından öğrenemedikleri lisanları, başkalarına kolaylıkla öğretmek için kendi kendilerine kaide kitapları tertîb ediyorlar; birtakımı bu

kitapları okumakla istedikleri lisânı öğrenmiş olmak itikadında bulunuyorlar; öğrendikleri, öğrettikleri şeyler ise o kadar garıbdır ki, Paris'te iken bir Türkçe dersi âmmunda bulundum, hocanın takrîrinden bir kelime anlamaya muktedir olamadım. Arada üç-dört Türkî edat işitmemiş olsa idim, hiç bilmediğim bir lisan tadrîs olunuyor zannetmekte ma'zûr olurdum...

Külliyât-ı Kemâl, I, İst; 1910, s.2-11

EVRAKI PERİŞAN'dan SELÂHADDİN'den

Salâhaddin, fezâil-i zatiye ve meziyyât-ı siyasiye ve askeriyeden kesret ve tenevvüü akla durgunluk verecek nice evsâf-ı cehîleyi câmi bir nüshâ-i kübra idi. Ancak bu meziyyât-ı âliyenin en büyüğü mücâhede-i nefis ile itba-ı vezâifte gösterdiği kemâldir ki, o kuvvetle meşreb-i rindânesini tamamiyle şeriat-perverliğe tahvil etti ve tavrını—tabiat-i beşerde olan eâzıma taklit hassâsının muavenetiyle—akraba ve ümerâsına dahi tesir ettirerek hükûmet-i âdilesine mûtî olanları hakikaten her veçhile bahtiyar eyledi.

Kapısındaki seyisler muamelât-ı müşfikâne ve mütesavivesine mazhar olurken husâmâ-yı tabîyesinden olan Atabeke ve Selçukiye içinde kendi ara bindikçe kemal-i tevazu ve hâhişle dizginini tutar ve esvabını düzeltir zatlar bulundu. Adavet-i diniye dünyanın iki kıt'a-i uzmâsını birbirine çarpacak derecede müteheyyiç olan öyle bir zamanı taassupta kendiyile muharebe-yi azâmı mesubat addeden Ehl-i Salıp rüesâsı nazarında dahi karabeti istidâ olunacak derecede kadr ve şan hâsıl eyledi.

Ehl-i salibin kesr-i suretine en ibtidâ kendi muvaffak olduğu için rûy-i zemin üzerine en büyük ve en muhik teyayyürlerden birinin hüdûsuna sebep olarak halbuki böyle bir emr-i azâmî fiile çıkarmak yolunda dahi adl ü merhametten ayrılmadığı için nâm-ı celîli hâlâ dünyanın her tarafında insaniyete medar-ı mefheret olan mâdudü'l-mikdar ekâbirin esâmi-i celîlesiyle beraber lisan-ı hürmet ve tehayyürde dolaşır.

İnsan için muhal addolunan kemâl belki müyesser olabilir. Fakat yine târizden mâsuniyet kabil olamaz. Bu kabilden olarak Salâhaddin dahi ya cehl veya garâzle muttasıf olan bazı müverrihlerin muahazâtından kurtulamamıştır. Nitekim kendisi halife-i Fâtîmî tarafından o zamanlarca âdeta saltanat hükmünde olan vezârete getirilmiş iken hilâfet-i Fâtîmîyenin ilgasına kalkışmasını küfrân-ı nimet addederler. Fakat ânı düşmezler ki, eğer bu bâbda Sultan Nureddin tarafından gelen emre itaat etmemiş olsaydı evvelâ asıl velinimetine hıyânet etmiş olurdu. Sâniyen, Nureddin o halde bittabiî üzerine geleceğinden İslâm beynine kan düşer ve kendi Sünnî iken bir Şîîyi mesnedinde muhafaza için hem metbuuna ve hem mezhepdâşlarına karşı kılıç çekmek lâzım gelirdi.

Bir de "Salâhaddin Mısırda yerleşir yerleşmez Nureddin aleyhine isyan tasavvuruna düştü" derler ve buna da Takiyüddinin mahallinde irâd olunan sözleriyle kendinin Nureddin ile mülâkat etmek istememesini ve muahharen Suriye'ye istilâsını bürhan gösterirler. Ya Takiyüddin amcasının tercümânı menviyâtı olduğuna ne delil ile hükmedebiliriz? Salâhaddin Nureddin ile mülâkat edememesine pederinin vefatıyla Fâtîmîye takımının hazırladığı fesat sebep olmuş iken bunu taallüle hamletmekte ne hakkımız olabilir? Suriye'yi zapta gelince, eğer Salâhaddin'in niyeti Atabeke hükûmetine istilâ olsaydı Nureddin'in vefatın-

dan sonra ümerâsının kâffesi isyan ettiği halde kendisi münferiden hutbe ve sikkeyi Sultan Salih bin Nureddin nâmına ilân eder miydi? Halep kendisine arz-ı teslimiyet ettiği halde yine âsiler elinde kılıcının kuvveti ve ahalinin kemal-i şevk ile biati sayesinde istirdât ettiği Şam ile kanaat eyler miydi? O zaman hükûmet-i İslâmiyenin merci-i mahsusu addolunan halife-i Abbâsî tarafından umum Suriye'nin hükûmeti Salâhaddin'e berat ile verilmiş iken Melik Salih'in vefatına ve sair Atabeklerin kendi aleyhine Kudüs kiralıyla ittifakına kadar Suriye-i ulyâyı onların elinde bırakır mıydı?

Şunu da ilâve edelim ki sultanın hırsı ikbâl-i faraziyyât kabîlinden olarak teslim olunsa bile yine denilir ki, o zamanlar Asya'da hükûmetin hüccet-i meşruiyeti halifenin tasdikinden ibaret idi. Hattâ Atabeke de o sâyede nâil-i saltanat oldular. Salâhaddin'in hükûmeti ise yalnız halife tarafından tasdik değil halkın biat-i meşruâ ve mutavaâti ihtiyaiyesiyle dahi teyid olunmuştu. Bunlardan başka, saye-i adaletinde hükûmetten maksud olan refah-ı umûmî zamanına göre me'muldan kat kat ziyade hâsıl oldu. Saltanatına bunlardan büyük hücceti meşruiyet mi olur?

SULTAN SELİM'den

Sultan Selim kâmet-i tûle mâil, kemikleri kalın, omuzlarının arası gayet vâsi, vücûdünün nisf-ı âlâsı nisf-ı esferinden kısa, başı büyük, kaşları çatık, yüzü müdevver, ve kırmızı bıyıkları çehresine bir garip hey'et verir halde büyük, arslan gibi ağzı iri, çene kemiği vâsi ve kavî bir deşetli kahraman idi.

Hele cephesinin intizam ve nurâniyetiyle gözlerinin kâh bir fikr-i hakimâne gibi manzûrunun gönlünde olan en pinhân köşelere duhûl eder yolda ve kâh bir zebân-ı

gûya gibi nazarlara ifşâ-yı meram eder surette bakışları istidâdının fevkalâdeliğine birer vâzih bürhan idi.

Sîrette ise kudretin nadiren tezyininde bezl-i kemal ettiği havârik-i âdattan mâdüt bir zat olarak ulûv-vi himmet, metânet-i azm, kibr-i nefis, ittisa-ı tasavvur, hiddet-i zekâ, umk-u nazar, sür'at-i intikâl, isabet-i zan, celâdet-i fitriyye, mahâret-i harbiye, meyl-i inkılâp, tahkir-i âdât, nüfûz-u emr, ilkâ-yı dehşet, şiddet-i şekîme, galebe-i müşkilât, nefret-i lezâiz, istihfâf-ı hayat gibi her biri bir kahramana sermâye-i iftihar olacak birçok meziyyet-i celîleyi câmi olmakla beraber, fitratında şehvet ve rahata inhimâk olmamak cihetiyle hâli zamanlarını sohbet-i ulemâ ve müzakere-i ulûm ile imrâr etmişti. Ve hattâ kendisi mizacında olan şiddet-i teessürle otuz sene kadar mülkün bir köşesinde cüz'iyât ile iştigale mecbur olduğu için pek ziyâde sıkılmış ve bittabiî mâil olduğu ilahiyât gönlüne dünyadan bir nefret vermiş olmak cihetiyle bayağı bir hüzn-ü daimîye müptelâ olduğundan bu ıztırabın tesiriyle geceleri uykusu üç saate münhasır olmakla o zamanlar saray kütüphanesinde ne kadar müellefât var ise leyâl-i tenhayide cümlesini gözden geçirmiş idi.

Bu fezâil-i mevhuba ve kemalât-ı ilmiyeden başka teşebbüsünde âlemin muazzamât-ı umûrunu cüz'iyâtın muhakkar görmek ve icrâda bilâkis makâsıdının en küçük bir cüz'üne külliyet-i câmiyası kadar ehemmiyet vermekten ibaret olan ve meâsir-i celîleye mazhar olmuş ne kadar câzım var ise hemen cümlesinin en büyük silâh-ı kuvveti bulunan hasisa-i imtiyaza mâlik olduğu gibi kabûl-ü hak ve kıymetşinâslik tabâyi-i beşerdeki nekâyis ve kemalâtın mizan-ı tâdilidir. Mizacında hiçbir hâdis'e ile hâlel bulunmayacak surette yerleşmişti. Âlemî makâsıdını taharrüd-i ikda mı ise o derecede idi ki tarik-i azminde mevt-i hâilecessüm ederek karşısına durmuş olsa bîpervâ üzerine gi-

der ve bu yolda her türlü müstehiyat ve hissiyâtına pek sühûletle galebe ederdi.

İşte Sultan Selim bu suretle hali zamanına münâsîp ve tasavvurâtında olan ulviyet-i kadr ü şâniyle mütenâsîp olarak politika meydanına girince millet-i İslâmiyeyi kelime-i vâhideye cem' ile zamanınca mâmur olan memâlik-i livâü'l-hamd-i şeriâtın saye-i âmânı altına almağı maksat ittihaz eyledi.

Fakat öyle bir emr-i azîme teşebbüs için Osmanlı mülkünü teşettüt-ü hükûmet ve fesad-ı ahlâktan kurtarmak ve cem'iyet-i müvahhidîni tefrik etmekte olan mezheb-i şîyeti ortadan kaldırmağa ihtiyaç gördüğünden, saltanatı biât-ı âdiye ile değil, bir nevi intihap suretiyle kabul ederek hükûmetini esas-ı hakikîsi üzerine binâ ettikten sonra herşeyden evvel devletini bulunduğu sar'a-i sükûnetten kurtarmağa azmetti.

İptidâ-yı mübaşeretinde fikr-i cedîdi o derece ileri götürdü ki, saltanatın sakallı bulunmak gibi en cüz'î merasimine bile riayet etmedi ve evzâ ve etvârında ecdâdının hiçbir halini ve hattâ libâsını taklit etmek istemedi.

(Hükûmete müteallik ef'âli şöyle dursun, bâziçe-i efkârı olan eş'ârında bile zamanının hali olan lâfz-perdâzlık gibi seyyielerden eser bile görülmez. Kaleminden her ne sâdır oldu ise musademe-i sehâp içinde zuhûr eden berk-i cihân gibi heyecân-ı efkâr ü vicdân arasından cevval olmuş bir lâmia-i marifettir ki, kâilinin hikmet ve ham aset veya şevk ve muhabbete dair olan ahval-i kalbiyesini izah eder).

İşte bu cüz'iyât ile başlayan tahavvül bir-iki sene geçmez memlekette ahvâl-i medeniye vü siyasiyenin her cihetine sirayet ederek asrın mizacını bütün bütün tağyir etmiş ve hak ve istihkak, hürmet-i hâtır ve riayet-i merâtip gibi avâriz-ı mefsedete ilim ve tahkik taassup ve meclûbi-

yete, emr-i mutâ zâf-ı hükûmete halef olduğundan, Osmanlıların azâmet-i şânı bidâyet-i zuhûrlarında olan neşeyi maa ziyadetin hâsıl etmek şöyle dursun, bayağı İslâmın kurûn-u ûlâsında olan sarvet ve ulviyetin avdeti kuvve-i karibeye gelmişti.

Vâkıa, Sultan Selim bu maksada kan içinde yüzerek vâsıl oldu. Fakat acaba netâyic-i matlûbeyi bu derece şiddeti ihtiyar etmeksizin hâsıl etmek kâbil mi idi?

Devr-i İstilâ, 1301/1883-1884, s.361-379

Kaynaklar

- Ahmet, Meliha. *Nâmık Kemal*, İstanbul:1934.
- Akyüz, Kenan. *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*. Ankara: DTCF Yayınları, 1979.
- Akyüz, Kenan. *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*. Ankara: DTCF Yayınları, 1953.
- Akyüz, Kenan. *Gülnihal*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1969
- Ayan Hüseyin. *Celâleddin-i Harzemşah*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1975.
- Banarlı, Nihad Sâmî. *Nâmık Kemal ve Türk-Osmanlı Milliyetçiliği*. İstanbul: 1947.
- Banarlı, Nihad Sâmî. *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: 1978.
- Banarlı, Nihad Sâmî. *Türkçenin Sırları*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 1975.
- Bolayır, Ali Ekrem. *Nâmık Kemal*. İstanbul: 1932.
- Bozdağ, İsmet. *Abdülhamid'in Hâtıra Defteri*. İstanbul: Kervan Yayınları, 1975.
- Bursalı Tahir Mehmed. *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: 1919.
- Çağlar, Denizci Kemâl. *Namık Kemal*. İstanbul: Üstünel Yayınevi, 1954.
- Çankaya, Sabahattin. *Nâmık Kemal*. Ankara: Doğu Matbaacılık, 1965.

- Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi. *Nâmık Kemal Hakkında*. İstanbul: 1942
- Dürder, Baba. Nâmık Kemal'in Romanları*. İstanbul: Çığır Kitabevi, 1940.
- Ebüzziyâ Tevfik. *Numûne-i Edebiyât-ı Osmâniyye*. İstanbul: 1890.
- Recâizâde Ekrem. *Tâlim-i Edebiyât*. İstanbul: 1881.
- Ergun, Sadeddin Nüzhet. *Nâmık Kemal: Hayatı ve Şiirleri*. İstanbul: Yeni Şark Kitaphânesi, 1933.
- Ertaylan, İsmail Hikmet. *Nâmık Kemal: Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1931.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri. *Nâmık Kemal ve İdeolojisi*. Ankara: 1939.
- Gönensoy, Hıfzı Tevfik. *Tanzimattan Günümüze Kadar Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1944.
- Gözler, H.Fethi. *Nâmık Kemal Rubu*. İstanbul: 1953.
- Güvemli, S.Zâhir. *Nâmık Kemal*. İstanbul: 1938.
- İbnülemin M.Kemal İnal. *Son Asır Türk Şairleri*. İstanbul: 1940.
- Kaplan, Mehmet. *Nâmık Kemal: Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: 1948.
- Kaplan, Mehmet. *Şiir Tablilleri*. İstanbul: 1969.
- Karatay, Namdar Rahmi. *Nâmık Kemal ve İdealizmi*. Bursa: 1941.
- Kemâlettin Şükrü. *Nâmık Kemal: Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1931.
- Kısakürek, Necip Fâzıl. *Nâmık Kemal: Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: Sebil Yayınevi, 1966.
- Kocatürk, Vasfî Mâhir. *Nâmık Kemal: Bir Vatan Şairinin Hayatı*. Ankara: Buluş Kitabevi, 1955.
- Kuntay, Midhat Cemal. *Nâmık Kemal: Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında*. İstanbul: 1944-49-56.

Levend, Āgâh Sırrı. *Edebiyat Tarihi Tanzimat Edebiyatı Dersleri*. İstanbul: 1934.

Meriç, Cemil. *Mağaradakiler*. İstanbul: Ötüken Yayınevi.

Meriç, Cemil. *Bu Ülke*. İstanbul: Ötüken Yayınevi.

Millî Türk Talebe Birliği. *Nâmık Kemal*. İstanbul: 1936.

Süleyman Nazif. *Nâmık Kemal*. İstanbul: 1922.

Süleyman Nazif. *İki Dost*. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1925.

Nursî, Bediüzzaman Said. *Lem'alar*, İstanbul: 1959.

Nursî, Bediüzzaman Said. *Münâzarat*. İstanbul: Sözleryayınevi, 1977.

Nursî Bediüzzaman Said. *Divân-ı Harbi Örfî*. İstanbul: Sözleryayınevi, 1978.

Onan, Necmeddin Halil. *Nâmık Kemal'in Tâlim-i Edebiyat Üzerine Bir Risâlesi*. Ankara: 1950.

Özön, Mustafa Nihat. *Nâmık Kemal ve İbret Gazetesi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1938.

Özön, Mustafa Nihat. *Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: 1934.

Özön, Mustafa Nihat. *Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: 1941.

Sevük, İsmail Habip. *Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: 1924.

Sevük, İsmail Habip. *Yeni Edebiyat Yeniliğimiz-Tanzimattan Beri Edebiyat Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1940.

Şahâbeddin Süleyman. *Tarih-i Edebiyât-ı Osmaniyye*. İstanbul: 1910.

Tahir Kemal. *Nâmık Kemal İçin Diyorlar ki*. İstanbul: 1936.

Tanpınar, Ahmet Hamdi. *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Çağlayan Yayınevi, 1967.

- Tanpınar, Ahmet Hamdi. *Nâmık Kemal Antolojisi*. İstanbul: Ahmet Halit Kitabevi, 1942.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. *Edebiyat üzerine Makaleler*. İstanbul: Devlet Kitapları, 1969.
- Tansel, Fevziye Abdullah. *Husûsî Mektuplarına Göre Nâmık Kemal ve Abdülhak Hâmid*. Ankara: 1949.
- Tansel, Fevziye Abdullah. *Nâmık Kemal'in Mektupları*. Ankara: 1967.
- Ebüzziya, Tevfik. *Kemal Beyin Tercüme-i Hâli*. İstanbul: 1908.
- Ebüzziya, Tevfik. *Yeni Osmanlılar Tarihi*. İstanbul: Ker-
van Yayınları, 1973.
- Uraz, Murad. *Nâmık Kemal*. İstanbul: Tefeyyüz Kitabevi, 1938.
- Ünaydın, Rûşen Eşref. *Diyorlar ki*. İstanbul: 1918.
- Yöntem, Ali Cânip. *Türk Edebiyatı Antolojisi*. İstanbul: 1934.
- Yücebaş, Hilmi. *Nâmık Kemal ve Vatan Sevgisi*. Tekirdağ: 1937.
- Yücebaş, Hilmi. *105. Yıldönümünde Nâmık Kemal*. İstanbul: 1946.

Lügatçe

A

- acz-i akdâm:** öncekilerin âcizliği, evvelkilerin zayıflığı.
adû: düşman.
ağrâz: garazlar, düşmanlıklar, kasitler.
ağrâz-ı hükûmet: hükûmetin garazları.
ağyâr: yabancılar, tekilfil insanlar, ecnebler.
ahfâd: torunlar.
ahkâm-i ilâhiyye: ilâhî hükümler.
ahlâf: halefler, sonrakilere, sonradan gelenler.
âkil: akıllı.
âli-himem: yüksek himmetliler, gayretliler.
âmâl: emeller, istek ve muratlar.
ârâm: dinlenme, karar, huzur, rahat.
asabiyyet: kendi vatan, din ve milliyetini savunma gayretli.
âsmân-ı vahdet: birlik göğü, birleşme semâsi.
atâyâ-yı tabiat: tabii ikramlar.
avânz-ı mefsede: fenalığın arzuları, münafıklığın zararları.
avn: yardım, imdat, nusret.
azîmet: takva ile amel etmek, kat'î irade ve karar, yola çıkmak.

B

- bâb-i hükûmet:** hükûmet kapısı.
barika-yı hakikat: hakikat şimşegi, gerçeğin pırıltısı.
batalet: avârelik, işsizlik, cesaret.
baziçe-i efkâr: fikirlerin oyuncağı, fikir oyunu.
berk-i belâ: belâ şimşegi, belâ yıldırımı.
berk-i cihân: cihan şimşegi, âlem şimşegi.
beyt-i Hüdâ: Allah'ın evi, Kâbe, mescit.

- bez-i can:** canını esirgemedan vermek.
bezm-i sohbet: sohbet, muhabbet meclisi.
bîdâd: adâletsizlik, zulüm.
bîhûş: akilsiz, sersem, bunak.
bî-mefâd: mânâsız, ifâdesiz.
bî-pervâ: korkusuz, pervâsız.
bu'd: uzaklık.
bûleğâ: belli olanlar, edebiyatçılar, belâğat sahipleri.

C-Ç

- can-güdâz:** can eritici, can yakan, acıma uyandıran.
can-şikâf: can yırtıcı, can yaralayıcı.
cebr: zulüm, baskı, kahr, zorlama, tahakküm.
celâdet: yiğitlik, bahadırlik, metanet.
cevvâl: hareket ve davranışları çabuk ve akıcı olan.
cevv-i hevâ: hava boşluğu, gökyüzü, semâ.
cûy: ırmak, dere, akarsu, çay.
çerağ: mum, kandil, çıra, meş'ale.

D

- dâd:** adâlet, vergi, ihсан.
dağdağ: gürültü, patırtı, boş telâş.
dağ-ı derûn: yürek yarası, unutulmayacak acı.
dâmen: etek.
dânişmend: ilim irtan-sahibi, âlim.
dehr: kâinat, âlem, cihan, felek, zaman, dünya.
denâet: alçaklık.
dest-i e'dâ: düşman eli.
didâr-ı hürriyet: hürriyetin güzel yüzü.
dil-i erbâb-ı vefâ: vefalıların gönlü, ahd ve sözünde duranların kalbi.
dil-şiken: gönül kırıcı, gönül kıran, kalb inciten.
dirig: esirgeme, men etme, önleme.

dûde-i Osmanlıyân: Osmanoğulları, Osmanlılar.
duhûl: girme, dâhil olma.
dûn: alçak, zelli.
dûr: uzak.

E
eâzım: ileri gelen büyükler, büyük adamlar.
ebnâ-yı vatan: vatan çocukları, vatan evlâtları.
ebruân: kaşlar.
ednâ: en denî, en alçak, en zelli.
efkâr: fikriler, düşünceler.
eflâk: felekler, kâinat, âlemler.
Ehl-i Sâlip: Haçlılar, Haçlı ordusu, Hıristiyan ordusu.
elsine-i Şarkıyye: Şark dilleri, Doğu dilleri.
encümengâh-ı âlem: dünya meclisi, âlem meclisi.
enzâr-ı Ömmet: Ömmetin nazarı, Ömmetin reyî, milletin görüŖü.
esâmî: isimler.
eslek: daha veya pek aşağı, alçak olan.
eslâf: aslefler, öncekiler, evrâkiler.
esrâr: sırlar.
eş'âr: şîirler.
etibbâ: tâbî olanlar, bağıtlar.
etvâr: tavırlar, davranışlar, hareketler.
evâmîr: emirler.
evc-i rif'ât: yüceliğin zirvesi.
evc-i ulâ: en yüksek nokta, zirve, yüksekliği, yüceliğin zirvesi.
evsâf: vasıflar, nitelikler, sıfatlar.

F
fekk-i müfgân: kırplığın ayrılması, kırplığın çözdürmesi.
fem: dudak, ağız.
fezâli: faziletler, kemâller, iyilikler.
firdevs: bahçe.
fukahâ: fakihler, fıkıh âlimleri, dinî hükümleri dinî kaynaklara dayanarak tesbit eden, şerh ve izah eden âlimler.

G
garabet: gariplik, tuhafılık.
gînâ: zenginlik, yeterlilik.
gûzeŖte: geçen, geçmiş.
gûftâr: sözler, lâkırdılar.

H
Habîb-i Zî-Şân: Şanlı sevgili, Hz. Peygamber Efendimiz (a.s.m.).
habîs: pis, çirkin, âdil, aşağılık.
hâhişger-i İkbâl: İkbâl isteyen, talih açıklığı arzu eden.
hâil: perde, manîâ, korku ve dehşet.
hâk-i mezellel: alçaklık toprağı, zillet toprağı.
hâlât: haller, durumlar, vaziyetler.
hamâset: kahramanlık, yiğitlik, şecaat.
hasîn: sağlam, metin, müstahkem.
hatar: tehlike, hata, zarar.
havâic-i zarûriye: gerekli olmayan ihtiyaçlar, zarurî olmayanlar.
havârik: harikalar, olağanüstü işler.
havâss-ı beşerıyye: insanî duygular, beşerî lâtifeler.
hevl: korku, korku verici, dehşet.
hey'et-şinâs: şekli bilen, biçimden alan.
hıffet: hafiflik, zariflik, nahiflik.
hıfz-ı bilâd u İbâd: kulların ve şehirlerin korunması, insanfann ve ölkelerin müdafası.
hırka-pûş: hırka giyen, hırka giymiş.
Hızr-ı rehberhâh: rehber isteyen Hızr, rehber arayan Hızr.
hicâb: perde, örtü.
hikem: hikmetler.
hulk: huy, ehlâk, sıret.
hun-ı şehâdet: şehâdet anı, şehit olma anı.
husâmâ-yı tabıyye: tabî döşmanlar.
hûkm-i âff: geleceğın hûkmü, istikbâlin kararı.
hûkm-i kaza: kaderin hûkmü.

I
ıztırar: çaresiz olmak, mecburiyet, ihtiyaç.

I
iane: yardım, imdat.
ibâd: kullar.
ibtidâ: başlangıç, ilk, mukaddeme, giriş.
İçlihad: çalışmak, anlayış, kanaat, Şeriatin fer'î meselelerine ait hükümleri, İslâm müctahidlerinin usûlüne uygun olarak Kur'ân ve hadîs-i şeriflerden çı-

karmaları ve bunun için tam gayret etmiş olmaları.

ihate-yi kâilîyye: umumî bir şekilde ihate etme, kuşatma, genel olarak içine alma, görme.

ihlîlâf-ı re'y-i Ommet: Ommetteki görüş ayrılığı, Ommetin fikrî ihlîlâfı, fikrî farklılık.

iktiza: gerekmek, gerektirmek.

l'îlâ: Arapça fiillerde bir şekli.

liga: kaldırma, ref'etme, geçersiz kılma.

lihâd: dinalılık.

litizem-ı mâlâyezem: gereksiz birşeyi litizam etmek.

imâle-i yâ: yâ'nın imâleai (*imâle*: bir heceyi vezne uydurmak için uzatarak okumak)

İmâmeyn-i gûzin: İmam-ı Ebu Yusuf ile İmam-ı Muhammed hazretleri veya İmam-ı Azam ile İmam-ı Şâfil için kullanılır.

immâ: terdid edatı, "ya, veya" diye tercüme edilir.

imrâr: mürûr olma, geçme, geçirme.

inhîmak: ahmaklaşmak, bir şeye fazla düşkün olmak.

in'itâf: bir tarafa dönme, meyletme, eğilme, yönelme.

intizar-ı berk: şimşek bakışı, şimşekğin parıltısı.

irâdet: irade, istek, arzu, murat, kasıt, karar.

isar: zengin, maldâr olmak.

istîâne: yardım istemek, yardım dilemek.

istib'âd: uzak görme, akla uzak görme.

istibdat: baskı, zulüm, cebir, tahakküm.

istimdat: yardım istemek, yardım dilemek, medet istemek.

istirdat: geri almak, geri istemek.

istîşhad: şahit göstermek, birisinin şahitliğini istemek.

ıştîbah: şüphelenmek, şüphe etmek.

ittihâd-ı İslâmîyye: İslam birliği, İslâmî birlik, vahdet.

J

Jeyan: kökremiş.

K

kadd: boy.

kadr: kıymet, değer.

kâffe: hepisi, bütün, cümlesi.

kamet-i fûl: uzun boy.

karâbet-i kalb: kalb yakınlığı, gönül birliği.

kavâid: kaideler, kurallar, prensipler.

kezîyye: hüküm, bir hüküm ifade eden karar, fikir.

kenz-i lâ-yüfnâ: bitmeyen hazine, kaybolmayan hazine.

kesret: çokluk.

kesre: Kur'an-ı Kerim'in yazısında harflin altına konarak, o harflin "i" veya "ı" diye okutan ve bir adı da "esre" olan işaret.

kible-nümâ: Kiblenin tayinine yarayan âlet, pusula, Kiblenâme.

kişâb-ı zulm: zulüm köpekleri.

kinâye: dolayısıyla, dokunaklı söz, maksadı dolayısıyla anlatan söz.

kişb: kazanç, çalışmak, sa'y ve gayretle elde etmek.

kubh: çirkinlik, çirkin.

kûh-ı bilîd: bilîd doğ.

kurûn-ı ulâ: ilk çağ.

kûtah: kısa.

kuvve-i mûtekkire: düşünme kuvvesi.

L

lâfız-perdâzlık: çeşitli ve çok söz söylemek.

lahd: mezar.

lâmle: parlak, parlayan, parıldayan.

lemhâ-yı basar: göz atma, bakma, çabuk bir bakış.

lerze-nâk-ı şerm: utançtan titreme, hayadan titreyiş.

lerze-resân: titreyiş getiren, titreten, ürperten.

levh O kalem: kâğıt kalem.

leyâl: geceler.

İlvaü'l-hamd: Hz. Peygamberin (a.s.m.) bayrağı; Ona inananlar, Kıyametten sonra bu bayrak altında toplanacaklardır.

M

mâder: anne.

mâdûd: hesabedilen, sayılan, addedilen.

mâdun: aşığı, ait, ait derece, alçak.

mâh: ay.

makam-ı ulûhîyyet: ilâhîlik makamı,

Cenab-ı Hakkın huzuru.
makber-i sükûn: sâkin, sessiz mezarlar.
mâlâmal: dopdolu, ağızına kadar dolu, tebâleb.
mansab: devlet hizmeti, memûriyet, rütbe.
manzûr: görülen, bakılan, nazar edilen.
matlab-i âlâ: en yüce istek, en büyük arzu, istek.
meât-i kâinat: kâinatın mânâsı.
measir: güzel eserler, nişanlar.
mebad-i intilâk: patlayışın başlangıcı, patfamanın başlangıç zamanı.
meclûbiyet: taraftarlığı kazanılmış kimsa, celbolmuş, çekilmiş.
mehd: beşik.
mekin: yüksek rütbe sahibi, sâkin, muhkem.
memâlik-i islâmfiyye: İslam ülkeleri, İslâm memleketleri.
meîamet: kinanmışlık, itab ve ezerişlik.
me'mûl: umutları, ümid edilen, beklenen.
menam: uyku, uyku zamanı.
menû'lvusûl: kavuşma zorluğu, birleşme manisi, kavuşma engeli.
menvi: kasdedilen, niyet, maksat, meram.
mergûb: râğbet edilmiş, beğenilmiş, çok kıymet verilen.
mertebe-i ulyâ-yı medeniyet: medeniyetin yüksek derecesi.
Mescid-i Akââ: Kudûs'ta, çok eskiden gelen peygamberlerin (A.S.) yaptıkları meşhûr mâbed.
Meşih: aslında, bir şey üzerinde el yûrütme, birşeyden ondaki eseri gidermek demektir. İsa Aleyhisselâm'ın bir lâmidir; elini sürdükçe, meshettiği hastaların iyileşmesinden kinaye olarak "İsa Meşih" denilmiştir.
mesûbât: lillîğe karşı Allah tarafından verilen mükâfât.
Meşhed: Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehid edildiği yer.
mevâhib-i kudret: Cenab-ı Hakkın verdiği nimetler.
mevâid-i ekâbir: büyüklerin vaadleri, heri gelen insanların verdikleri sözler.
mevâni: mâniler, engeller, mâni olanlar.

mevhûbe: verilmiş, ihsan edilmiş.
mevhûm: aslı olmayıp, evham mahsûlû olan.
mezâhib: mezhepler.
mezziyât: mezliyetler, üstünlük vasıfları.
miâd: vaad edilen, gelecek zaman veya yer, müsaade edilen zaman.
mikyas: ölçü, kıyas edecek, ölçecek âlet.
muavenet: yardım etme, yardım.
Muhammer: mayalanmış, ekşiyip kabarmış.
muhasara: kuşatma, etraftan çevirerek kuşatmak.
Muhik: hak veren, hakkı kabul eden, doğrudan ayrılmayan.
mukaddemât-ı maarif: eğitimden önce yapılacak işler.
mukarrer: kararlaştırılmış, takdir edilmiş, karar verilmiş.
murabba: kare.
mûta: vergi, verilen, verilmiş.
muvehhid: birleştirici olan, birlik olanlar, bir Allah'a inanıp birlik olanlar.
Mûbeşeret: bir işe bağlamak, karşılamak, temas etmek.
mûberrâ: beri, monezzeh, fenalıktan uzak kaimiş, müsteânâ.
Mûbeyyen: açıklanmış, beyan ve izah edilmiş.
mûdevver: yuvarlak, değirmi halde olan, döndürülmüş, tedvir olunmuş.
mûftakir: fakra düşmüş, fakirleşmiş.
mûnferid: tek başına, yalnız, tek, yek-tâ.
mûnharit: ayrılmış, inhlaf eden, yoldan çıkmış.
mûreccah: tercih edilen, üstün tutulan, kabul edilen.
mûsademe-i şehab: bulutların çarpışması.
mûselles: uğgen.
Mûstefid: istifade eden, faydalanan.
Mûştehir: şöhret bulmuş, meşhûr olmuş, iştihar etmiş.
Mûştehiyât: lezzetli şeyler, nefelin hoşuna giden ve iştah için yenen şeyler.
Mûteheyiç: heyecanlı, heyecana gelen, coşan, coşkun.
Mûtesavi: birbirine müeavi ve eş olan.
Mûverih: tarih yazan, tarihçi.
Mûzdâd: çoğaltılmış.

N

nahvet-i eblehâne: ahmakçasına kibir, ahmakça gurur.

nazende-i tannâz: alay eden nazlı güzel.

nebâşed: olmaz.

nedamet: pişmanlık.

nefrin: lânet, bedduâ, llenmek.

netâylic-i siyasiyye: siyasi neticeler, siyasi sonuçlar.

nisf: yarım, yarı, yarısı.

nigâh-ı basiret: hakikatî gören bakış.

nihâli-ı revan: yüröyen fidan.

nitâk-ı Kâbe-i Ulyâ: Yüce Kâbe kemerli.

nusret: yardım, inayet, Cenab-ı Hak kın yardımı.

nûshâ-yı icâd: yaratılış nüshası.

P

pâmâl: ayak altında çiğnenmiş, mahvolmuş.

peygüle: köşe, tekke, yer.

pinhân: gizli, saklı, mahvî, hafî.

pîş: ön, nazar.

pîş-i nazar: nazara almak.

R

râh-ı vatan: vatan yolu.

râşe: titreme, titreyiş, korkmak.

Ravza-i Nebî: Hz. Peygamber (a.s.m.) in Kabri-î Şerîfiyle Minberin arasındaki saha.

reşk: kıskanma, kıskandırmayı uyan-dıran.

revâk: ev önündeki saçak, kemer, kubbe.

revnâk: zînet, parlaklık, göz alıcılık, tazellik.

rifât: yükseklik, yücelik, yüksek ve büyük rûte sâhibi olmak.

rûh-ı behîşt: cennetin yûzd, cennet yûzû.

S

sadr: göğüs.

sâkı: düşen, düşmüş, kıymetsiz, sukût eden.

sar-ı şeytan: şeytanın yıkıp yere çalması, düşürmesi.

satvet: ezici kuvvet, hisim ve şiddetle kavrayıp almak, zorluluk.

sayyâd-ı bî-insâf: insafsız avcı.

sellemehdüsselâm: rastgele.

seng-i kabr: kabir taşı.

ser: baş.

serv-i sim: gümüş servî, denize akse-den ay ışığı.

setr-i hüsn: güzelliğini örtme.

sevâd: karartı, uzaktan karartı halinde görülen kalabalık.

seyâdet: seyyiltik, Hz. Peygamber Efendimizin neslinden gelme.

seyyie: kötülük, günah, şer, fesat.

sıkiyet-i eşkâl: şekillerin ağırlığı.

suûbet: zorluk.

sukûn-ı lâm: lam'ın sükunu (*sûkûn*: bir harfin okunmayıp yalnız ses vermesi).

Ş

şâhensâh: şahlar şahı, padişahların en büyüğü.

şâh-ı evreng-i cûnûn: delilik tahtının şahı.

şakkolmak: yanılmak, ikiye bölünmek.

şemşir-i zulûm: zulûm kılıcı.

şerh-i esrâr-ı muhabbet: muhabbet sırlarının izahı.

şûle: ışık, parıltı, hüزمة.

T

taaddiyât-ı efkâr: fikirlerin tecavüzü, fikirlerin saldırısı.

taallûk: bağıllık, mûnâsebet, atâkâli oluş, ait olma.

taallûl: vesile ve bahane arama, mazeret.

tab'ı beşer: insan tabiatı, insan hay ve mizacı.

Tabiiyyun: tabiatçılar, natüralistler.

taharrî-yi esbâb: sebeplerin araştırılması.

tahavvûl: değişmek, başkalaşmak.

tahvil: değiştirmek.

tahzîr: sakındırma, menetme.

takfir: iyi ifade etme, bildirme, ağızdan söyleme.

tasfi: musallat etmek, bildirmek, birine belâ etmek.

tecessüm: cisimlenmek, maddeleşmek, cisimleşmek.

tedvîr-i âlem: âlemin döndürülmesi, devrılması, çevrülmesi.

tefevvuk-yâb-ı irtâ: İrfanın üstünüğü. nû elde etmiş.

tegayyür: değişme, başkalaşma.

Tenasuhiyye: ruhun bedenden bedene intikaline inananlar.

tenevvû': çeşitlenme çeşit çeşit ol-

ma.
ten-perverlik: rahatına dökünük,
tembellik.
tenvir: ışıklandırma, aydınlatma.
terakkî: yükselme, ilerleme.
teşettû: dağınık olma, dallara ayrıl-
mak, şûbeleşmek.
tevakkî: çekinme, hazer etmek, sakın-
mak.
tevakkuf: durmak, eğlenip kalmak, du-
raklamak.
tevellüd: doğma, doğum.
tevlid: doğurma.
tezellü: zillete katlanmak, aşağılan-
mak, alçalmak.
tezyid: arttırmak, çoğaltmak.
tûl-i emel: bilmeyen istek, hiç ölmeye-
cökmiş gibi dünyaya daimak ve dü-
şünmek.

U

uhuvvet-i insaniyye: insanî kardeşlik,
insanların kardeşliği.
ukalâ: akıllılar.
ulûm-ı Şarkîyye: Şark ilimleri, Doğu
ilimleri, Türkoloji.
ulvî-nihadân: huyu yüksek olanlar, yü-
ce huylular.
ulyâ: pek büyük, pek yüce, daha yük-
sek.
umûr-ı diniyye: dîni işler.
usûl-i akaid: dîni akidelerin, dîni itikat-
ların usûlleri.

Ü

Ümerâ: amirler, beyler, emirler, yük-
sek rütbeli zabıtlar

V

vâreste: affedilmiş, rahat, kurtulmuş.
vâsil: ulaşan, erişen, kavuşan.
vâsî: geniş, engin.
vesâil: vesileler, sebepler.
vesâit: vasıtalar, araçlar.
vusûl: ulaşmak, erişmek, varmak.
vuzûh: açıklık, açık ve anlaşılır olmak.
vürûd: geliş, gelmek, vârid olmak.

Y

yâd-ı şebabet: gençliğin hatırlanması,
gençliğin anılması.
yed-i emîn: emîn el, güvenilir el.

Z

zehâb: zann, fikir, kanaat.
zir: aşağı, alt.

Mekteb-i Harbiye 64
Melik Sallıh 100
Me'mun 90
Menâpirzâde Nuri Bey 16
Mes Prisons
Muahezenâmesi 32,34,62
Mısır 26
Midhat Paşa 31,35,37
Midilli 36,38,39
Moğol 52
Montesquieu 14
Mora 26
Muhammed Abduh 68
Muhammed Harzemsâh 52
Muhbir 18,19
Muhtar Bey 51
Murad I. 62
Murad II. 62
Murad III. 55
Murad V. 34,35
Murad Uraz 10,32
Mustafa Âsım Bey 11
Mustafa Fâzıl Paşa
17,18,19
Mustafa Nihat Özön
19,31,49,51
Mustafa Reşid Paşa
13,25,26
Münazarat 58
Muntehebât-ı Tasvîr-i Efkâr
64
Mütercim Rüşdî Paşa 34,35
N
Nabi 42
Nâmık Kemâl-Hayatı Şiirleri
42
Nâmık Kemal'in Romanları
54
Na't-ı Peygamberî 69
Necip Fazıl KısakÖrek
9,14,17,25,29,36,45,59
Nef'i 42
Nihad Sami Banarlı 24
Nureddin 85,86,100
Nuri Efendi 27,32

O
*Ondokuzuncu Asır Türk
Edebiyatı Tarihi* 10
Osmanlı Tarihi 39,41,62
Othello 53
Ö
Özbek 86,89
P
Paris 18,19,98
Perihan 55
R
Recâizâde Mahmud Ekrem
62,69
Renan Müdafaa-nâmesi
58,96
*Resimli Türk Edebiyatı
Tarihi* 24
Reşat Bey (Kayazâde) 16
Reşid Paşa 27
Rodos 32,38,39,40,62
Romanya 31
Roma Tarihi 62
Romeo ve Jüllet 50
S
Saadettin Nûzheth Ergun
12,42,44
Sâdik Rif'at Paşa 27
Sadrazam Mahmud Nedim
Paşa 30,31,34
Sahte Kahramanlar 25
Sald Nursî 59
Sakız 38,40
Sami 42
Sami Paşazâde Sezâi 70
Sarıms Paşa 27
Selâhaddin 99,100
Selâhaddin-İ Eyyubî 63
Selçuklular 52,99
Sellm III. 24
Sellm Bey 32
Seyfeddin 87,88
Shakespeare 48
Sırbistan 31,35
Sıtkı Bey 48,49,81,82,83,84
Silistre muhasarası 63

Silvio 62
Sofya 11,12,13,34,51
Sultan Selim 68,101,102,104
Suriye 35,100
Süleyman Nazif 32,70
Ş
Şâkir Efendi 10,18
Şefika 49
Şeyh Ahmed Efendi 33
Şeyh Cemaleddin-i Efgânî
68
Şeyh Galib 33,42
Şeyh İnyetullah 61
Şinasi 14,27,28,29,33,70
Şûrâ-yı Devlet 35
T
Tahran 90
Tahrib-i Harâbât ve Takib
34,58,61
Tahsin Efendi 18
Takiüddin 100
Tanzimat
12,13,14,21,24,25,26,27,-
29,58,61,62,69
Tarih-i Osmanî 96
Tasvir-i Efkâr 14,15,18,46,57
Tebriz 55
Tekirdağ 9
Teodor Kasap 30
Terakki 92
Terceme-i Hal-i Nevruz 63
Terceme-i Nevruz 63

Tercüme-i Hal 34
Tevfik Fikret 41
Tiryaki Hasan Paşa 63
Türk Tarih Kurumu
U
Ulüm
V
Vâlîde Rüşoiyesi 9
Vatan-ı Osmanî 46
Vatan Kasidesi 75
Vatan Mersiyesi 46,79
Vatan Şarkısı 46,78
Vatan Türküsü 46,77
Vatan Yahut Silistre
31,45,48,81
Vaveylâ 80
Vellahd Murad Efendi 17,32
Victor Hugo 45,53
Voltaire 15
Y
Yavuz Sultan Selim 63
Yeni Nevruz 34
Yeni Osmanlılar Cemiyeti
16,17,18,21
Yıldırım Bayezid 62
Yılmaz Öztuna 23,34
Z
Zavallı Çocuk 34,49
Zehra Hanım 9
Zekiye 48,49,83,84
Ziya Paşa 12,19,20,27,35